

IHMISARVON KÄSITTEEN MONINAISUUDESTA

Ihmisarvon käsitteen hyödyntäminen keskustelussa
munasolujen ennakoivasta pakastamisesta.

Annika Schmidt
Teologisen etiikan ja sosiaalietiikan
pro gradu -tutkielma
Lokakuu 2015

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion Teologinen tiedekunta		Laitos – Institution Systemaattinen teologia	
Tekijä – Författare Annika Schmidt			
Työn nimi – Arbetets titel Ihmisarvon käsitteen moninaisuudesta. Ihmisarvon käsitteen hyödyntäminen keskustelussa munasolujen ennakoivasta pakastamisesta.			
Oppiaine – Läroämne Teologinen etiikka ja sosiaalietiikka			
Työn laji – Arbetets art Pro gradu		Aika – Datum 23.10.2015	Sivumäärä – Sidoantal 87
Tiivistelmä – Referat			
<p>Tämän tutkimuksen tehtävä on selvittää ihmisarvon käsitteen merkityksiä ja käsitteen käyttöön liittyviä haasteita muun muassa bioeettisissä keskusteluissa. Tutkimus esittelee mitä merkityksiä ihmisarvon käsite on saanut ja miten käsitteen merkitys on muuttunut ajan myötä. Analyysin kohteena ovat yleismaailmalliset ja alueelliset julistukset, jotka ovat muokanneet vahvasti modernin ihmisarvon käsitettä. Soveltavan luvun tarkoitus on lähestyä munasolujen ennakoivaa pakastamista ilmiönä ja soveltaa aiemmin työstetyn ihmisarvon käsitettä keskusteluun. Sen lisäksi tutkimuksen tarkoitus on toimia suomenkielisenä johdantona ihmisarvotutkimuksen laajaan kenttään ja esittää englanninkielisen ja saksankielisen ihmisarvotutkimuksen eroja ja yhtäläisyyksiä.</p> <p>Tutkimusmetodina on systemaattinen käsiteanalyysi, jonka tarkoituksena on kuvata, mitä käsitteellä ihmisarvo todellisuudessa tarkoitetaan. Käsiteanalyysi lähestyy ihmisarvon käsitteen ominaispiirteitä ja haasteita kriittisesti. Apuna toimii Anu Puusan artikkeli ”Käsiteanalyysin tutkimusmenetelmät”. Tutkimusaineiston valintaa ohjaa kirjallisuudentutkimuksesta lainattu dialogisuusteoria sekä intertekstuaalisuus, eli tekstien väliset kytkennät.</p> <p>Tutkimuksen kolmannessa luvussa esitän ihmisarvon käsitteen historiaa ja käsitteen muutoksen statukseen liittyvästä arvosta kaikille yhtäläisesti kuuluvaksi arvoksi. Sen lisäksi luku kolme esittelee millaisia merkityksiä ihmisarvolle on löydettävissä eri uskonnoissa ja millainen rooli ihmisarvon käsitteellä on kulttuurienvälisessä dialogissa.</p> <p>Tutkimuksen neljännessä luvussa analysoin, miten ihmisarvon käsite on käytetty yleismaailmallisissa ja alueellisissa julistuksissa ja miten julistuksien käyttämä ihmisarvon käsite on vaikuttanut myöhempien julistuksien ja perustuslakien ihmisarvon käsitteen käyttöön ja merkityksiin. Hyödynnän aiemmassa tutkimuksessa työstettyä ihmisarvon käsitteen kahtiajakoa ja tuon muita ihmisarvon käsitteeseen liittyviä merkityksiä esille.</p> <p>Tutkimuksen viides luku on tutkimuksen soveltava luku ja esittelee munasolujen ennakoivaa pakastamista ja ihmisarvon käsitteen merkityksiä munasolujen ennakoivaa pakastamista säätelevissä laissa. Viides luku esittelee menetelmään liittyvää keskustelua ja ihmisarvon käsitteen käyttöä keskustelussa.</p>			
Avainsanat – Nyckelord Ihmisarvo, ihmisoikeudet, käsiteanalyysi, munasolujen ennakoiva pakastaminen, bioetiikka			
Säilytyspaikka – Förvaringställe Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia			
Muita tietoja			

SISÄLLYSLUETTELO

1 Johdanto	3
1.1 Tutkielman tavoitteet.....	5
1.2 Tutkimusmenetelmät, -metodit ja tutkimuksen kulku.....	6
1.3 Aiempi tutkimus	12
2 Ihmisarvon käsitteen moninaisuudesta	15
2.1 Heteronominen ja autonominen ihmisarvon käsite	16
2.2 Ihmisarvon käsitteen kaksijakoisuus.....	18
2.3 Ihmisarvon käsitteen epämääräisyyden puolustus	20
3 Ihmisarvon käsitteen historiasta	24
3.1 Ihmisarvo stoalaisuudessa – ihmisarvo ilman ihmisoikeuksia.....	24
3.2 Ihmisarvo kristinuskossa	25
3.3 Ihmisarvo Pico della Mirandolan ajattelussa.....	26
3.4 Ciceron dignitas hominis -ajattelusta Kantin dignitas interna - ajatteluun	27
3.5 Ihmisarvo eri uskonnoissa ja kulttuurienvälisessä dialogissa.....	30
4 Ihmisarvon käsite yleismaailmallisissa ja alueellisissa julistuksissa 33	
4.1 Ihmisarvon käsite YK:n peruskirjassa	33
4.2 YK:n ihmisoikeuksien julistus ja vuoden 1966 julistukset	34
4.3 UNESCO:n bioetiikkaa ja ihmisoikeuksia koskevat julistukset	38
4.4 Euroopan ihmisoikeussopimus	41
4.5 Yleissopimus ihmisoikeuksista ja biolääketieteestä.....	44
4.6 Saksan perustuslaki	47
4.7 Euroopan unionin perusoikeuskirja.....	50
5 Munasolujen ennakoiva pakastaminen	53
5.1 Tausta.....	55
5.2 Ihmisarvo Suomen perustuslaissa ja munasolujen ennakoivaa pakastamista säätelevissä laissa.....	57
5.3 Keskustelu munasolujen ennakoivasta pakastamisesta	60
6 Lopuksi	69
7 Lähteet ja kirjallisuus	76
7.1 Lähteet ja apuneuvot.....	76
7.2 Kirjallisuus	78
7.3 Verkkolähteet	85
7.4 Lyhenteet.....	86

1 Johdanto

”Kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan.”

Hyvin tunnettu lainaus on peräisin YK:n *Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen* (1948) ensimmäisestä artiklasta. Julistus mainitsee ihmisarvon ja ihmisoikeudet samassa lauseessa. Ihmisarvoa ja ihmisoikeuksia käytetään usein synonyymeina tai rinnakkain. Mutta mikä on ihmisarvon ja ihmisoikeuksien suhde toisiinsa? *Helsingin päätösasiakirjan* (1975) mukaan ihmisoikeudet perustuvat ihmisarvolle: ”[...] which derive from the inherent dignity of the human person and are essential for his free and full development.”¹ Samoin *Saksan liittotasavallan peruslaki*² (1949) näkee ihmisoikeuksien perustuvan ihmisarvolle ja sen ensimmäisessä artiklassa todetaan: ”human dignity is inviolable” ja toisessa artiklassa: ”The German people therefore acknowledge inviolable and inalienable human rights as the basis of every community, of peace and of justice in the world.”³ Ihmisoikeuksien tehtävä on näin suojata ihmisten ihmisarvoa. Toisin sanoen ihmisarvo on ihmisoikeuksien keskeisin oikeus. Miten tämä oikeus pitäisi taata? Millainen juridinen velvollisuus syntyy, jos ihmisarvo käsitetään ihmisoikeutena? Käsite ihmisarvosta sisältää ajatuksen, että jokainen meistä on arvokas ihmisenä, koska olemme ihmisiä. Onko ihmisarvolla alku ja loppu? Saako ihminen vasta syntyessään ihmisarvon vai onko jo alkiolla ihmisarvo? Tarkoitammeko kaikki samaa puhuessamme ihmisarvosta? Onko se ongelmallista, jos emme puhu samasta käsityksestä? Ihmisarvoon liittyvät kysymykset ovat moninaisia ja sidoksissa eri tieteisiin ja kulttuurisiin lähtökohtiin ja uskonnollisiin ajattelumalleihin.

Yllä mainitut lainaukset edustavat ajatusta siitä, että ihmisarvo on ihmisoikeuksien luoja ja peruste, joka on suojattava kaikin keinoin. Tällainen käsitys ihmisarvosta on hyvin yleinen, mutta yhteisenä ongelmana on ihmisarvon käsitteen määrittelemättömyys. Käsitteen määrittelemättömyys onkin usein keskeisin kritiikin kohde. Bioetikko Ruth Macklin on artikkelissaan ”Dignity is a useless concept” kritisoinut voimakkaasti ihmisarvon käsitteen määrittelemättömyyttä bioetiikassa. Macklinin mukaan ihmisarvo ei tarkoita enempää kuin autonomian kunnioitusta, ja siten ihmisarvo on korvattavissa

¹ Helsinki Final Act. 1. VII.

² Jatkossa Saksan perustuslaki.

³ Basic Law of Federal Republic of Germany, Art. 1–2.

autonomian käsitteellä ilman, että käsite menettää mitään merkityksestään.⁴ Määrittelemätön, mutta ihmisoikeuksien perusteena oleva keskeisin arvo ja toisaalta ihmisarvo turhana, jopa vahingollisena käsitteenä ovat ihmisarvon käsitekeskustelussa kaksi ääripäätä, joiden väliin sopii monenlaisia muunnelmia ihmisarvon käsityksestä ja käsitteen hyödyllisyydestä.

Ihmisarvon käsitteen moninaisuus myös aiheuttaa mahdollisuuden perustella vastakkaisia mielipiteitä ihmisarvolla. Esimerkiksi aiheissa, kuten abortti, eutanasia, geenitutkimus ja homoseksuaalisuus, ihmisarvoa käytetään toistuvasti perusteluna sekä aiheen puolesta että sitä vastaan. Tarkoittaako tämä, että käsite ihmisarvosta on liian taipuvainen, tyhjä ja epämääräinen ja tästä johtuen manipuloitavissa omiin tarkoituksiin ja argumentteihin sopivaksi?

Käsitys ihmisarvosta ei ole ainoastaan huomattava viitekehys ja näyttävästi esillä poliittisissa väittelyissä, vaan myös kasvavassa määrin oikeudessa. YK:n julistukset korostavat ihmisarvoa ihmisoikeuksien perustana ja tämä antaa olettaa, että ihmisarvolla on myös tulevaisuudessa keskeinen rooli oikeudellisessa keskustelussa. Tämä on jo näkyvissä esimerkiksi Saksan perustuslain ensimmäistä artiklaa käsittelevissä tutkimuksissa ja koko ajan kasvavassa määrin myös *Euroopan unionin perusoikeuskirjaa* koskevassa tutkimuksessa.

Ihmisarvon on myös nähty toimivan normatiivisena prinssiippinä. Mutta jos ihmisarvo toimii normatiivisena prinssiippinä, miten ihmisarvo itse perustellaan? Saksan perustuslain ihmisarvolle ja Immanuel Kantin ihmisarvolle ei ole löydettävissä sellaista perustelua. Millainen luonne ja legitimaatio päteväällä perustelulla pitäisi olla: uskonnollinen, metafyyminen, antropologinen, historiallinen, poliittinen tai moraalinen?

Lähestymällä ihmisarvon käsitteen perusteluja voimme paremmin ymmärtää, miten käsite tulisi ymmärtää. Ihmisarvokeskustelulla on hyvin keskeinen sija bioetiikassa. Huomattava määrä ihmisarvoon liittyvästä tieteellisestä tutkimuksesta tehdään bioetiikan alalla. Leon R. Kassin teoksen *Life, Liberty and the Defense of Dignity* lähtökohta on, että uudet bioteknologiat eivät uhkaa vapautta ja tasa-arvoa siinä määrin kuin ne uhkaavat ihmisarvoa.⁵ Toiset tutkijat ovat sitä mieltä, että ihmisarvokeskustelu lamaannuttaa uusia bioteknologisia saavutuksia, ja he korvaisivat ihmisarvon mielellään jollain muulla konseptillä, kuten esimerkiksi Macklinin autonomialla.

⁴ Macklin 2003, 1419–1420.

⁵ Kass 2002, 22.

Saksalaisessa bioetiikkakeskustelussa ihmisarvon suojaamisella on erityinen rooli, joka Johann S. Achin mukaan liittyy Saksan historialliseen kokemukseen siitä, miten ihmisten välineellistämällä natsit oikeuttivat ihmiskokeita ja murhia. Tämä selittää myös Saksan kantaa olla ratifioimatta *Euroopan neuvoston yleissopimusta ihmisoikeuksista ja biolääketieteestä*.⁶ Historialliset kokemukset vaikuttavat huomattavasti ihmisarvon käsitteen merkityksen taustalla. Historiallisten kokemusten lisäksi myös kielenkäyttö voi vaikuttaa vahvasti ihmisarvon käsitteen sisältöön. Martin O'Malley on esimerkiksi kiinnittänyt huomiota Saksan ja Yhdysvaltojen erilaisiin näkökulmiin ja tapoihin käydä keskustelua ihmisarvosta bioetiikassa. O'Malleyn mukaan saksankielinen käsite *Würde* (kunnia, ihmisen arvokkuus) ja amerikkalainen käsite *dignity* (arvo, arvokkuus, itsekunnioitus) sisältävät merkityksekkäitä eroja eikä käsite yhdysvaltalaisessa bioetiikkakeskustelussa ole synonyymi saksalaiselle käsitteelle.⁷ Käsiteanalyysi kiinnittää sen takia huomiota myös kielellisiin erityispiirteisiin ja käännöksiin. Käsiteanalyttiset argumentit ovat perusteltuja ja siten universaaleja. Tästä syystä käsiteanalyysin menetelmän avulla erotellut käsitteet ovat käytettävissä myös monikulttuurisessa dialogissa. Samalla, varsinkin tässä tutkimuksessa, jossa suurin osa lähteistä ja tutkimuskirjallisuudesta on saksankielistä ja englanninkielistä, mutta tutkimus suomenkielinen, on perusteltua ja tärkeää kiinnittää erityistä huomiota mahdollisiin käännösongelmiin ja merkityseroihin.⁸

1.1 Tutkielman tavoitteet

Tämän tutkimuksen tavoite on selvittää millaisia merkityksiä ihmisarvon käsite sisältää, millaisia vaihtoehtoisia konsepteja ihmisarvon käsitteestä on kehitetty ja miten ihmisarvon käsitettä käytetään bioeettisissä keskusteluissa. Onko ihmisarvon käsitteellä selitettävissä oleva merkitys tai onko ihmisarvo ainoastaan synonyymi ihmisoikeuksille? Millaisia muita merkityksiä ihmisarvo on saanut? Onko yleispätevä termi mahdollinen? Käsite ihmisarvo perustuu latinankieliseen

⁶ Ach 2009, 107.

⁷ O'Malleyn 2010, 253–254.

⁸ Käytän ensisijaisesti lähteiden virallisia suomennoksia, jos niitä on. Muissa tapauksissa käytän englanninkielisiä. Tutkimuskirjallisuuden yhteydessä pyrin käyttämään teoksen alkukieltä. Vertailun ja ymmärrettävyyden edistämiseksi lisään tarpeen mukaan käyttämäni lainauksien käännöksiä suomeksi, jos niitä on. Muissa tapauksissa käytän englanninkielisiä käännöksiä.

termiin *dignitas*. *Dignitas* taas on kreikankielisen *axioma*-käsitteen käännös.⁹ Jo antiikissa termillä oli useita merkityksiä. Ihmisoikeuksia koskevissa julistuksissa löydämme termin ”luonnollinen arvo” (*inherent dignity*). Tarkoittaako stoalainen *axioma* ja Ciceron ja Tuomas Akvinolaisen käyttämä *dignitas* samaa kuin termi *luonnollinen arvo*¹⁰, jonka me löydämme *Ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksesta*? Miten käsite on muuttunut historian myötä? Työssäni tutkin yhteyksiä, joissa puhutaan ihmisarvosta, ja esittelen aiheen kannalta keskeisimmät julistukset ja asiakirjat. Nojaan julistuksien esittelyssä aiempaan tutkimukseen ihmisarvosta ja pyrin muotoilemaan ihmisarvon käsitteen. Ihmisarvon käsite on toistuvasti esillä bioeettisissä keskusteluissa. Millä tavalla käsitettä on siellä lähestytty? Eroaako käsitteen käyttö viitekehyksen mukaan? Näihin kysymyksiin pyrin tässä työssä löytämään vastauksia ja tutkin bioeettisiä yhteyksiä, joissa ihmisarvolla on keskeinen rooli. Ihmisarvotutkimuksen lisäksi tarkastelen tapaustutkimuksen kaltaisesti munasolujen ennakoivaa pakastamista ja liitän aiheeseen aikaisemmin muotoilemani ihmisarvon käsitettä. Tarkoituksena on hyödyntää työstäni nousevaa ihmisarvon käsitettä, ja liittämällä käsitteen bioeettiseen ongelmatapaukseen pyrin testaamaan muotoilemani ihmisarvon käsitteen mielekkyyttä ja käyttökelpoisuutta bioeettisessä keskustelussa.

1.2 Tutkimusmenetelmät, -metodit ja tutkimuksen kulku

Lähestyn tutkimuksessani ihmisarvokäsitettä systemaattisen käsiteanalyttisen tutkimusmenetelmän avulla. Isto Peltomäki muotoilee ansiokkaassa pro gradussaan käsiteanalyysin tavoitteeksi selvittää, mitä jollakin käsitteellä todella tarkoitetaan sekä mitä sillä kuvataan ja miten sillä voidaan kuvata todellisuutta. Sana ”analyysi” tulee kreikan kielestä sanasta *ανάλυσις*, joka tarkoittaa osiin purkamista tai hajottamista. Käsiteanalyysissa puretaan käsite osiin ja tarkastellaan ja kuvataan, mitä sillä todella tarkoitetaan.¹¹ Peltomäki huomauttaa pro gradussaan, että käsiteanalyttinen tutkimus tuottaa loputtoman määrän variaatioita. Tästä syystä on myös mahdotonta ottaa huomioon kaikkea aiheen

⁹ Schaber 2012, 10.

¹⁰ Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen suomennoksessa engl. *inherent dignity* on käännetty ”luonnollinen arvo” -käsitteellä. Luonnollista arvoa ja ihmisarvoa voidaan käyttää suomen kielessä synonyymeinä. Kielitoimiston sanakirja antaa käsitteelle *ihmisarvo* seuraavan määritelmän: ”ihmisarvo ihmiselle ihmisenä ja yksilönä kuuluva arvo.” Englanninkielinen *inherent* tarkoittaa myös ”involved in the constitution” tai ”intrinsic”, josta voimme käyttää suomenkielistä käännöstä ”luontainen”, ”olennainen”. MOT. Kielitoimiston sanakirja.

¹¹ Peltomäki 2014, 3.

kannalta relevanttia tietoa.¹² Sama pätee omassa työssäni ihmisarvon käsitteeseen. Käsite ihmisarvo tai luonnollinen arvo esiintyy hyvin erilaisissa yhteyksissä ja käsitteen ongelmallisuus on vaikuttanut ihmisarvon rinnakkaiskäsitteiden ja lähikäsitteiden käyttöön. Käsiteanalyysin yksi haaste onkin lähikäsitteiden tunnistaminen. Tieteen kielelle ja arkikielelle asetetaan erilaisia vaatimuksia selvyydestä ja täsmällisyydestä. Samalla kaikilla käsitteillä on historiansa ja alkuperänsä, jotka liittyvät tiettyyn kontekstiin. Käsitteet voivat muuttua ja kehittyä tai käsitteiden merkitykset voivat muuttua ja saada uusia merkityksiä ja ulottuvuuksia. Käsitteiden ominaispiirteiden tunnistaminen on yksi käsiteanalyysin tärkeimmistä ulottuvuuksista. Käsitteiden analyysissa tutkija lähestyy käsitteiden ominaispiirteitä ja haasteita kriittisesti. Lähikäsitteiden ja synonyymien tunnistaminen ja löytäminen on käsiteanalyysin yksi keskeinen tehtävä. Käsiteanalyysin avulla selvitetään ja kuvataan tiettyjä yhteenkuuluvia käsitteitä ja käsitteiden suhteita toisiinsa. Jokaisella käsitteellä on merkitys ja tehtävä, jonka tutkija avaa käsiteanalyysin avulla. Käsiteanalyysin avulla tutkija saa käyttöön käsitteitä, joita hän voi omassa argumentaatiossaan käyttää ja tarkentaa omaa kielenkäyttöään. Abstraktiin käsitteeseen, kuten esimerkiksi ihmisarvoon, voi liittyä myös vahvoja tunteita, jotka vaikuttavat käsitteen käyttöön. Muun muassa sen takia käsiteanalyysi on ihmisarvon käsitteen kohdalla hyödyllinen, koska käsiteanalyysin yksi tehtävä on paljastaa, mitkä tunteet ohjaavat käsitteen merkityksiä ja käyttöä.¹³

Käsiteanalyysia tutkimusmenetelmänä on professori Anu Puusa esittänyt systemaattisesti artikkelissaan ”Käsiteanalyysin tutkimusmenetelmät”. Artikkelissaan Puusa esittelee käsiteanalyysin eri vaiheet nojaten John Wilsonin malliin sekä Lorraine Walkerin ja Kay Avantin tunnettuun käsiteanalyysimalliin.¹⁴

Ensimmäinen vaihe, käsitteen valinta, on Puusan mukaan käsiteanalyysiprosessin haastavin vaihe, koska se edellyttää tutkijalta tarkkaa harkintaa. Tutkijan täytyy löytää valinnalle tarkoituksenmukainen perustelu. Käsitteen tulee olla henkilökohtaisella tasolla kiinnostava ja muun tutkimusosan kannalta relevantti. Sen lisäksi Puusa korostaa, että valitun käsitteen on oltava

¹² Peltomäki 2014, 4.

¹³ Tiedemann 2012, 202.

¹⁴ Vrt. Wilson J. 1969. Thinking with concepts. Cambridge University Press.

New York. ja Walker L.O., & Avant, K.C. (1988). Strategies for theory constructions in nursing. Norwalk, Connecticut: Appleton and Lange.

riittävän tunnettu, mutta ei liian laaja-alainen.¹⁵ Toinen vaihe tuo esille analyysin laatimisen tarkoituksen ja tavoitteet. Kolmas vaihe on käsitteen käytön tarkoituksen paljastaminen. Tässä vaiheessa tutkija antaa mahdollisimman laajasti erilaisia esimerkkejä käsitteen käytöstä.¹⁶ Kolmannessa vaiheessa tutkijan tehtävä on myös etsiä lähdeaineistosta tietoa käsitteeseen liitettävistä erilaisista ominaisuuksista ja perehtyä siihen, miten eri tutkijat ovat aikaisemmin määritelleet kyseessä olevaa käsitettä.¹⁷ Kolmannessa vaiheessa huomio kiinnittyy myös lähikäsitteisiin ja synonyymien käyttöön. Tutkija huomioi käsitteen suhteet muihin käsitteisiin ja kiinnittää huomiota vieraskielisiin vastaavuuksiin. Puusa korostaa artikkelissaan, että käsiteanalyysin kolmannella vaiheella on yhteyksiä hermeneuttisen kehän periaatteeseen.¹⁸ Tutkijan havainnot ja teoria ovat hermeneuttisessa kehässä jatkuvassa vuorovaikutussuhteessa.

Neljännessä vaiheessa tutkija nimeää käsitteen kriittiset ominaispiirteet. Käsitteen kriittisten ominaispiirteiden nimeäminen auttaa erottamaan käsitteen lähikäsitteistä. Kriittisillä ominaispiirteillä Puusa tarkoittaa niitä piirteitä, jotka tekevät käsitteestä ainutlaatuisen ja erottavat sen lähikäsitteistä.¹⁹ Samalla tutkija lähestyy neljännessä vaiheessa käsitteen alkuperää, taustaa ja sisältöä.²⁰

Viidennessä vaiheessa tutkija nostaa esille käsitteeseen liitettyjä piirteitä ja pyrkii hahmottamaan käsitettä ja sen käyttöä kuvaavia esimerkkejä. Malliesimerkin avulla kuvataan käsite sellaisena kuin sitä voisi käyttää niin, että se sisältää kaikki olennaiset piirteet ja välttyy silti sekaantumasta lähikäsitteisiin.

Kuudennessa vaiheessa tarkastelun kohteena ovat lähikäsitteet. Tässä yhteydessä tutkija voi myös esittää käsitteen virheellistä käyttöä, jos sellaista on olemassa. Lähikäsitteet ovat käsitteen sukulaisia ja ne liittyvät läheisesti toisiinsa, mutta ne eivät sisällä käsitteen ominaispiirteitä.²¹

Seitsemännessä vaiheessa tutkija tunnistaa ennakkoehdot ja seuraukset. Puusa määrittelee ennakkoehdoiksi tapahtumat tai sattumat, joiden täytyy esiintyä

¹⁵ Puusa 2008, 39.

¹⁶ Puusa 2008, 39.

¹⁷ Puusa 2008, 39.

¹⁸ Puusa 2008, 40. Puusan mukaan hermeneuttisella kehällä tämän kaltaisessa tutkimuksessa viitataan siihen, että tekstin eri osien merkitykset nivoutuvat tekstin kokonaisuuteen. Tekstin osa voidaan ymmärtää kokonaisuuden kautta ja vastaavasti kokonaisuus voidaan ymmärtää sen osien kautta.

¹⁹ Puusa 2008, 42.

²⁰ Puusa 2008, 40.

²¹ Puusa 2008, 40.

ennen kuin käsite voi esiintyä. Ennakkoehdojen tunnistaminen tuo esille käsitteen taustaoletuksia.²²

Viimeisessä vaiheessa tutkija nimeää käsitteen ominaispiirteille empiirisiä tarkoituksia, eli konkreettisia ilmiöitä, jotka todistavat tutkittavan käsitteen esiintymisen.²³

Puusa huomauttaa, että vaikka käsiteanalyysin vaiheet esitetään peräkkäisinä, ovat useat sen vaiheet keskenään päällekkäisiä ja riippuvaisia käsitteen valinnasta.²⁴ Käsiteanalyysissa tulen nojamaan edellä esitettyihin käsiteanalyysin tutkimusvaiheisiin. Tutkimusaineiston valinnassa, kolmannessa vaiheessa, tulen sen lisäksi hyödyntämään kirjallisuudentutkimuksesta lainattua dialogisuusteoriaa sekä perustelen lähdeaineiston rajaamisen ja valinnan tekstien välisillä kytkennöillä, joita kutsutaan kirjallisuudentutkimuksessa intertekstuaalisuudeksi.

Esimerkiksi sekä YK:n *peruskirja* että YK:n *Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus* eivät ole syntyneet tyhjiössä, vaan ne ovat vahvasti sidoksissa omaan aikaansa ja kontekstiinsa. YK:n *peruskirja* ja *Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus* ovat pitkän yhteistyön ja prosessin myötä syntyneitä tekstejä. Kiinteä suhde myös muihin teksteihin, kuten esimerkiksi *Euroopan ihmisoikeussopimukseen* ja Saksan perustuslakiin, on silmiin pistävä. Kirjallisuudentutkimuksessa tarkoitetaan intertekstuaalisuudella tekstin suhdetta toisiin teksteihin ja tekstien välisiä kytkentöjä. Filosofi, psykoanalyytikko ja kirjailija Julia Kristeva (s. 1941) on kutsunut tätä ilmiötä osuvasti ”sitaattien mosaiikiksi”. Termi intertekstuaalisuus on peräisin Kristevalta, mutta käsite on työstetty neuvostoliittolaisen kirjallisuudentutkija Mihail Bahtinin (1895–1975) dialogisuusteorian pohjalta.²⁵ Bahtinin dialogisuusteoria perustuu hänen ajatukseensa dialogisesta kielikäsityksestä. Mika Lähteenmäen mukaan Bahtinin perusajatuksena on, että kieli ei viittaa todellisuuteen objektiivisesta ”3. persoonan” perspektiivistä, vaan kielenkäyttö on sidoksissa puhujan näkökulmaan ja hänen ideologiseen positiionsa. Lähteenmäki jatkaa, että sisäisen dialogisuuden kannalta on olennaista, että puhujan tuottamat lausumat edellyttävät toisten olemassaoloa, sillä ne on välttämättä suunnattu toiselle. Samalla kielen ilmauksia

²² Puusa 2008, 41.

²³ Puusa 2008, 41.

²⁴ Puusa 2008, 41.

²⁵ Kristeva 1993, 23.

ei tuoteta tyhjiössä, vaan ne ovat reaktioita johonkin niitä edeltävään.²⁶ Bahtinin ajatuksella on yhtymäkohta Ludwig Wittgensteinin (1889–1951) yksityisen kielen argumenttiin.²⁷

YK:n *Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen* laatiminen kesti kaksi vuotta ja ihmisoikeustoimikunnan lisäksi myös muut jäsenvaltiot, monet kansalaisjärjestöt ja uskonnolliset ryhmittymät vaikuttivat julistuksen sisältöön ja muotoon.²⁸ Julistus on yksi tämän työn keskeisimmistä lähteistä ja julistuksen laatimisprosessin luonne tukee Bahtinin dialogisuusteorian valintaa tutkimusmetodiksi käsiteanalyysin lisäksi. Julistuksien vahva keskeinen vuorovaikutus ja intertekstuaaliset kytkennät perustelevat dialogisuusteorian ja käsiteanalyysin lisäksi myös intertekstuaalisuustutkimuksen käyttöä tutkimuksessani.

Käsite ihmisarvo tai luonnollinen arvo esiintyy lukuisissa julistuksissa, sopimuksissa, perustuslaissa ja uskonnollisissa kirjoituksissa. Käsite on myös vahvasti läsnä arkikielessä ja tieteellisissä julkaisuissa. Luku kaksi pyrkii luomaan lähtökohdan ihmisarvon käsitteen analyysille esittämällä ihmisarvotutkimuksen aiemmin kehittämiä lähestymistapoja ja käsitteen kahtiajakoa ja sen merkityksiä.

Luvussa neljä esitän sekä yleismaailmalliset että alueelliset julistukset ja sopimukset, jotka ovat ratkaisevasti muokanneet ymmärrystämme ihmisarvosta tänä päivänä. Samalla ihmisarvon käsitteen käyttö näissä dokumenteissa on aiheuttanut lukuisia haasteita, koska dokumentit eivät määrittele yleispätevää ihmisarvon käsitettä. Ihmisarvon käsitteen vaikeasti hahmottuvaa sisältöä joutuu esimerkiksi ihmisoikeustuomioistuin käsittelemään niissä tapauksissa, joissa ihmisoikeuksien ja sitä kautta ihmisarvon koetaan tulleen loukatuksi. Ihmisarvon käsite on vahvasti sidoksissa ihmisoikeuksiin ja tästä syystä tarkastelen neljännessä luvussa muihin dokumentteihin verrattuna hieman laajemmin *Ihmisoikeuksien yleismaailmallista julistusta, Kansainvälisen bioetiikan ja ihmisoikeuksien julistusta ja Euroopan unionin perusoikeuskirjaa*.

Ymmärtääksemme ihmisarvon käsitteen tuomia haasteita ja dynamiikkaa, joka on johtanut ihmisarvon käsitteen laajentuvaan käyttöönottoon, tuon luvussa neljä myös esille yhteyksiä, joissa ihmisarvon käsitettä on käytetty ja sitä, miten

²⁶ Lähteenmäki 2009, 65.

²⁷ Wittgensteinin tunnetuin kielikäsite oli ajatus yksityisestä kielestä. Sanat saavat merkityksen puhujan yksityisistä kokemuksista ja siten kokemukset eivät ole jaettuja vaan salattuja. Toinen ei voi ymmärtää koskaan täysin yksityistä kieltä. Toisaalta sanat eivät kannu merkityksiä ilman käyttösääntöjä ja käyttösäännöt syntyvät kieliyhteisössä. Wittgenstein 1999, §243–315.

²⁸ ”Historia ja toiminnan taustoja”. YK:n www-sivusto. Katsottu 4.8.2015.

tämä on vaikuttanut myöhempien julistuksien ja sopimuksien muotoiluun. Tästä on esimerkkinä se, miten Saksan perustuslaki on epäsuorasti vaikuttanut *Euroopan unionin perusoikeuskirjaan*.

Ihmisarvon käsite yleismaailmallisissa ja alueellisissa asiakirjoissa ei ole kehittynyt tyhjiössä. Käsitteen kasvavaan käyttöön ovat vaikuttaneet ratkaisevasti toisen maailmansodan hirmuteot. Tästä riippumatta ihmisarvon käsitettä ei ole keksitty vasta vuonna 1945, vaan ihmisarvon käsitteellä on pitkä historia, jonka myötä käsite on kehittynyt ja jatkuvasti muuttanut sisältöään ja siihen liittyviä haasteita. Ihmisarvon käsitteen historiallinen tausta ja kehitys ovat luoneet taustan modernille ihmisarvon käsitteelle, joka sai virallisen muotonsa vuonna 1945 *Ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa*. Pohjustan tästä syystä lukua neljä luvulla kolme, jossa esitän lyhyesti ihmisarvon käsitteen merkitysmuutosta statukseen liittyvästä käsityksestä, imago Dei -ajattelumallista, kantilaiseen käsitykseen kaikille kuuluvasta luontaisesta ihmisarvosta.

Soveltavassa luvussa, luvussa viisi, lähestyn keskustelua munasolujen ennakoivasta pakastamisesta bioeettisen tapaustutkimuksen menetelmin. Aiemmin työstetyn ihmisarvon käsitteen soveltaminen keskusteluun munasolujen ennakoivasta pakastamisesta on soveltavan luvun keskeinen näkökulma. Munasolujen ennakoiva pakastaminen on suhteellisen uusi menetelmä ja hyvin ajankohtainen. Suomessa munasolujen ennakoiva pakastaminen on ollut mahdollista vuodesta 2013 lähtien. Menetelmä on herättänyt Suomessa huomattavasti vähemmän kriittistä keskustelua kuin muissa maissa. Aivan menetelmästä käytyä keskustelua sekä Suomessa että maailmalla ja esitän Suomessa menetelmää sääteleviä lakeja ja suosituksia. Menetelmään sovelletaan Suomessa muun muassa hedelmöityshoitolakia, jossa ei viitata suoraan ihmisarvoon, mutta ihmisarvo vaikuttaa sen taustalla. Samoin kudoslaki säätelee munasolujen ennakoivaa pakastamista ja myös kudoslain taustalla ihmisarvo on löydettävissä vaikuttavana tekijänä. Kiinnitän tästä syystä huomiota oikeudelliseen sääntelyyn ja tarkastelen sääntelyn taustalla olevaa ihmisarvon käsitettä ja mahdollista vaikutusta keskusteluun munasolujen ennakoivasta pakastamisesta. Valitsemani ilmiö, munasolujen ennakoiva pakastaminen, toimii esimerkkinä bioteknologian nopeasta kehityksestä. Bioteknologian nopea kehitys on kasvattanut tarvetta ihmisarvon suojaamiseen. Tämä tarve tulee erityisesti esille sekä yleismaailmallisissa että alueellisissa biolääketieteen julistuksissa. Julistukset sisältävät intertekstuaalisia viittauksia YK:n ihmisoikeusjulistukseen.

Kiinnitän sen takia erityishuomiota biolääketieteen julistuksiin sekä bioetiikkaan liittyvään ihmisarvotutkimukseen. Tämän työn tavoitteena on tuoda esille eri julistuksien dialoginen kytkentä ja yhteydet, joissa ihmisarvo on keskeinen, tehdä käsiteanalyysia ihmisarvosta, sitoa ihmisarvo vahvasti bioetiikkaan ja tuoda esille siihen liittyviä ongelmia sekä hyödyntää työn tuloksena muotoiltua ihmisarvon käsitettä liittämällä se konkreettiseen ilmiöön, munasolujen ennakoivaan pakastamiseen.

1.3 Aiempi tutkimus

On hyvin paljon ihmisarvoa käsittelevää tutkimusta. Usein tutkimus on sidoksissa muihin aiheisiin, joilla on kiinnekohta ihmisarvoon. Esimerkiksi ihmisoikeuksien tutkimus ja ihmisarvotutkimus liittyvät läheisesti toisiinsa. Ihmisarvoa on tutkittu paljon bioetiikan kentällä ja esimerkiksi Richard E. Ashcroft jakaa artikkelissaan ”Making sense of dignity” aiemman tutkimuksen ja ihmisarvoa tutkineet tutkijat neljään ryhmään. Ensimmäinen ryhmä luonnehtii hänen mukaansa ihmisarvokeskustelun epäselväksi, parhaimmassa tapauksessa hyödyttömäksi, pahimmassa tapauksessa harhaanjohtavaksi. Ashcroftin mukaan englanninkielinen bioeettinen keskustelu luokituu usein tähän ryhmään. Muun muassa bioetiikko Ruth Macklin lukeutuu tähän ryhmään. Toinen ryhmä havaitsee ihmisarvokeskustelun valaisevaksi joiltakin osin, mutta samalla sen olevan ehdottomasti pelkistettävissä autonomiaksi. Esimerkkeinä hän nimeää Deryck Beyleveldin ja Roger Brownswordin. Kolmas ryhmä mieltää ihmisarvon periaatteiksi muiden periaatteiden joukossa, sellaisten kuten kyky, toiminta ja sosiaalinen vuorovaikutus. Tämän ryhmän tutkijat ovat Ashcroftin mukaan saaneet useimmiten vaikutteita Amartya Seniltä ja Martha Nussbaumilta. Neljäs ryhmä pitää ihmisarvoa metafyyssisenä ominaisuutena, joka kuuluu ainoastaan ihmisille mutta kaikille ihmisille ja joka toimii moraalifilosofian ja ihmisoikeuksien perusteena. Ashcroftin mukaan neljännen tutkimusryhmän tutkimusalue on eniten edustettuna eurooppalaisessa bioetiikkakeskustelussa ja usein teologisessa tutkimuksessa, joka käsittelee bioeettisiä ongelmia. Esimerkkinä tämän ryhmän tutkijasta Ashcroft mainitsee Leon Kassin.²⁹ Lisäisin Ashcroftin esittämiin ryhmiin vielä viidennen ryhmän, joka keskittyy ihmisarvon käsitteen juridiseen merkitykseen ja tulkintaan. Oikeudellinen näkökulma on

²⁹ Ashcroft 2005, 679.

vahva sekä ihmisoikeuksia että bioetiikkaa koskeissa keskusteluissa. Saksankielinen tutkimus luokituu usein tähän ryhmään. Viidennen ryhmän edustajia ovat Paul Tiedemann, Patrick Capps ja Christopher McCrudden. Suomalaisessa tutkimuksessa tämän ryhmän edustajiin voidaan lukea myös Raimo Lahti.

Paul Tiedemann on huomauttanut, että ihmisarvo tutkimuskohteena on kasvattanut suosiotaan monessa maassa, mutta monta vuotta ihmisarvoa tutkineena Tiedemann päätyy siihen tulokseen, että ihmisarvoa juridisesta näkökulmasta on tutkittu eniten Saksassa ja se on siellä edelleen akateemisen kiinnostuksen kohteena.³⁰ Yksi selitys laajalle juridiselle tutkimukselle on Saksan perustuslaki, jonka ensimmäinen artikla toteaa, että ihmisarvo on loukkaamaton ja ihmisarvon kunnioittaminen ja suojaaminen ovat valtion tehtäviä. Ihmisarvon sijoittaminen perustuslakiin on Saksan historian huomioon ottaen ymmärrettävää, mutta ensimmäisellä artiklalla on perustuslain osana myös vahva juridinen vaikutus. Saksan perustuslain ensimmäisen artiklan ansiosta ihmisarvoa on Saksassa tutkittu muiden maiden tutkimukseen verrattuna huomattavasti enemmän juridisesta näkökulmasta. Myös McCrudden nostaa bioeettisen kentän ihmisarvotutkimuksen lisäksi nimenomaan saksankielisten maiden laajaa tutkimusta esille. Hänen mukaansa saksankielisissä maissa ihmisarvoon liittyvä tutkimus on ollut erittäin laajaa noin vuodesta 2000 lähtien, kun julkiseen ja akateemiseen keskusteluun nousivat kantasolututkimus ja bioteknologiset ongelmat.³¹

Uudempana ilmiönä ihmisarvotutkimuksessa esiintyy poikkitieteellinen tutkimus, joka keskittyy ihmisarvon käsitteen moninaisuuteen ja mahdollisiin eri näkökulmiin. Poikkitieteellisen tutkimuksen rikkaus on uusien näkökulmien löytäminen ja eri tieteenalojen metodien monipuolinen käyttö. Yhteistyö ja erilaiset poikkitieteelliset työryhmät ovat viime vuosina julkaisseet mielenkiintoisia poikkitieteellisiä artikkelikokoelmia. Samalla juuri artikkelikokoelmat usein nostavat mielenkiintoisia tutkimuskysymyksiä esille, mutta jäävät monipuolisuutensa ansiosta ongelman kuvaamisen tasolle ja yksittäisten artikkelien lyhyiden vuoksi analyysia vaille. Toinen artikkelikokoelmien ongelma tai haaste on niissä esiintyvä toisto ja ristiriitaisuudet. Tästä kritiikistä huolimatta on viime vuosina ilmestynyt muutama

³⁰ Tiedemann 2012, 4.

³¹ McCrudden 2013, 3.

hyvä artikkelikokoelma, jotka antavat erinomaisen johdannon eri alojen ihmisarvotutkimukseen.³²

Suomenkielistä tutkimusta ihmisarvosta on huomattavasti vähemmän. Suomenkielinen ihmisarvotutkimus on usein upotettu muuhun tutkimukseen ja ihmisarvo useimmiten laajemman tutkimuksen yhdeksi huomioon otettavaksi näkökulmaksi. Sen lisäksi esimerkiksi Liisa Niemisen bio-oikeuksiin, lääkintäoikeuksiin ja perusoikeuksiin kuuluva tutkimus käsittelee ihmisarvon juridisia puolia. Raimo Lahti on lääkintäoikeustutkimuksissaan kiinnittänyt huomiota ihmisarvon käsitteeseen, kuten myös Laura Walin on nostanut ihmisarvotutkimuksen esille omassa tutkimuksessaan *Alkio- ja kantasolututkimuksen sääntely bio-oikeudellisena mallina*. Ihmisarvo on ollut esillä myös Salla Lötjösen biolääketiedesopimusta käsittelevissä tutkimuksissa.³³ Matti Häyry on julkaisut sekä englanniksi että suomeksi bioetiikkaa koskevaa tutkimusta ja käsitellyt ihmisarvon roolia ja merkitystä muun muassa artikkelissaan ”European values in Bioethics: Why, What, and How to be Used”.

Tämän työn tavoite muiden tavoitteiden rinnalla on toimia jo olemassa olevan suomenkielisen tutkimuksen täydentäjänä ja tarjota suomenkielinen johdanto ihmisarvotutkimuksen laajaan kenttään.

³² Esimerkkeinä artikkelikokoelmista, joita tulen myös tässä työssä hyödyntämään, ovat Christopher McCruddenin toimittama *Understanding Human Dignity*, Marcus Düwellin, Jens Braarvigin, Roger Brownswordin ja Dietmar Miethin toimittama *The Cambridge Handbook of Human Dignity*, Nikolaus Knoepfflerin, Peter Kunzmannin ja Martin O’Malley’n toimittama *Facetten der Menschenwürde*, Jan C. Joerdenin, Eric Hilgendorfin ja Felix Thielen toimittama *Menschenwürde und Medizin*, Wilfried Härlen ja Bernhard Vogel’in toimittama *Begründung von Menschenwürde und Menschenrechten*, Christine Baumbachin ja Peter Kunzmannin toimittama *Würde – dignité – godność – dignity* ja Jeff Malpasin ja Norelle Lickissin *Perspectives on Human Dignity: A Conversation*.

³³ Salla Lötjönen on teoksessaan *Lääketieteellinen tutkimus ihmisillä* käsitellyt ihmisarvoa lääketieteellisestä näkökulmasta biolääketiedesopimuksien avulla.

2 Ihmisarvon käsitteen moninaisuudesta

Ihmisarvo on sijoitettu näyttävästi *Ihmisoikeuksien yleismaailmalliseen julistukseen* ja se näyttäytyy sitä kautta olevan yleisesti hyväksytty.³⁴ Sen lisäksi ihmisarvo löytyy lukuisista yleismaailmallisista ja alueellisista sopimuksista, joista tulen avaamaan ainoastaan keskeisimmät. Julistukset, sopimukset ja perustuslait ovat hyvin kirjavia ja poikkeavat huomattavasti toisistaan. Niillä on kuitenkin kaikilla yksi yhteinen tekijä – ne käyttävät ihmisarvon käsitettä määrittelemättä sitä lähemmin. Ongelmallisimpia ovat tästä syystä yleismaailmalliset julistukset, jotka sisältävät monta ihmisarvokontekstia, jotka riippuen lukutavasta saavat erilaisia kulttuurille ominaisia tulkintoja käsitteen merkityksestä ja arvosta.³⁵

Kulttuurienvälisestä perspektiivistä on ymmärrettävää, että ihmisarvon käsite saa kulttuurista riippuen erilaisia merkityksiä ja tulkintakehiä. On sen takia haastavaa vaatia ihmisarvon käsitteen yleispätevyyttä. Monet tutkijat ovat tunnistaneeet käsitteen kontekstisidonnaisuuden haasteita, esimerkiksi Deryck Beyleveldin ja Roger Brownswordin mukaan yhteisen käsitelmäärittelyn sijaan ihmisarvo ja sen luomat puitteet tulisi määrittellä aina tietyille yhteisölle.³⁶ Ihmisarvon käsitteen esiintyminen oikeudellisesti sitovissa dokumenteissa toisaalta taas edellyttää ihmisarvon käsitteen tarkempaa määrittelyä. Samoin ihmisarvon ja ihmisoikeuksien käyttö synonyymeinä vaatii käsitteiden selventämistä ja yhteisen merkityksen hyväksymistä.

Esitän seuraavaksi erilaisia konsepteja, luokitteluja ja lähestymistapoja, joiden avulla on yritetty sekä luoda työkaluja lähestyä ihmisarvon käsitettä että antaa käsitteelle merkitys. Toisiaan muistuttavat konseptit esitän yhden esimerkin avulla, eikä tämä lähestymistapa sisällä arvoasteikkoa. Pyrkimykseni on esittää ja tarkastella lyhyesti mutta kattavasti ihmisarvotutkimuksen erilaisia konsepteja ja ihmisarvon käsitteelle annettuja merkityksiä sekä esittelen käsitteen useasti esiintyvää kahtiajakoa.

³⁴ Kannattaa kuitenkin muistaa, että julistuksen äänestyksessä oli vain 56 valtiota mukana ja siihen aikaan Afrikan maanosassa 5 valtiota ei edes ollut itsenäisiä. Vrt. Marschelke 2013, 411.

³⁵ Marschelke 2013, 411.

³⁶ Beyleveld ja Brownsword 2001, 65.

2.1 Heteronominen ja autonominen ihmisarvon käsite

Oikeustieteilijä Paul Tiedemann on tutkinut ihmisarvoa laajasti ja esittää 12 vuoden työn tutkimustuloksia teoksessaan *Menschenwürde als Rechtsbegriff*. Tiedemann esittää omassa tutkimuksessaan kaksi mahdollista luokittelua, joiden alle hän luokittelee kaikki tärkeimmät konseptit ja ajattelumallit ihmisarvosta. Hän nimeää luokittelut heteronomiseksi ja autonomiseksi.³⁷ Heteronomisen alle hän luokittelee kaikki ihmisarvon mallit, joihin sisältyy ajatus moraalisen vapauden puutteesta. Autonomiseen konseptiin Tiedemann lukee kaikki mallit, jotka sisältävät ajatuksen ihmisen vapaudesta, itsemääräämisoikeudesta. Autonominen ja heteronominen ovat toisensa poissulkevia luokitteluja. Autonominen ihmisarvon käsite ei ole johdettavissa heteronomisesta ihmisarvon käsitteestä ja konseptien ihmisarvon merkitykset ovat ristiriidassa toistensa kanssa. Ihmisarvon käsitteen moninaisuuden ymmärtämisen ja universaalien ihmisarvon käsitteen määrittelemisen mahdottomuuden taustalla kilpailevat autonomiset ja heteronomiset ajattelumallit.

Autonomisiksi Tiedemann luokittelee muun muassa Pico della Mirandolan sekä Kantin luomat ihmisarvokonseptit. Nuoremmista ajattelumalleista Tiedemann mainitsee muun muassa Alan Gewirthin, Peter Schaberin, Rolf Stoeckerin ja Avishain Margalitin.

Schaber on tutkimuksissaan kritisoinut ihmisarvon kantilaista lähestymistapaa, vaikka molemmat edustavat autonomista ihmisarvon käsitettä. Hän tarkastelee kriittisesti väitettä, että ihmisarvo olisi kaikkein korkein arvo. Sen sijaan Schaber luonnehtii ihmisarvon oikeutena, ettei ketään nöyryytetä.³⁸ Schaber on eri julkaisuissa tarkastellut tätä vaatimusta tarkemmin. Schaber ei halua korvata ihmisarvon käsitettä muunlaisella käsitteellä, vaan yrittää löytää uuden lähestymistavan, joka antaisi ihmisarvon käsitteelle merkityssisältöä.³⁹

Schaber ehdottaa ”itsearvostus” (*Selbstachtung*) ja ”itsemäärääminen” (*Selbstverfügung*) -termien erottamista toisistaan ja selittää niiden avulla, miten

³⁷ Tiedemann nojaa luokittelussaan Immanuel Kantin termistöön, jossa heteronomia oli autonomian vastakohta. Autonomia kuvaa, että yksilö on vapaa kaikista ulkoisista tekijöistä ja tahtomisen kyky yksin määrää tahdon. Heteronomia taas kuvaa, että yksilön tahto on riippuvaista ulkoisista tekijöistä ja ulkoiset tekijät määrittävät sitä. Häyryn mukaan Kant tarkoitti autonomialla ihmisen vapautta ja itsemääräävyyttä (kr. *Autonomos*, riippumaton, omalakinen). Sen vastakohta on heteronomisuus, moraalisen vapauden puute, joka ilmenee esimerkiksi toimimisena omien halujen tai tunteiden tai yleisen mielipiteen mukaan. Häyry 2001, 124.

³⁸ Schaber 2003 ja Schaber 2012.

³⁹ Schaber 2003, 117–131. Schaber 2012, 67–68.

ihmisarvon käsite voisi olla mahdollista ymmärtää. Hän työstää tässä Avishai Margalit ja Ralf Stoeckerin ajatuksia.⁴⁰

Margalit mukaan toisen ihmisen nöyryyttäminen tarkoittaa, ettei kunnioita toista olentona, jolla on samat oikeudet, vaan kenties jopa kieltää, että toisella on oikeuksia. Nöyryyttäminen on hyökkäys toisen itsearvostusta kohtaan. Nöyryyttämisen tavoite on näyttää toiselle, että hän ei ole mitään.⁴¹ Itsearvostus tarkoittaa Margalit mukaan käsitystä, joka ihmisellä on itsestään. Tämä itsearvostus on luontainen eikä sidoksissa ulkopuoliseen arvostukseen. Arvostamalla itseään ihminen kunnioittaa itseä. Ihminen voi kunnioittaa muita vain, kun kunnioittaa myös itseään. Samalla tämä tarkoittaa, että ihminen ei voi kunnioittaa itseään, jos muut eivät häntä kunnioita. Nöyryyttämisen tavoite on tuhota, miten ihminen näkee itsensä eli ihmisen luontainen arvostus. Ihminen kokee nöyryytyksen arvonsa menetyksenä, vaikka hän on uhri eikä tekijä. Margalit kutsuu tätä nöyryytyksen paradoksiksi.⁴² Stoecker kuvaa nöyryyttämisen tilanteen ja seurauksen samalla tavalla. Nöyryytetylle ihmiselle osoitetaan, ettei häntä arvosteta.⁴³ Schaber huomauttaa paradoksin edessä, että on hyödyllistä erottaa ”itsearvostus” (*Selbstachtung*) ja ”itsearvo” (*Selbstwert*) toisistaan. Itsearvostusta nöyryyttävä tuhoaa nöyryyttämällä. Itsearvo taas on ihmisen sisäinen tunne omasta arvostaan. Itsearvo ei ole sidoksissa ulkoisiin tekijöihin vaan ihmisen tunteisiin ja käsityksiin itsestään. Nöyryyttäminen estää ihmistä käyttämästä itsemääräämisen oikeutta ja on näin aina epäoikeutettu teko. Ihmisarvon käsite sisältää Schaberin mukaan aina itsemääräämisoikeuden ja nöyryyttäminen on ihmisarvon vastainen teko, koska se estää ihmistä käyttämästä itsemääräämisoikeutta.

Tämä tarkoittaa, että luonnollinen arvo sisältää moraalisen vaatimuksen itsearvostukselle, jolle keskeinen elementti on itsemäärääminen. Luonnollinen arvo sisältää sekä negatiivisia että positiivisia oikeuksia, jotka mahdollistavat itsearvostuksellisen elämän. Samalla luonnollinen arvo velvoittaa jokaista. Schaberin mukaan itsearvostuksen käsite antaa ihmisarvon käsitteelle sisältöä ja merkitystä.⁴⁴ Nöyryyttämisen kieltäminen ja itsekunnioituksen vaatimus ovat

⁴⁰ Katso Avishai Margalit (1996) *The Decent Society*, Cambridge ja Ralf Stoecker (2003) *Menschenwürde und das Paradox der Entwürdigung in Menschenwürde. Annäherung an einen Begriff*.

⁴¹ Margalit Schaberin mukaan. Schaber 2012, 64.

⁴² Margalit 1996, 115.

⁴³ Schaber 2012, 64–65. Stoecker 2003, 139–141.

⁴⁴ Schaber 2012, 98.

nuorempien ihmisarvokonseptien yhteinen lähtökohta. Tiedemannin mukaan kaikille autonomisille konsepteille on ominaista tarkastella ihmisarvon käsitettä joko ihmisen autonomian ja itsemääräämisoikeuden kautta tai rajoittamalla ihmisarvon käsite oikeudelliseksi konstruktioksi.

Heteronomiset ihmisarvon käsitteet sisältävät ajatuksen hyvästä elämästä päämääränä. Valitsemalla toisin ihminen ei saavuta päämääräänsä eikä tee oikeutta ihmisarvolleen. Vahvimmillaan tämä ajatus näkyy esimerkiksi Ciceron ihmisarvon käsitteessä ja uskonnollisesti perustelluissa ihmisarvokäsityksissä, kuten Akvinolaisen ihmisarvoajattelussa, mutta myös esimerkiksi islamissa. Heteronomista ihmisarvokonseptia edustaa muun muassa myös Thomas Hobbes (1588–1679) ajattelullaan, että ihmisarvo määrittyy sen mukaan, kuinka arvokas ihminen on kansalaisena. Hobbesin ihmisarvon käsite liittyy näin ihmisen statukseen.⁴⁵

2.2 Ihmisarvon käsitteen kaksijakoisuus

Laura Walin jakaa ihmisarvon Beyleveldin ja Brownswordin mallin mukaan kahteen vastakkaiseen oikeudelliseen näkökulmaan: ihmisarvo oikeuksien luojana (individuaalinen näkökulma) tai ihmisarvo oikeuksien rajoittajana (kollektiivinen näkökulma).⁴⁶ Beyleveld ja Brownsword nimittävät kahtiajaon ihmisarvon käsitteitä ilmaisulla *human dignity as constraint* ja *human dignity as empowerment*.⁴⁷ Kuten Walin, myös Nieminen nojaa Beyleveldin ja Brownswordin ihmisarvon käsitteen kahtiajakoon, mutta käyttää suomennoksina ”ihmisarvo itsemääräämisoikeuden rajoittajana” ja ”ihmisarvo oikeuksien luojana”.

Ihmisarvo oikeuksien luojana korostaa ihmisen autonomiaa ja itsemääräämisoikeutta. Ihmisen itsemääräämisoikeuden korostus ja turvaaminen on ollut toisen maailmansodan hirmutekojen jälkeen ihmisoikeussopimusten ensisijainen tehtävä. Walinin mukaan modernin bioteknologian kehittymisen myötä ihmisarvon suojaaminen on saanut 1990-luvulta lähtien toisen ulottuvuuden ja nykyään ihmisarvo voi toimia myös syntyneiden ihmisten oikeuksien rajoittajana. Suojelun kohteena ei ole enää yksilön autonomian suojeleminen ihmisarvon merkityksessä, vaan ihmisarvo käsitetään kollektiivisemmin ja

⁴⁵ Tiedemann 2012, 132.

⁴⁶ Walin, 2010, 40.

⁴⁷ Beyleveld & Brownsword 2001, 11.

abstraktimmin.⁴⁸ Saman ilmiön on Nieminen huomannut uusimpien ihmisoikeusasiakirjojen, *Euroopan neuvoston biolääketiedesopimuksen* ja *Euroopan unionin perusoikeuskirjan* ihmisarvon käsitteen merkityksessä. Näiden dokumenttien ihmisarvon käsite edustaa Niemisen mukaan merkitystä ihmisarvo itsemääräämisoikeuden rajoittajana. Aikaisemmat ihmisoikeussopimukset ja eri maiden perustuslait, kuten esimerkiksi Saksan perustuslaki, korostavat yksilön autonomiaa.⁴⁹ Yksilön vapaus päättää omasta autonomiastaan ja muiden puuttumattomuus siihen ovat ihmisoikeusjulistuksen edustaman ihmisarvon käsitteen vaatimuksia. Jako ei ole yksinkertainen, koska vaikka ihmisarvo tulkitaan autonomisesti ja oikeuksien luojaksi, voidaan yksilön autonomialle asettaa ihmisarvon kunnioittamisen nimissä rajoituksia. Tunnetuin esimerkki tästä on ranskalaisen tuomioistuimen päätös kieltää kääpiönheittokilpailu ihmisarvoa loukkaavana.⁵⁰ Tuomioistuin piti itse toimintaa ihmisarvon vastaisena ja sen kieltämistä merkittävämpänä kuin sitä, että henkilö olisi oman ihmisarvonsa säilyttääkseen pystynyt siten ansaitsemaan elantonsa.⁵¹

Ihmisarvon kunnioittaminen ja sen mukainen toiminta johtaa tässä siihen, että itsemääräämisoikeus kaventuu. Myös Walin on kiinnittänyt tähän huomiota ja näkee sen tyypillisenä bio-oikeudellisille kysymyksille, vaikka se on myös mahdollista muilla elämän- ja oikeudenaloilla.⁵² Walin erottaa työssään lääkintäoikeuden ja bio-oikeuden⁵³ toisistaan ja näkee ihmisarvon oikeuksien luojana ja itsemääräämisoikeuden enemmän lääkintäoikeudellisena periaatteena ja ihmisarvon oikeuksien rajoittajana bio-oikeudellisena periaatteena. Hän perustelee jakoa sillä, että sääntelyn tavoite ohjaa, mitä ihmisarvon merkitystä käytetään. Lääkintäoikeudessa yksilön suojeleminen on keskeinen tavoite, kun taas bio-oikeudessa uusien teknologioiden riskien ja hyötyjen hallinta ja sääntely on keskeinen tavoite, eli sääntelyn kohteena ei ole syntynyt ihminen, vaan jokin muu eloperäinen materiaali.⁵⁴

⁴⁸ Walin 2010, 40–41.

⁴⁹ Nieminen 2005, 54.

⁵⁰ Nieminen 2005, 55.

⁵¹ Walin 2010, 41. Katso Conseil d'État'n ratkaisu 27.10.1995.

⁵² Walin 2010, 94.

⁵³ Walinin mukaan lääkintäoikeuden ja bio-oikeuden erottava tekijä on sääntelyn kohde. Lääkintäoikeuden keskiössä on potilas, joko suhteessa lääkäriin tai suhteessa terveydenhuoltojärjestelmään. Bio-oikeuden sääntelykohteena on erityislaatuinen eloperäinen materiaali, kuten esimerkiksi alkio, geenit, muuntogeeniset organismit, soluviljelmät ja kudospätkäkoelmat. Walin 2010, 82.

⁵⁴ Walin 2010, 86, 94.

Nieminen on, kuten Walin, Brownsword ja Beyleveld, kiinnittänyt huomiota siihen, että ihmisarvo oikeuksien rajoittajana on tyypillinen käsitys ihmisarvosta bioetiikassa. Ihmisarvo itsemääräämisoikeuden rajoittajana liittyy näin vahvasti bioetiikkaan ja antaa sen lisäksi tietyssä määrin suojaa myös ei-autonomiselle elämälle, kuten sikiölle, kun taas Niemisen mukaan perinteiset ihmisoikeussopimukset perustuvat vain autonomisten yksilöiden oikeuksiin.⁵⁵ Ihmisarvon käsitteiden kahtiajako on hyödyllinen tapa lähestyä ihmisarvon käsitteen merkityksiä, mutta samalla kahtiajako ei ole aina selvästi eroteltavissa. Merkitykset voivat esiintyä sekä vierekkäin että myös päällekkäin.

2.3 Ihmisarvon käsitteen epämääräisyyden puolustus

Ihmisarvon käsite on epämääräisyytensä johdosta saanut paljon kritiikkiä. Edellä esitetyt lähestymistavat pyrkivät antamaan ihmisarvon käsitteelle mielekkäitä merkityksiä ja lähestymistapoja, joiden avulla ihmisarvon käsitteelle on löydettävissä merkitys. Sen lisäksi jotkut tutkijat ovat nostaneet myös epämääräisen ihmisarvon käsitteen vahvuuksia ja hyödyllisyyden esille. Martina Herrmann on artikkelissaan ”Pragmatische Rechtfertigung für einen unscharfen Begriff von Menschenwürde” lähestynyt ihmisarvon käsitteen epämääräistä käyttöä käsitteen pragmaattisuuden näkökulmasta. Herrmannin mukaan ihmisarvolla tarkoitetaan erilaisia asioita, mutta sillä on kolme useimmiten hyväksyttyä ja laajasti käytettyä merkitystä. Ensimmäinen merkitys sisältää ajatuksen, että jokaisella ihmisellä on luonnollinen arvo, koska hän on ihminen. Tämä käsitys liittyy myös ajatukseen ihmisestä moraalisenä olentona. Samalla tämän käsityksen mukaan ainoastaan ihminen voi olla moraalinen olento. Toinen merkitys sisältää kidutuksen ja nöyryyttämisen kiellon. Nöyryyttämisen kieltä on normi, joka toimii yhtenä osana moraalista. Kolmas merkitys sisältää ajatuksen, että jokaisella ihmisellä on ihmisarvon kautta sama moraalinen status ja jokaisen ihmisen moraalisen statuksen tunnustamisesta seuraa universaalisen ja tasa-arvoisen moraalin tunnustaminen.⁵⁶

Herrmann huomauttaa, että edellä mainitut lähestymistavat eivät sulje toisiaan pois, mutta kaikki lähestymistavat ovat tulkinnanvaraisia ja voivat saada hyvin erilaisia tulkintoja ja merkityksiä. Samalla Herrmann kritisoi, että kaikki

⁵⁵ Nieminen 2005, 59.

⁵⁶ Herrmann 2003, 62.

merkitykset ovat tulkinnanvaraisia sekä vailla syvempää perustelua, miksi ihmiselle kuuluu ihmisarvo. Hänen mukaansa myös ihmisarvoa koskeva filosofinen diskurssi ei ole heterogeenisyytensä ansiosta hyödyllinen.⁵⁷ Herrmann lähestyy sen takia ihmisarvon käsitettä käsitteen epämääräisyyden kautta ja perustelee, että epämääräinen käsite luo yhteisen pohjan. Hän viittaa sen takia ihmisarvon käsitteen keskeiseen asemaan toisen maailmansodan jälkeen. Ihmisarvo toimi Herrmannin mukaan taisteluterminä (*Kampfbegriff*), jonka tarkoitus oli turvata kaikkien ihmisten ihmisarvo ilman, että käsitteeseen liittyisi minkäänlaisia assosiaatioita siitä, minkä takia ihminen on arvokas ja suojeltava. Yleiskäsitteen alla oli helpompaa päästä yksimielisyyteen ja yhteisymmärrykseen. Epämääräinen käsite luo mahdollisuuden yhteiselle päämäärälle ja juuri tässä Herrmann näkee epämääräisen käsitteen vahvuuden. Yhteinen päämäärä ei vaadi yhteistä arvopohjaa ja epämääräinen ihmisarvon käsite tarjoaa näin mahdollisuuden tavoittaa yhteinen päämäärä, vaikka arvopohja ja perustelu ihmisarvolle eriaisivätkin toisistaan. Epämääräinen ihmisarvokäsite luo näin liittouman syrjintää ja ihmisten tuhoamista vastaan. Tämä on Herrmanille ensimmäinen pragmaattinen perustelu epämääräisen ihmisarvon käsitteen puolesta.⁵⁸ Toisena pragmaattisena perusteluna hän näkee, että hyväksymällä, että ihmisarvo kuuluu kaikille ihmisille, ihmisarvon suoja ulottuu jokaiseen yksilöön ja on näin laajempi, kuin jos ihmisarvo on sidoksissa ihmisen kykyihin persoonana. Kolmas pragmaattinen perustelu on Herrmannin mukaan epämääräisen ihmisarvon käsitteen noudattamisen todennäköinen seuraus. Herrmann olettaa, että jos ihmiset noudattaisivat ihmisarvoa jokaiselle kuuluvana ja lisäksi kidutuksen ja nöyryyttämisen kieltoa, niin maailma saavuttaisi yhteisen lähtökohdan tasa-arvolle ja suvaitsevudelle. Sellainen yhteinen lähtökohta mahdollistaisi yhteisen arvopohjan luomisen.⁵⁹

Epämääräinen ihmisarvon käsite, joka kuuluu kaikille ihmisille, on Herrmannin mukaan globaalille moraalille konsensukselle hyödyllinen. Epämääräisen käsitteen hyöty on liittouman vahvuudessa syrjintää, kidutusta ja ihmisten tuhoamista vastaan. Epämääräinen käsite mahdollistaa kaiken liittämisen yhteen fiktiiviseen yhteisen moraalien yhteisöön ja antaa mahdollisuuden tulevalle

⁵⁷ Herrmann 2003, 62.

⁵⁸ Herrmann 2003, 71.

⁵⁹ Herrmann 2003, 71–72.

yhteiselle arvopohjalle.⁶⁰ Herrmannin epämääräisen ihmisarvon käsitteen puolustus muistuttaa Jacques Maritainin (1882–1973) perustelua epämääräisen ihmisarvon käsitteen puolesta, jossa hän korosti, että *Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen* tekijät olivat yksimielisiä siitä, mitä oikeuksia pitää suojella, mutta eivät halunneet perustella, minkä takia.⁶¹

Epämääräisen ihmisarvon käsitteen hyvin erilainen lähestymistapa on löydettävissä Doron Schultzinerin tutkimuksista. Schultziner on, kuten Herrmann, tutkimuksissaan puolustanut ihmisarvon käsitteen epämääräisyyttä. Ihmisarvon käsitteen epämääräisyys ei kuitenkaan tarkoita hänelle, ettei käsite voi saada aika- ja kontekstisidonnaista merkitystä ja sisältöä.

Artikkelissaan ”Human Dignity: Functions and Meanings” Schultziner on tarkastellut ihmisarvon käsitteen merkitystä ja tutkinut sitä Wittgensteinin metodologian avulla. Schultzinerin mukaan käsitteen kontekstin vaihtuminen voi merkitä käsitteen merkityksen muuttamista ja aiheuttaa sitä kautta käsitteen väärinymmärtämisen. Hän väittää artikkelissaan, että ihmisarvo on monivivahteinen ja monimerkityksinen käsite, jonka tarkkaa merkitystä on mahdotonta määrittää. Tästä huolimatta Schultziner pyrkii paremman ymmärryksen toivossa selventämään ihmisarvon mahdollisia merkityksiä tutkimalla käsitteen kielellistä funktiota ja käyttöä.⁶² Schultziner luonnehtii omaa analyysiaan filosofis-kielelliseksi analyysiksi. Tutkimuksessaan hän työstää Michael Walzerin kahtiajaottelua jakamalla ihmisarvon käsitteet suppean (*thin meaning*) ja laajan (*thick meaning*) merkityksen mukaan.⁶³

Ihmisarvon laaja merkitys sisältää moraalisen näkemyksen. Schultziner huomauttaa, että ihmisarvolla on rinnakkain monta laajaa merkitystä, jotka vaihtelevat kulttuurin ja alakulttuurien kontekstien mukaan. Tästä seuraa, että ihmisarvon laaja merkitys ei ole objektiivinen eikä universaalinen vaan sisältää ajatuksen siitä, mitä kunkin kulttuurin mukaan tarkoittaa olla ihminen ja miten elää arvokasta elämää muiden ihmisten seurassa. Schultziner tulkitsee ihmisarvon laajaa merkitystä lainaamalla Rhoda Howardin määritelmää: ”I define human

⁶⁰ Herrmann 2003, 75.

⁶¹ Maritain 1948, 1.

⁶² Schultziner 2007, 73.

⁶³ Walzer Schultzinerin mukaan: ”Moral terms have minimal and maximal meanings; we can standardly give thick and thin accounts of them, and the two accounts are appropriate to different contexts, serve different purpose.” Schultziner 2007, 79.

dignity as the particular cultural understanding of the inner moral worth of the human person and his or her proper political relations with society”.⁶⁴

Schultziner lisää laajan merkityksen moraaliseen ulottuvuudelle vielä kolme osatekijää: (1) oikeudet ja velvollisuudet (*rights and duties*), (2) kunnia ja arvo (*honour and dignity*) ja (3) laaja moraalinen näkökulma (*wide moral view*). Oikeudet ja velvollisuudet sisältävät usein ihmisoikeudet, joita käytetään Schultzinerin mukaan länsimaissa usein ihmisarvon synonyymina. Hän huomauttaa, että muissa kulttuureissa ihmisarvon käsitteen merkityksen painopiste on usein vahvemmin velvollisuuksissa. Velvollisuudet voivat liittyä esimerkiksi yksilön velvollisuuksiin valtiota, perhettä tai Jumalaa kohtaan tai naisen velvollisuuksiin miestänsä kohtaan.⁶⁵ Kunnian ja arvon merkityksessä ihmisarvo liittyy statukseen. Schultziner korostaa, että myös kunnia ja arvo liittyvät kontekstiin ja kulttuurinen tausta ohjaa, mitä niillä tarkoitetaan. Kunnia ja arvo ovat sidoksissa kulttuuriseen kontekstiin ja näin myös muuttuvia. Ihmisarvon molemmat merkitykset, oikeudet ja velvollisuudet sekä kunnia ja arvo, sisältyvät laajaan moraaliseen näkökulmaan.

Ihmisarvon suppea merkitys on Schultzinerin mukaan laajan merkityksen kolmannen osatekijän erillinen merkitys ja liittyy nöyryyttämiseen ja ihmisarvon alentamiseen. Ihmisarvon laaja merkitys laajana moraalisenä näkökulmana ohjaa suppean merkityksen merkitystä. Ihmisarvon suppealla merkityksellä ei ole tiettyä sisältöä vaan suppean merkityksen sisältö käy ilmi ihmisarvoa loukkaavissa käytännöissä.⁶⁶ Suppea merkitys, kuten myös laaja merkitys, ei ole universaali tai pysyvä.⁶⁷ Ihmisarvon suppea merkitys, mitä näemme ihmisarvon vastaisena tekona, muuttuu sen mukaan, miten ihmisarvon laaja merkitys tulkitaan.

Schultzinerin jako suppean ja laajan ihmisarvon välillä ei tarjoa merkitystä ihmisarvolle. Jaon tarkoitus on antaa työkaluja ymmärtää ihmisarvon käsitteen monenlaisia merkityksiä ja niiden kontekstisidonnaisuutta. Schultzinerin ajattelutapaa muistuttaa epämääräisen ihmisarvon käsitteen puolestapuhujien ajattelutapaa. Jaon potentiaalinen etu ja vahvuus on tavassa analysoida ihmisarvoa. Hyväksymällä ihmisarvon kontekstiin mukautuva ja kontekstista nouseva monimerkityksellisyys ihmisarvo on tulkittavissa aina uudestaan ja

⁶⁴ Schultziner 2007, 81. Schultziner käyttää Rhoda Howardin artikkelia ”Dignity, Community, and Human Rights”, 1992.

⁶⁵ Schultziner 2007, 82.

⁶⁶ Schultziner 2007, 86.

⁶⁷ Schultziner 2007, 87–88.

uudestaan. Sitä kautta on mahdollista luoda kontekstisidonnainen merkitys ihmisarvolle. Schultziner kutsuu omaa lähestymistapaansa kartaksi, jonka avulla voimme lähestyä ihmisarvon käsitteen monivivahteisia merkityksiä. Schultzinerin kartta liittyy Yousefin kulttuurienväliseen filosofiaan ja tapaan lähestyä ihmisarvoa kulttuurienvälisessä dialogissa.

Ihmisarvon käsitteen merkitys on Schultzinerin mallissa täysin kontekstisidonnainen ja muuttuva. Käsiteanalyysistä ei ole Schultzinerin mallin yleisellä tasolla hyötyä vaan käsiteanalyysi vaatisi yksittäisten ihmisarvokontekstien tulkitsemista. Tästä riippumatta Schultzinerin malli korostaa ihmisarvon käsitteen tutkimusta aina uudestaan ja uudestaan riippuen kontekstista. Schultzinerin lähestymistapa voidaan nähdä dialogisena, jolla on vahva kiinnekohta Bahtinin dialogisuusteoriaan, joka kiinnittää huomiota kielen kollektiivisuuteen ja interaktiiviseen luonteeseen.

3 Ihmisarvon käsitteen historiasta

Ihmisarvokäsitteellä on juurensa filosofiassa, teologiassa ja juridiikassa. Käsite ihmisarvo on käsitteenä historian aikana muuttunut ja saanut uusia merkityksiä ja on tänä päivänä monimerkityksellinen, moninainen ja jatkuvasti muuttuva ja kehittyvä käsite.

Ihmisarvotutkimukset nostavat esille kaksi suurta merkityksenmuutosta. Ensimmäinen merkityksenmuutos ihmisarvon käsitteen historiassa on muutos statukseen liittyvästä arvosta yleiseksi, kaikille kuuluvaksi arvoksi. Toinen keskeinen tapahtuma ihmisarvon käsitteen historiassa on sidoksissa YK:n peruskirjaan ja *Ihmisoikeuksien yleismaailmalliseen julistukseen*. Tiedemannin mukaan näiden dokumenttien seurauksena ihmisarvo ja ihmisoikeudet nivoutuivat eroamattomasti yhteen.⁶⁸ Esitän seuraavaksi lyhyesti keskeisimmät ajattelijat ja ajatukset ihmisarvosta, jotka ovat vaikuttaneet vahvasti moderniin ihmisarvon käsitteeseen.

3.1 Ihmisarvo stoalaisuudessa – ihmisarvo ilman ihmisoikeuksia

Cicero käyttää teoksessaan *Velvollisuuksia* (lat. *De Officiis*, 44 eaa.) latinankielistä sanaa *dignitas* kreikankielisen *axioman* käännöksenä. Kreikaksi

⁶⁸ Tiedemann 2012, 181.

axioma tarkoittaa sitä arvoa, minkä ihminen on ansainnut sosiaalisen asemansa tai käytöksenä kautta. Näin tulkittu arvo ei kuulu kaikille, vaan on ansaittu, ja tästä johtuen arvon voi myös menettää. Antiikin ihmisarvon käsitys oli sidoksissa ihmisen omiin saavutuksiin ja sosiaalisen ympäristön kunnioitukseen. Tämä ajattelu muuttui stoalaisuudessa. Stoalaiset erottivat kaksi arvomuotoa toisistaan. Axioma oli järkevien persoonien ja *axia* käyttöesineiden sisäinen arvo. Axioma on sisäinen arvo, jonka ihminen omistaa järkevyytensä ansiosta. Järki mahdollistaa ihmiselle etäännyksen toiveistaan ja haluistaan, eikä ihmisen tarvitse noudattaa näitä. Näin ihminen ansaitsee arvon. Tämän arvon ihminen saa järkiolentona. Cicero jatkaa tätä ajatusta *Velvollisuuksia* -teoksessaan. Myös Cicero nostaa ihmisen järjen esille tekijänä ihmisen arvolle. Tämä stoalaisuuteen liittyvä ajatus siitä, että ihmisillä on arvo ihmisenä, on keskeinen ajatus Cicerolla. Samalla hänen mukaan ihmisen on arvostettava arvoa. Jos näin ei tapahdu, ihminen voi menettää arvonsa. Vain ihminen, joka arvostaa ja käyttäytyy sen takia arvokkaasti, omistaa arvon. Juuri tämä ominaisuus antaa Ciceron mukaan ihmiselle suuruutta, josta hän käyttää termiä *dignitas hominis* (ihmisarvo). Ihmisellä on arvo olentona, jota ei ohjaa pelkkä luonto. Samalla pidättäytyvyys on Cicerolle ideaali, joka erottaa ihmisen eläimistä. Ihminen omistaa arvoa ainoastaan kun hän käyttäytyy tietyllä tavalla. Arvo on näin menetettävissä, mutta myös uudestaan ansaittavissa.⁶⁹

Vaikka luontainen arvo löytyy luonnoksena Cicerolta ja stoalaisuudesta, luontainen arvo käsitteenä, josta seuraa moraalinen vastuu, on löydettävissä vasta myöhemmin selkeimmin Kantin filosofiassa.

3.2 Ihmisarvo kristinuskossa

Kristillisessä uskossa ihmisarvo perustuu siihen vakaumukseen, että ihminen on luotu Jumalan kuvaksi (*imago Dei*).⁷⁰ Kirkkoisät yhdistivät *imago Dei* -ajatusta ja stoalaisuudesta ja Cicerolta peräisin olevaa ajatusta, että ihmisellä on erityinen asema maailmassa järjen ansiosta.

Tuomas Akvinolaisen (1225–1274) ajattelussa ihmisarvo liittyy ihmisen järkeen ja vapaaseen tahtoon. Akvinolainen käyttää sanaa *dignitas* eri

⁶⁹ Schaber 2012, 21–23.

⁷⁰ Jumala sanoi: ”tehkäämme ihminen, tehkäämme hänet kuvaksemme, kaltaiseksemme, ja hallitkoon hän meren kaloja, taivaan lintuja, karjaeläimiä, maata ja kaikkia pikkueläimiä, joita maan päällä liikkuu. (1. Moos. 1:26. Viis. 2:23)

esiintymismuodoissaan 185 kertaa teoksessaan *Summa Theologiae*. Hän käyttää sanaa useimmiten mittaamaan joidenkin asioiden arvoa: esimerkiksi kasveilla on enemmän arvoa kuin kivillä, enkeleillä enemmän arvoa kuin ihmisillä.⁷¹ Lajeilla ja roduilla on Akvinolaisen mukaan hierarkkinen järjestys. Järjestyksen päällimmäisenä on Jumala, jolla on korkein arvo. Jumala on luonut kaiken ja ihmisellä on luodussa maailmassa korkein arvo. Ihminen eroaa muusta luodusta vapaan tahtonsa, rationaalisuutensa ja itsetietoisuutensa vuoksi.⁷²

Koska Akvinolaiselle ihmisarvo liittyy vapaaseen tahtoon ja kykyyn valita väärän ja oikean välillä, siihen liittyy myös velvollisuus. Ihmisarvo on Jumalan kuvan olemisena lisäksi myös oikeaa käyttäytymistä ja oikein tekemistä.⁷³ Tästä johtuen ihminen voi syntyä tekemällä Akvinolaisen mukaan menettää ihmisarvonsa. Akvinolainen kirjoittaa kuolemantuomiosta: ”If therefore a man, on account of a transgression, becomes a danger and corruptive influence to society, it is rational and beneficial to kill him in order to save the common good”.⁷⁴ Jokaisella on ihmisarvo, mutta ihmisarvo on jossain määrin menetettävissä.

3.3 Ihmisarvo Pico della Mirandolan ajattelussa

Pico della Mirandola (1463–1494) liitti, kuten Akvinolainen, ihmisarvon ja vapauden yhteen.⁷⁵ Teoksessaan *De hominis dignitate* (1486) hän esittää ajatuksen, että kaikki oliot ovat Jumalan ohjattavissa paitsi ihminen, jolla on Jumalalta saatu vapaus. Ihmisarvo johtuu tästä vapaudesta. Mirandolan mukaan jokaisella ihmisellä on ihmisarvo. Vaikka Mirandolan lähestymistapa muistuttaa Akvinolaisen ajattelua, niin keskeisenä erona on, että Akvinolaisen mukaan ihmisarvo liittyy tehtävään elää oikea ja hyvä elämä, kun taas Mirandolalla ihmisarvo liittyy ihmisen kykyyn valita vapaasti pahan ja hyvän välillä. Mirandolan mukaan ihminen ei menetä ihmisarvoaan, vaikka valitsisi pahan, toisin kuin Akvinolaisen mukaan, jonka ajattelussa ihminen menettää ihmisarvon valitessaan pahan. Mirandolan ajattelussa ihmisarvo ei ole menetettävissä eikä ihmisen tarvitse tehdä ihmisarvoajattelulle oikeutta.⁷⁶ Vaikka Mirandolan mukaan ihmisarvo ei ole menetettävissä, niin hänen käsityksensä ihmisarvosta poikkeaa

⁷¹ Sulmasy 2007, 11.

⁷² Mensching 2013, 24.

⁷³ Schaber 2012, 24.

⁷⁴ Linaus Imbach 2014, 71 mukaan. (*Summa theologiae* II-II, q. 64, Art. 2)

⁷⁵ Sulmasy 2007, 11.

⁷⁶ Schaber 2012, 25.

siitä ihmisarvon käsitteestä, joka on nykyään läsnä perustuslaissa ja julistuksissa. Toisin kuin julistuksissa, Mirandolan ihmisarvo ei sisällä vaatimusta, oikeutta ihmisarvoon. Mirandolan ihmisarvo on kyky, mutta siitä ei seuraa oikeutta.

3.4 Ciceron dignitas hominis -ajattelusta Kantin dignitas interna -ajatteluun

Immanuel Kantin (1724–1804) teoksella *Moraalin metafysiikan perustus* (Grundlegung zur Metaphysik der Sitten) vuodelta 1785 on keskeinen sija tarkasteltaessa ihmisarvon merkitystä Kantin ajattelussa. Teoksessaan Kant pyrkii filosofisesti haastavaan ja uskonnollisesti riippumattomaan perusteluun, että kaikilla ihmisillä on absoluuttinen arvo (ihmisarvo).

Im Reich der Zwecke hat alles entweder einen Preis oder eine Würde. Was einen Preis hat, an dessen Stelle kann auch etwas anderes als Äquivalent gesetzt werden; was dagegen über allen Preis erhaben ist, mithin kein Äquivalent verstatet, das hat eine Würde. [...] (D)as aber, was die Bedingung ausmacht, unter der allein etwas Zweck an sich selbst sein kann, hat nicht bloß einen relativen Wert, d.i. einen Preis, sondern einen inneren Wert, d.i. Würde. Nun ist Moralität die Bedingung, unter der allein ein vernünftiges Wesen Zweck an sich selbst sein kann; weil nur durch sie es möglich ist, ein gesetzgebend Glied im Reich der Zwecke zu sein. Also ist die Sittlichkeit und die Menschheit, sofern sie derselben fähig ist, dasjenige, was allein Würde hat.⁷⁷

Ihmisarvolla on sitaatin mukaan absoluuttinen arvo, jonka mukaan meidän tulee ohjata toimintaamme. Velvollisuus kunnioittaa ihmisarvoa on perusta, johon moraaliset ja juridiset normit nojautuvat.

Kantin filosofian ansiosta arvosta tuli ihmisyyden luontainen arvo. Ihmisarvo ymmärrettiin nyt samalla myös moraalisen vaatimuksena. Ihmisellä on luontainen arvo, joka ei ainoastaan asenna ihmistä erityiseen asemaan, vaan sisältää myös ajatuksen, että ihmistä on kohdeltava tietyllä tavalla, kunnioituksella.⁷⁸ Kantin mukaan ei ketään ihmistä saa kohdella pelkästään

⁷⁷ Kant, Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, Akademie-Ausgabe VI (AA) 4:434–4:435. Kantforschungsstellenin Korporan www.sivusto. Katsottu 29.6.2015. Alleviivaus tutkielman tekijän. Katso: ”Päämäärien valtakunnassa kaikella on joko *hinta* tai *arvokkuus*. Sen, millä on hinta, voi korvata jokin muu sitä *vastaava*, kun taas sillä, mikä on kaiken hinnan yläpuolella ja jota siis ei voi korvata millään vastaavalla, on *arvokkuus*. [...] Sillä puolestaan, mikä muodostaa ehdon, jonka täyttäminen on edellytys sille, että jokin voisi olla päämäärä itsessään, ei ole pelkästään suhteellista arvoa, siis hinta, vaan sisäinen arvo eli arvokkuus. Moraalisuus on nyt se ehto, jonka täyttäminen on edellytys sille, että järjellinen olento voisi olla päämäärä itsessään, koska vain sen myötä on mahdollista olla lakisäättävä jäsen päämäärien valtakunnassa. Moraalisuus ja ihmisyyys, siinä määrin kuin se kykenee moraalisuuteen, on siis se, jolla yksinään on arvokkuus.” Moraalin metafysiikan perustus. Suom. Markus Nikkarla. Kant 2014, 76–77.

⁷⁸ Schaber 2012, 39.

keinona jonkin päämäärän saavuttamiseksi, vaan jokaista tulee kohdella päämääränä sinänsä.⁷⁹ Tämä kolmas kategorisen imperatiivin muotoilu yhdistää moraalin ideaaliseen ihmisluontoon. Moraalilaki, kategorinen imperatiivi, käskää ihmistä toimimaan vapaasti ja autonomisesti järkensä mukaisesti.⁸⁰ Kantin etiikka perustuu vapaudelle ja samalla vapauden taustalla on Kantin mukaan jokaiseen ihmiseen sisäänrakennettu moraalinen aisti (omatunto) sekä ihmisen kyky käyttäytyä hyvän tahdon⁸¹ mukaisesti.

Teoksessaan *Tapojen metafysiikka* (Metaphysik der Sitten) vuodelta 1797 Kant tiivistää *Moraalin metafysiikan perustus* -teoksen ajatuksia ja kirjoittaa ihmisarvosta:

Ein jeder Mensch hat rechtmäßigen Anspruch auf Achtung von seinen Nebenmenschen, und wechselseitig ist er dazu auch gegen jeden Anderen verbunden. Die Menschheit selbst ist eine Würde; denn der Mensch kann von keinem Menschen (weder von Anderen noch sogar von sich selbst) bloß als Mittel, sondern muß jederzeit zugleich als Zweck gebraucht werden, und darin besteht eben seine Würde (die Persönlichkeit), dadurch er sich über alle andere Weltwesen, die nicht Menschen sind und doch gebraucht werden können, mithin über alle Sachen erhebt. Gleichwie er also sich selbst für keinen Preis weggeben kann (welches der Pflicht der Selbstschätzung widerstreiten würde), so kann er auch nicht der eben so nothwendigen Selbstschätzung Anderer als Menschen entgegen handeln, d. i. er ist verbunden, die Würde der Menschheit an jedem anderen Menschen praktisch anzuerkennen, mithin ruht auf ihm eine Pflicht, die sich auf die jedem anderen Menschen nothwendig zu erzeigende Achtung bezieht.⁸²

Kantin käsitys ihmisarvosta korostaa yksilön autonomiaa, autonomian kunnioitusta ja itsemääräämisoikeutta. Kant kirjoittaa autonomian ja ihmisarvon suhteesta: ”Autonomia on siten inhimillisen ja jokaisen järjellisen luonnon

⁷⁹ Katso: ”Toimi siten, että käytät ihmisyyttä, on se sitten omassasi tai jonkun toisen persoonassa, aina samaan aikaan päämääränä, ei koskaan pelkästään välineenä.” (4:429).

⁸⁰ Häyry 2002, 126–128.

⁸¹ ”Hyvällä tahdolla Kant tarkoitti menestyksestä kamppailua haluja vastaan ja toimintaa järjen sanelemalla tavalla muista motiiveista huolimatta. [...] Hyvä tahto ei ole mikään itsestänselvyyys. Se on ihanne, johon ihmisen on teoissaan pyrittävä.” Häyry 2002, 126–127.

⁸² Kant, *Metaphysik der Sitten*. (AA) 6:462. Kantforschungsstellenin Korporan [www-sivusto](http://www.sivusto). Katsottu 14.8.2015.

Katso: ”Every human being has a legitimate claim to respect from his fellow human beings and is in turn bound to respect every other. Humanity itself is a dignity; for a human being cannot be used merely as a means by any human being (either by others or even by himself) but must always be used at the same time as an end. It is just in this that his dignity (personality) consists, by which he raises himself above all other beings in the world that are not human beings and yet can be used, and so over all things. But just as he cannot give himself away for any price (this would conflict with his duty of self-esteem), so neither can he act contrary to his equally necessary self-esteem of others, as human beings, that is, he is under obligation to acknowledge, in a practical way, the dignity of humanity in every other human being. Hence there rests on him a duty regarding the respect that must be shown to every other human being.” *The Metaphysics of Morals* kääntänyt Mary Gregor. Kant 1996, 209.

arvokkuuden perusta.”⁸³ Yleinen tulkinta on, että Kantin mukaan ihmisarvon syy löytyy persoonan autonomiasta.⁸⁴ Rosen on huomauttanut, että Kantin käyttämä autonomian käsite eroaa nykyisestä autonomian käsitteestä. Rosenin mukaan Kantin autonomiakäsitteen taustalla on ajatus moraalilain sitovuudesta. Ihmiset sitoutuvat lakiin vapaaehtoisesti ja laki on näin ”itse annettu” (*self-given*), kun taas moderni autonomiakäsitys sisältää ajatuksen yksilön mahdollisuudesta valita elämänsä suunta. Tästä riippumatta Kantin myötä ihmisarvo ja autonomia ovat sitoutuneet vahvasti yhteen.⁸⁵ Ihmisarvon ja autonomian sidonnaisuus ja Kantin moraalien soveltaminen käytännön kysymyksissä näkyy Beyleveldin ja Brownswordin mukaan myös bioetiikan alalla.⁸⁶

Kantilainen luontainen ihmisarvo on selkein ja parhaiten tunnettu ilmaisu luontaisesta ihmisarvosta. Hänen filosofiansa tarjoaa näin myös kiinnepohdan ihmisoikeuksille ja velvollisuuksille. Kantin käsitys luontaisesta ihmisarvosta poikkei aikaisemmista käsityksistä ihmisarvosta, jossa ihmisarvo oli sidoksissa sosiaaliseen statukseen ja merkitsi näin hierarkkista tulkintaa.⁸⁷ Samalla ihmisillä on ihmisarvo, eikä sitä tarvitse ansaita eikä se ole menetettävissä.

Jeremy Waldron on teoksessaan *Dignity, Rank, & Rights* nostanut esille Kantin ihmisarvoajatuksien keskeisen sijan ihmisarvotutkimuksissa ja tarkastellut sitä kriittisesti. Waldronin mukaan Kantin käyttämä saksankielinen *Würde* on perinteisesti käännetty englanniksi sanalla *dignity*, vaikka sanoilla on vivahde-ero. *Würde*-sanan tarkempi englanninkielinen käänös olisi Waldronin mukaan *worth* *dignity*-sanan sijasta.⁸⁸ Suomenkielinen käänös käyttää sanaa arvokkuus ja on näin lähellä Waldronin ehdottamaa englanninkielistä *worth*-käännöstä. Waldron liittää ihmisarvon (*dignity*) persoonan statukseen ja hänen mukaansa Kantin arvo (*Würde*) viittaa arvoihin ja ihmisen moraaliseen kykyyn. Waldronin mukaan Kantin arvo liittyy näin olennaisesti ihmisen kykyyn eikä persoonan kunnioitukseen, eli persoonaan itsessään.⁸⁹ Waldronin huomautus liittyy vahvasti englanninkieliseen ihmisarvotutkimukseen. *Dignity*n merkitys sisältää hänen mukaansa statuksen merkityksen ja moderni *dignity*-käsite on ymmärrettävä kaikille tasa-arvoisesti kuuluvaksi statukseksi, joka ei ole peräisin Kantin

⁸³ Kant 2014, 78. (4:336).

⁸⁴ Schaber 2012, 39.

⁸⁵ Rosen 2012, 25.

⁸⁶ Beyleveld & Brownsword 2001, 53.

⁸⁷ Beyleveld & Brownsword 2001, 50–52.

⁸⁸ Waldron 2012, 24.

⁸⁹ Waldron 2012, 24–25.

Moraalin metafysiikan perustus -teoksessaan työstämästä ihmisarvon käsitteestä.⁹⁰ Ihmisarvotutkimus ja Kantin ihmisarvon käsite ovat erottamattomasti sidoksissa toisiinsa tutkimuksen lajista riippumatta.⁹¹

3.5 Ihmisarvo eri uskonnoissa ja kulttuurienvälisessä dialogissa

Siitä riippumatta, että konsepti ihmisarvosta on kehitetty ensisijaisesti länsimaissa, on tärkeää huomata, että konsepti ihmisarvosta ei ole tuntematon muille kulttuurisille traditioille.⁹² Yksi filosofian haaroista, joka kiinnittää tähän huomiota, on kulttuurienvälinen filosofia (*intercultural philosophy*) tai maailman filosofia (*world philosophy*).

Kulttuurienvälinen filosofia ottaa erilaisia filosofisia traditioita huomioon ja pyrkii tieteidenvälisesti kehittämään kriittis-argumentatiivista dialogia. Saksalais-iranilainen kulttuurienvälinen filosofi Hamid Reza Yousefi korostaa kulttuurienvälisyyden kantavaksi voimaksi ihmisen ihmisarvon tunnustamista, joka nousee jokaisesta kulttuurista eri tavalla. Monet kulttuurit, uskonnot ja ajattelutraditiot luonnehtivat ihmisarvon synnynnäiseksi ja erottamattomaksi. Yousefin mukaan kulttuurienvälinen konteksti lähtee siitä, että ihmisarvo on sekä synnynnäinen että ansaittu. Ensimmäinen on kaikille kuuluva, universaalinen ja peräisin ihmisyydestä. Ansaittu ihmisarvo tunnustetaan synnynnäisen ihmisarvon turvaamiseksi.⁹³ Ihmisarvon erimuotoiset loukkaukset eri kulttuureissa näyttävät, että ihmisarvon suojaaminen ja loukkaaminen ovat sidoksissa tiettyyn ihmiskuvaan. Yousefin mukaan ihmisarvon interkulttuurisuus perustuu eri uskontojen, kulttuurien ja ajattelumaailmojen käsitteellisiin konteksteihin. Yousefi nostaa esille, että erilaiset traditiot, terminologiat, kysymykset ja johtopäätökset on kuunneltava tasa-arvoisina keskustelun osina, jotta saavutetaan ja kehitetään yhteinen perspektiivi. Yhteisen perspektiivin saavuttaminen vaatii kulttuurisensitiivistä lähestymistapaa.⁹⁴

⁹⁰ Waldron 2012, 27.

⁹¹ Tiedemannin mukaan oikeudellisessa ihmisarvotutkimuksessa tutkijat ovat jaettavissa kahteen ryhmään: tutkijoihin, jotka seuraavat Kantin ihmisarvon käsitettä ja niihin tutkijoihin, jotka ymmärtävät ihmisarvon kaikille ihmisille kuuluvaksi statukseksi. Ensimmäisen ryhmän ajattelu on löydettävissä enimmäkseen eurooppalaisessa oikeusajattelussa, kun taas toisen ryhmän ajattelu on enimmäkseen löydettävissä yhdysvaltalaisessa oikeusajattelussa, jonka yksi edustaja Jeremy Waldron on. Tiedemann 2010, 70.

⁹² Andorno 2014, 48.

⁹³ Yousefi 2013, 247.

⁹⁴ Yousefi 2013, 247.

Kulttuurisensitiivisyydellä tarkoitetaan ihmisarvon käsitteeseen liittyen tietoa siitä, miten ihmisarvon käsite eroaa omaan kulttuuriseen kontekstiin kuuluvasta ihmisarvon käsitteestä, ja eri kulttuurien ihmisarvoa muistuttavien konseptien tietämyksestä ja erityisyyksistä.

Yousefi nimeää ihmisarvoon liittyen kungfutselaisuuden, taolaisuuden, buddhalaisuuden, hindulaisuuden, afrikkalaisen hengellisyyden ja abrahamilaiset uskonnot. Käsite *ren* kuuluu kungfutselaisuuden keskeiseen filosofiaan ja tarkoittaa inhimillisyyttä. Koska ihminen on inhimillisyyden kantaja, ihmiselle kuuluu arvo. Kungfutselaisuudessa on keskeistä parantaa ja lisätä yhteiskunnan hyvinvointia. Ihmisarvolla on näin kungfutselaisuudessa tärkeä rooli, eikä elämä ilman ihmisarvoa ole elämisen arvoinen.⁹⁵ Kun kungfutselaisuudessa itsensä jalostaminen sosiaalisessa ympäristössä on keskeistä, korostaa taolaisuus yksilökeskeisyyttä.⁹⁶ Kungfutselainen käsitys ihmisarvosta muistuttaa Kantin arvoa ihmisarvona ja liittyy tekoon. Taolaisuuden arvo eroaa kantilaisesta arvosta ja kungfutselaisesta arvosta huomattavasti. Keskeiset käsitteet ovat *dao* ja *de*. Kaikki arvo on peräisin daolta (dao – tie). De (de – hyve) on daon lähde. Sillä, joka noudattaa daoa, on arvo. Arvo ei ole rajattu vain ihmisiin, vaan kaikella voi olla arvo. Eläimillä, kasveilla, ihmisillä, kaikilla on sama arvo, koska kaikki sisältävät daoa. Samalla taolaisuudessa arvo ei edellytä tekoja.⁹⁷

Buddhalaisuudessa, kuten hindulaisuudessa, ihmisarvo esiintyy erilaisissa ja ristiriitaisissa ominaisuuksissa. Sekä buddhalaisuudessa että hindulaisuudessa esiintyy jännite ihmisarvon, joka esiintyy kaikissa elävässä, ja ihmisarvon, joka on sidoksissa erilaisiin astejakoihin, välillä. Buddhalaisuudessa ihmisarvo on vahvasti yksilöllistä. Siihen ei sisälly velvoitteita, ja ihmisarvo kuuluu klassisessa buddhalaisuudessa ainoastaan munkeille, jotka saavuttavat kuoleman jälkeen nirvanan, valaistumisen.⁹⁸ Hindulaisuuden eri suuntien ihmisarvoajattelu on hyvin ristiriitaista. Yleinen käsitys on, että ihmisarvo ei kuulu kaikille kasteille. Samalla ihmisarvo voi olla jotain, joka liittyy moraaliin, epäitsekkäisiin tekoihin ja voi olla riippumatonta kasteista. Ihmisarvo voi esiintyä hindulaisuudessa luonnollisena, kaikille kuuluvana arvona tai statukseen ja moraalisuuteen liittyvänä konseptina.⁹⁹

⁹⁵ An´xian 2014, 181.

⁹⁶ Yousefi 2013, 247.

⁹⁷ Qing-Ju 2014, 185–186.

⁹⁸ Braarvig 2014b, 170–171.

⁹⁹ Braarvig 2014a, 168.

Afrikkalaisessa kontekstissa ihmisarvo nousee *ubuntu*-traditiosta. Ubuntu viittaa inhimillisyyteen tai ihmisyyteen. Yleensä ubuntuilla viitataan siihen, mikä on moraalisesti keskeistä. Ubuntu kuvataan usein lauseella: ”Ihminen on ihminen vain toisten ihmisten kautta”.¹⁰⁰

Ubuntuun liittyy useampi mahdollinen käsitys ihmisarvosta. Ubuntu vaatii kunnioittamaan kaikkia muita ihmisiä ja ihmisten ihmisarvoa. Ajattelulla on yhtymäkohtia kantilaiseen ihmisarvon käsitteeseen. Tiedemann on kritisoinut ubuntuun suoraa vertaamista ihmisarvoon. Tiedemannin mukaan ubuntu liittyy vahvasti yhteisöllisyyteen ja ubuntu on useimmiten rajattu omaan heimoon. Ihmisillä on luontainen arvo, jos he kuuluvat samaan heimoon ja sitä kautta oikeudet ja velvollisuudet rajoittuvat omaan heimoon. Ihmisarvokäsite sisältää Tiedemannin mukaan aina ajatuksen yksilöstä. Kulttuureissa, joissa yhteisö on ensisijainen ja yksilön oikeudet rajoitettavissa yhteisön edun vuoksi, ajatus ihmisarvosta ei kehity samalla tavalla, kuin yksilökeskeisissä kulttuureissa, ja on siten haasteellista tulkita ubuntu kaikille kuuluvaksi ihmisarvoksi.¹⁰¹

Abrahamilaisissa uskonnoissa¹⁰² ihmisarvo liittyy ajatukseen, että ihminen on luotu Jumalan kuvaksi. Nuoremasta islamilaisesta kirjallisuudesta löytyy väite, että ihmisoikeudet ja ihmisarvo ovat myös lähtökohtaisin islamilainen idea. Ihmisoikeuksia koskevan kulttuurienvälisen dialogin myötä ovat muslimit pyrkineet perustelemaan ihmisoikeudet teologisesti. Perustelu muistuttaa kristillistä ajattelua Jumalan kuvana olemisesta. Tiedemann huomauttaa, että islamilainen ajattelu ei tuntenut ihmisarvon käsitettä, joka liittyy ihmisoikeuksiin. Ihmisarvon käsite ei esiinny Koraanissa eikä islamilaisessa filosofiassa. Arabiankielinen sana ihmisarvo (*karamat al-insan*) esiintyy vasta 1960-luvulta lähtien arabiassa. Käsite on neologismi, joka luotiin kansainvälisten ihmisoikeustekstien arabiaksi kääntämisen yhteydessä. Tästä johtuen käsite on enimmäkseen juristien ja valtiotieteilijöiden käyttämä.¹⁰³

Koraanin avulla perusteltu ihmisarvo muistuttaa luontaisen ihmisarvon konseptia, mutta islamilainen ihmisarvo on vahvasti sidoksissa elämään, jossa noudatetaan Jumalan tahtoa. Ihmisarvo on näin sidoksissa oikeaan uskoon, Jumalan tahdon noudattamiseen, ja siten rajattu muslimeille. Tämä ajattelutapa muistuttaa Akvinolaisen ihmisarvoerottelua ihmisarvoon, joka kuuluu kaikille

¹⁰⁰ Metz 2014, 310.

¹⁰¹ Tiedemann 2012, 155.

¹⁰² Juutalaisuus, kristinusko, islam.

¹⁰³ Tiedemann 2012, 147.

ihmisille ja ihmisarvoon, joka on sidoksissa Jumalan tahdon noudattamiseen ja näin menetettävissä.¹⁰⁴

Erilaisissa islamilaisissa ihmisoikeusjulistuksissa ihmisarvon käsite on läsnä. Esimerkiksi *Kairon julistus ihmisoikeuksista islamissa* vuodelta 1990, joka on vastine YK:n ihmisoikeuksien julistukselle, käyttää ihmisarvon käsitettä puhuessaan miehen ja naisen tasa-arvosta. Samalla julistus korostaa, että ihmisoikeudet nousevat shariasta ja kaikki oikeudet ovat tulkittavissa ensisijaisesti sharian valossa.¹⁰⁵

Islamilainen ihmisarvon käsite on vahvasti sidoksissa kunniaan ja yksilön velvollisuuksiin valtiota, perhettä ja Jumalaa kohtaan. Islamilainen ihmisarvon käsite ei sisälly, kuten kantilainen ihmisarvon käsite, yksilön autonomiaan, vaan islamilainen ihmisarvon käsite liittyy heteronomiseen ihmisarvon käsitteeseen.

Vaikka ihmisarvo historiallisesti usein nousee kristillisestä uskosta, ihmisarvon käsitteeseen ei tarvitse väistämättä sisältyä kristillistä taustaa. Kulttuurienvälisen dialogin ihmisarvosta on hyväksyttävä taustat, mutta taustojen ei tarvitse määritellä dialogin käyttämää ihmisarvon käsitettä.

4 Ihmisarvon käsite yleismaailmallisissa ja alueellisissa julistuksissa

4.1 Ihmisarvon käsite YK:n peruskirjassa

Ensimmäinen kansainvälinen sopimus, joka mainitsee ihmisarvon, on Yhdistyneiden kansakuntien¹⁰⁶ (YK) peruskirja vuodelta 1945. YK:n peruskirja astui voimaan 24.10.1945. Peruskirjan johdannossa asia muotoillaan seuraavasti: ”*Me Yhdistyneiden Kansakuntien [...] uudelleen vakuuttaa uskovamme ihmisen perusoikeuksiin, ihmisyksilön arvoon ja merkitykseen.*”¹⁰⁷ Peruskirjan luonnokset eivät sisältäneet johdantoa. Johdannon olemassaolo johtuu Etelä-Afrikan pääministeri Jan Christiaan Smutsista (1870–1950). Smuts huomautti, että peruskirjan luonnoksesta puuttuu jotain olennaista. Hän korosti, että toinen

¹⁰⁴ Tiedemann 2013, 148–149.

¹⁰⁵ Heper 2013, 374.

¹⁰⁶ Yhdistyneet kansakunnat (YK) on maailmanlaajuinen hallitusten välinen yhteistyöjärjestö. Kansainvälinen sopimus, jolla järjestö perustettiin, allekirjoitettiin 26. kesäkuuta 1945 San Franciscossa, ja se on nimeltään YK:n peruskirja. Peruskirja tuli voimaan 24. lokakuuta 1945. Maailmanjärjestö perustettiin toisen maailmansodan jälkeen edistämään kansainvälistä rauhaa ja turvallisuutta, oikeudenmukaisuutta sekä ihmisoikeuksia. ”YK:n peruskirja”. Yhdistyneiden kansakuntien alueellisen tiedostuskeskuksen www-sivusto. Katsottu 1.2.2015.

¹⁰⁷ Korostus tutkielman tekijän.

maailmansota on ymmärrettävä uskonnolliseksi sodaksi, jossa inhimillisyyden uskonnolliset arvot taistelivat epäinhimillisyyden uskonnollisia arvoja vastaan. Sen takia Smuts halusi nostaa uuden maailmanjärjestön peruskirjaan uskon niihin arvoihin, joiden puolesta maailmanjärjestöt olivat taistelleet toisessa maailmansodassa. Smutsin mukaan ainoastaan taistelu näiden arvojen puolesta ja niiden tunnustaminen aina uudestaan estäisi tulevaisuudessa sellaisen sodan syttymisen kuin toinen maailmansota.¹⁰⁸ Huomautuksen lisäksi Smuts teki myös ehdotuksen, jossa hän korosti uskoa (*faith*) ihmisoikeuksiin (*basic human rights*), pyhään (*sacredness*), välttämättömään arvoon (*essential worth*) ja ihmisen persoonan (*human personality*) loukkaamattomuuteen (*integrity*).¹⁰⁹

Tiedemannin mukaan Smutsin ehdotuksen sanamuotoon tehtiin eri konferenssien yhteyksissä vielä syvällisiä muutoksia. Sanallisista muutoksista huolimatta Smutsin perustelu johdannolle ja sen ehdotus hyväksyttiin. Muutoksien perustelut olivat Tiedemannin mukaan stilistisiä ja esteettisiä. Samalla eri ehdotukset ja ehdotuksien sanamuotojen vaihtelu paljastaa Tiedemannin mukaan, että ihmisarvo (*dignity*), joka korvasi aiemmassa ehdotuksessa käytettyä loukkaamattomuus (*sanctity*) -sanaa, ymmärrettiin sisällöllisesti samalla tavalla. Viittaus ihmisoikeuksiin ja ihmisarvoon vuonna 1945 ei ollut Tiedemannin mukaan suunniteltu ja perin pohjin harkittu ajatus vaan yhteinen toivomus paremmasta maailmasta uuden maailmanjärjestön avulla. Tämä selittää, minkä takia ihmisarvon käsitettä ei ole määritelty YK:n peruskirjassa, ja samalla tekee ymmärrettäväksi, ettei tarkempaa määritelmää ole poissuljettu.¹¹⁰

4.2 YK:n ihmisoikeuksien julistus ja vuoden 1966 julistukset

Toisen maailmansodan jälkeen syntyi tarve turvata kaikkien ihmisoikeuksia. Aikaisemmin oikeudet määräytyivät yksilön sukupuolen, rodun, syntyperän, yhteiskunnallisen aseman tai muun vastaavan seikan perusteella. Toisen maailmansodan hirmutyöt ja erityisesti natsien toimeenpanema juutalaisten kansanmurha korostivat ihmisoikeuksien kansainvälisen suojelun tarvetta. Ihmisoikeudet listattiin ensimmäistä kertaa kattavasti ja maailmanlaajuisesti

¹⁰⁸ Tiedemann 2012, 12. Smuts Tiedemannin mukaan: “our human faith in the ideals for which we had fought”

¹⁰⁹ Tiedemann 2012, 12.

¹¹⁰ Tiedemann 2012, 14–20.

Ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa, jonka YK:n yleiskokous hyväksyi 10.12.1948.¹¹¹

Ranskalainen katolinen filosofi Maritain, jolla oli merkittävä rooli *Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen* muotoilussa, kirjoitti yleismaailmallisen julistuksen luonnoksia käsittelevän kommentaarin johdannossa ihmisarvon käsitteen käytöstä ja käsitteen määrittelemättömyyden tarkoituksenmukaisuudesta.

It is related that at one of the meetings of a Unesco National Commission where Human Rights were being discussed, someone expressed astonishment that certain champions of violently opposed ideologies had agreed on a list of those rights. "Yes", they said, "we agree about the rights but on condition that no one asks us why." That "why" is where the argument begins.¹¹²

Hanna-Mari Kivistö on artikkelissaan "The Concept of Human Dignity in the Post-War Human Rights Debates" kiinnittänyt huomiota julistuksen luonnoksien kieleen ja retoriikkaan. Artikkelissaan hän nostaa esille Eleanor Rooseveltin kokemuksia julistuksen luomisprosessista.¹¹³ Ihmisoikeuksien julistusta laadittiin vuosina 1947–1948. Yhdysvaltain presidentin puoliso Eleanor Roosevelt (1884–1962) toimi silloin ihmisoikeuksien toimikunnan johtajana. Roosevelt on kuvannut julistuksen luomista ja sanojen valintaa haastavaksi prosessiksi, jossa julistusta työstäneet eivät ole yrittäneet löytää parhaita sanoja vaan sanat, jotka ovat kaikkien hyväksyttävissä riippumatta erilaisista kulttuurisista ja uskonnollisista taustoista.

Perhaps one of the things that some of us learned was that in an international document you must try to find words that can be accepted by the greatest number of people. Not the words you would choose as the perfect words, but the words that most people can say and will accomplish the ends you desire, and will be acceptable to practically everyone sitting round the table, no matter what their background, no matter what their belief may be.¹¹⁴

McCrudden on kriittisesti tarkastellut ihmisarvon käsitteen epämääräisyyttä julistuksessa ja kutsuu käsitettä "paikanpitäjäksi".

¹¹¹ "Historia ja toiminnan taustoja". YK:n www-sivusto, katsottu 4.8.2015.

¹¹² Maritain, 1948, 1.

¹¹³ Vrt. Kivistö 2012.

¹¹⁴ Roosevelt 1995, 560. Roosevelt puhuu yleisellä tasolla sanoista, eikä tässä yhteydessä ihmisarvon käsitteestä.

The familiar story is that when the Universal Declaration of Human Rights was being drafted in 1948, the participants were able to agree on what they were against, but not on why they were against these violations. Human dignity, so the story goes, was inserted as a placeholder when those drafting the Declaration failed to agree on any single foundation.¹¹⁵

McCruddenin mukaan julistuksen tekijät eivät päässeet yksimielisyyteen yhdestäkään perusteesta. Rooseveltin kommentti vaikeuksista löytää yhteisesti hyväksytty sanasto tukee ensisilmäyksellä McCruddenin näkökulmaa. Toisaalta McCruddenin kritiikki voidaan nähdä liian kärjistettynä ja johtopäätös, että julistuksen tekijät eivät päässeet yhteisymmärrykseen ainoastakaan perusteesta, liian yksipuolisena ja turhan jyrkkänä.

Julistuksen työstämisvaiheessa komitea työsti monta erilaista ehdotusta eri sanamuodoille, ja kuten Rooseveltin sitaatti paljastaa, kiistoja eri sanojen käytöstä, merkityksistä ja niiden perusteluista käytiin toistuvasti. Esimerkiksi Brasilia ehdotti ihmisoikeuksien legitimaation perusteeksi Jumalaa, koska kaikilla ihmisillä ei ole järkeä ja omatuntoa. Tämä ehdotus torjuttiin suurella enemmistöllä, koska julistukseen ei haluttu viittauksia Jumalaan ja uskontoon.¹¹⁶ Komitea käytti ensimmäisen artiklan työstämiseen kuusi istuntoa. Thilo Rensmannin mukaan *Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus* haluaa toimia kulttuurit ylittävänä, yhteisenä käsityksenä ihmisoikeuksille, eikä halua tunnustaa yhtä spesifiä filosofista, uskonnollista tai maailmankatsomuksellista näkökulmaa.¹¹⁷ Ihmisarvon käsitteen käyttö oli harkittua, kuten myös sen määrittelemättä jättäminen ja kieltäytyminen perustella ihmisarvoa tietyllä ihmiskuvalla.

Julistuksen lopullisessa muodossa ihmisarvo mainitaan yhteensä neljä kertaa. Julistuksen johdannossa ihmisarvo mainitaan kaksi kertaa. Johdanto alkaa: ”Kun ihmiskunnan kaikkien jäsenten luonnollisen arvon ja heidän yhtäläisten ja luovuttamattomien oikeuksiensa tunnustaminen on vapauden, oikeudenmukaisuuden ja rauhan perustana maailmassa”, ja johdannon viidennessä kappaleessa viitataan YK:n peruskirjaan: ”kun Yhdistyneiden Kansakuntien kansat ovat peruskirjassa vahvistaneet uskonsa ihmisten perusoikeuksiin, ihmisyyksilön arvoon ja merkitykseen sekä miesten ja naisten yhtäläisiin oikeuksiin.” Ensimmäisessä artiklassa ihmisarvo mainitaan sanomalla: ”Kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan. Heille on

¹¹⁵ McCrudden 2013, 2.

¹¹⁶ Tiedemann 2012, 25.

¹¹⁷ Rensmann 2009, 78.

annettu järki ja omatunto, ja heidän on toimittava toisiaan kohtaan veljeyden hengessä.”

Ihmisarvon käsitteellä on näin julistuksessa hyvin keskeinen sijainti. Johdannon ja ensimmäisen artiklan lisäksi ihmisarvo mainitaan 22 artikkelissa, jossa sanotaan:

Jokaisella on yhteiskunnan jäsenenä oikeus sosiaaliturvaan sekä oikeus kansallisten toimenpiteiden ja kansainvälisen yhteistyön kautta kunkin maan järjestelmä ja voimavarat huomioonottaen, nauttia hänen ihmisarvolleen ja hänen yksilöllisen olemuksensa vapaalle kehitykselle välttämättömiä taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia.

23 artikkelissa todetaan: ”Jokaisella työtä tekevällä on oikeus kohtuulliseen ja riittävään palkkaan, joka turvaa hänelle ja hänen perheelleen ihmisarvon mukaisen toimeentulon ja jota tarpeen vaatiessa täydentävät muut sosiaalisen suojelun keinot.”

Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus selventää YK:n peruskirjaan verrattuna, että luonnollinen arvo (ihmisarvo) kuuluu kaikille ihmiskunnan jäsenille. Ihmisarvo ei kuulu ainoastaan tietyille ihmisille vaan rajaamatta kaikille. Lausunto tekee erittelyn eri ihmisrotujen välillä mahdottomaksi. Sen lisäksi luonnollinen arvo (*inherent dignity*) -käsitteen käyttö korostaa, että ihmisarvo ei ole sidoksissa saavutuksiin, vaan on osa jokaista ihmisolentoa ja korostaa näin ihmisten yhdenvertaisuutta.¹¹⁸ Johdanto käyttää myös uutta muotoilua puhuessaan siitä, että luonnollinen arvo ”tunnustetaan” verrattuna YK:n peruskirjaan, jossa muotoilussa uskomme ihmisyksilön arvoon. Tarkastelemalla *Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen* johdantoa ja viidettä artiklaa, jossa toistetaan YK:n peruskirjaa, on muotoilut ”ihmisarvon tunnustaminen” ja ”ihmisarvoon uskomisen” tulkittava samassa viitekehyksessä. Ihmisarvon tunnustaminen pohjautuu uskoon ihmisarvosta. Ihmisarvon ajatellaan olevan jotain, joka on olemassa tunnustamisesta riippumatta, koska ”uskomme” ihmisarvon olemassaoloon. Tunnustaminen tässä yhteydessä on ymmärrettävä normatiivisesti. Koska uskomme ihmisarvoon, olemme velvollisia tunnustamaan, arvostamaan ja kunnioittamaan ihmisarvoa.¹¹⁹

¹¹⁸ Tiedemann 2012, 26.

¹¹⁹ Dicke Tiedemannin mukaan. Tiedemann 2012, 27.

Vuoden 1966 YK:n hyväksymät kansainväliset sopimukset *Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus*¹²⁰ (TSS-sopimus) ja *Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus*¹²¹ (KP-sopimus) painottavat samoin sanoin johdannoissaan ihmisarvoa:

Tämän yleissopimuksen sopimusvaltiot, katsoen, että Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirjan periaatteiden mukaisesti ihmiskunnan kaikkien jäsenten synnynnäisen arvon sekä yhtäläisten ja luovuttamattomien oikeuksien tunnustaminen muodostavat vapauden, oikeuden ja rauhan perustan maailmassa; tunnustaen, että nämä oikeudet johtuvat ihmisen synnynnäisestä arvosta;¹²²

Näin muotoiltuna julistukset puhuvat oikeudesta, joka nousee ihmisarvosta, mutta julistukset eivät puhu oikeudesta ihmisarvoon. Näissä sopimuksissa YK tulkitsee ihmisarvon ihmisoikeuksien perusteeksi siten, että ihmisarvo on voimassaolosyy ihmisoikeuksille.¹²³ Sen lisäksi julistukset liittävät ihmisarvon, ihmisoikeudet ja vapauden yhteen. KP-sopimuksen 10 artiklan mukaan ”kaikkia henkilöitä, joilta on riistetty vapautensa, on kohdeltava inhimillisesti ja kunnioittaen ihmisen synnynnäistä arvoa.” Edellä mainitut julistukset (TSS-sopimus ja KP-sopimus) muokkasivat olennaisesti sitä, miten ihmisoikeuksia perusteltiin ihmisarvolla myöhemmissä yleismaailmallisissa sekä alueellisissa dokumenteissa.

4.3 UNESCO:n bioetiikkaa ja ihmisoikeuksia koskevat julistukset

Ihmisarvon käsitteellä on myös UNESCO:n bioetiikkaohjelman julistuksissa keskeinen sija. YK:n kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö UNESCO:n¹²⁴ bioetiikkaohjelmaa johtaa kansainvälinen bioetiikkakomitea¹²⁵, joka koostuu 36 maan edustajista. Bioetiikkaohjelma on julkaissut kolme ei-sitovaa kansainvälistä sopimusta: *Ihmisen perimää ja ihmisoikeuksia koskeva yleismaailmallinen julistus*¹²⁶ vuonna 1997, *Ihmisen geenitietoa koskeva kansainvälinen julistus*¹²⁷

¹²⁰ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR).

¹²¹ International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR).

¹²² TSS johdanto ja KP johdanto.

¹²³ Tiedemann 2012, 30.

¹²⁴ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

¹²⁵ International Bioethics Committee (IBC)

¹²⁶ The Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights. Matti Häyryn mukaan julistuksen ihmisarvon käsite sisältää vahvasti ajatuksen, että ihmisellä on ihmisarvoa, koska jokaisella ihmisryhmään kuuluvalla on ihmisarvoa. Ihmisarvo on siis sidoksissa ihmisen perimään ja ihminen on erityinen biologiansa ansiosta. Tästä syystä esimerkiksi myös ihmisen kloonauksen kieltäminen. Häyry 2004, 9–10.

¹²⁷ International Declaration of Human Genetic Data

vuonna 2003 ja *Kansainvälinen bioetiikan ja ihmisoikeuksien julistus*¹²⁸ vuonna 2005.¹²⁹

Ihmisarvon erityinen asema näkyy vuoden 2003 julistuksen tavoitteissa. Julistus itse mainitsee tavoitteekseen ihmisarvon ja ihmisoikeuksien kunnioituksen ja niiden varmistamisen geenitietojen keräämisen, käsittelyn ja varastoinnin yhteydessä. Ihmisarvon käsite on YK:n peruskirjan kautta ollut kansainvälisesti hyvin näkyvästi esillä ja siirtynyt lähes kaikkiin YK:n ja UNESCO:n julistuksiin. UNESCO:n bioetiikkaa ja ihmisoikeuksia koskevissa julistuksissa on havaittavissa ihmisarvon käsitteen määrällisesti lisääntynyt käyttö verrattuna *Ihmisoikeuksien yleismaailmalliseen julistukseen*.

Ihmisarvon käsite ei ole osoittautunut ongelmattomaksi. Roberto Andorno on toistuvasti julkaisuissaan tuonut esille ihmisarvon käsitteen tulkitsemattomuuden sopimuksissa ja esittänyt epämääräisen käsitteen ongelmallisuutta, mutta myös syitä epämääräisen käsitteen käytölle. Andorno oli UNESCO:n kansainvälisen bioetiikkakomitean jäsenenä (1998–2005) mukana luomassa *Ihmisen geenitietoa koskevaa kansainvälistä julistusta* ja *Kansainvälistä bioetiikan ja ihmisoikeuksien julistusta*. Julistukset käyttävät ihmisarvon käsitettä samalla tavalla kuin aikaisemmat julistukset, jotka perustelevat ihmisoikeuksia ihmisen luonnollisella arvolla (ihmisarvolla), mutta eivät määrittele ihmisarvon käsitettä terminä.¹³⁰

Andorno perustelee ihmisarvon käsitteen määrittelemättömyyden julistuksissa yleisellä käytännöllä oikeudessa. Hänen mukaansa julistukset sisältävät kolme peruspiirrettä. Ensimmäinen on juuri ihmisarvon käsitteen määrittelemättömyys. Oikeudesta tuttu maksimi ”omnis definitio in jure periculosa est” (jokainen määritelmä laissa on vaarallinen) heijastaa sitä ajattelua, että tarkat määritelmät voivat olla haitallisia sekä rajoittaa huomattavasti lain tulkintaa. Sen lisäksi Andorno perustelee käsitteen määrittelemättömyyden mahdottomuudella saavuttaa globaalisti hyväksytyt merkitys termeille kuten ihmisarvo, autonomia, oikeus, hyöty, haitta tai solidaarisuus, joilla on pitkä filosofinen historia ja joihin vaikuttavat osittain myös kulttuuriset tekijät. Käsitteen yleisluonteisuus on Andornon mukaan perusteltu tarpeella saavuttaa

¹²⁸ The Universal Declaration on Bioethics and Human Rights

¹²⁹ Brownsword 2014, 4.

¹³⁰ Andorno 2009, 228.

tasapaino joidenkin yleispätevien bioeettisten normien ja kulttuuristen erilaisuuksien kunnioittamisen välillä.¹³¹

Julistuksien toinen peruspiirre on Andornon mukaan julistuksien ja UNESCO:n luonne hallitusten välisenä toimijana. Sen takia julistuksien pelkkä akateeminen lähestymistapa on virheellinen. Julistukset ovat asiantuntijoiden ja hallitusten yhteistyössä syntyneitä kompromisseja, joilla on vahva poliittinen luonne. Tarkkailemalla julistuksia on siten käytettävä laajempia kriteerejä kuin pelkkiä akateemisia. Kolmas peruspiirre on julistuksien ei-sitova, pehmeän sääntelyn (*soft-law*) luonne. Tämä edesauttaa valtioita sitoutumaan ja tutustumaan esitettyihin ehdotuksiin, noudattamalla poliittisia velvollisuuksia ilman oikeudellista velvoitetta.¹³²

Kolmen peruspiirteen lisäksi Andorno esittää artikkelissaan kolme keskeistä ideaa ihmisarvosta, jotka nousevat YK:n julistuksista ja jotka toimivat kansainvälisessä oikeudessa ihmisarvon käsitteen merkityksen selittävinä tekijöinä sekä UNESCO:n julistuksien ihmisarvon käsitteen taustalla. Ensinnäkin ihmisarvo on ”luonnollinen arvo”¹³³, toiseksi ”kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan”¹³⁴, kolmanneksi ”nämä oikeudet johtuvat ihmisen synnynnäisestä arvosta”¹³⁵. Andorno korostaa näiden ominaisuuksien epämääräisyyttä, mutta samalla huomauttaa, että näiden ideoiden avulla ihmisarvon yhteys ihmisoikeuksiin tulee paremmin ymmärretyksi. Luonnollinen arvo (*inherent dignity*) sisältää ajatuksen olennaisesta, pysyvästä ominaisuudesta. Andornon mukaan tämä yhdistettynä ”ihmiseen” sisältää ajatuksen siitä, että luonnollinen arvo on erottamattomasti sidoksissa ihmisen olemukseen. Toinen tärkeä seuraus ihmisarvon käsitteen merkitykselle on, että ihmiset ovat tasavertaisia sekä arvoltaan että oikeuksiltaan. Jokaiselle kuuluvat samat ihmisoikeudet, mistä syystä kaikki syrjintä on ihmisarvon vastaista. Kolmas keskeinen lausunto on, että oikeudet johtuvat ihmisen synnynnäisestä arvosta. Ihmisarvolla on näin käytännöllisiä seurauksia. Jos perusoikeudet eivät ole viranomaisten antamia, vaan ne ovat jo entuudestaan olemassa pysyvästi

¹³¹ Andorno 2007, 151.

¹³² Andorno 2007, 151.

¹³³ Vrt. ”dignity is inherent...to all members of the human family”, UDHR, Preamble.

¹³⁴ Vrt. ”all human beings are free and equal in dignity and rights”, UDHR, Article 1.

¹³⁵ Vrt. ”these rights derive from the inherent dignity of the human person”, ICCPR and ICESCR, Preambles.

jokaisessa ihmisessä, niitä ei voi oikeutetusti ottaa pois.¹³⁶ Bioetiikkaa koskevat julistukset on luettava Andornon mukaan näiden peruspiirteiden ideoiden valossa.

Bioetiikkakomitean julistuksien myötä ihmisarvoargumentti on vahvasti läsnä bioeettisessä keskustelussa. Andorno kutsuu ihmisarvoa artikkelissaan ”Human Dignity and Human Rights” kansainvälisessä bioeettisessä keskustelussa kaikkia koskevaksi periaateksi (*overarching principle*).¹³⁷ Andorno perustelee kantansa sillä, miten keskeisessä asemassa ihmisarvo on *Kansainvälisessä bioetiikan ja ihmisoikeuksien julistuksessa*.

UNESCO:n *Kansainvälinen bioetiikan ja ihmisoikeuksien julistus* korostaa kolmannessa artiklassa, että ihmisarvoa, ihmisoikeuksia ja perusoikeuksia on kunnioitettava, ja jatkaa, että yksilön intressi ja hyvinvointi on asetettava etusijalle verrattuna tieteen ja yhteiskunnan intresseihin. Ihmisarvo mainitaan ensimmäisenä periaatteena, jonka pitäisi ohjata bioeettistä kenttää. Sen lisäksi artiklassa 2c, joka selventää julistuksen päämäärää, mainitaan yhtenä päämääränä ihmisarvon kunnioituksen edistäminen. Andorno korostaa, että julistusta edeltävien neuvottelujen aikana nimenomaan ihmisarvon kunnioitus oli jäsenten useimmin mainitsema aihe.¹³⁸ Julistuksen tarkoitus ei ole keksiä uusia bioeettisiä periaatteita tai tarjota valmiita ratkaisuja uusille bioeettisille dilemmoille. Julistuksen keskeinen päämäärä on luoda perustandardia auttamaan valtioita edistämään vastuullista biolääkintää koskevaa tutkimuksen sääntelyä ja käytäntöjä, jotka ovat yhdenmukaisia kansainvälisen ihmisoikeuden kanssa.¹³⁹

4.4 Euroopan ihmisoikeussopimus

Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus ei ollut ainoastaan innoittaja ihmisoikeussopimuksille Yhdistyneiden kansakuntien jäsenmaiden parissa vaan se innoitti myös paikallisella ja alueellisella tasolla panemaan ihmisoikeuksia voimaan. Ensimmäinen alueellinen ihmisoikeussopimus syntyi Euroopan neuvoston toiminnassa. Euroopan neuvosto perustettiin vuonna 1949 tarkoituksenaan suojata ihmisoikeuksia, pluralistista demokratiaa ja oikeusvaltiollisuutta.¹⁴⁰

¹³⁶ Andorno 2014, 50. Andorno 2009, 229.

¹³⁷ Andorno 2009, 227.

¹³⁸ Andorno 2009, 227.

¹³⁹ Andorno 2007, 153.

¹⁴⁰ Valerius 2013, 295.

Euroopan ihmisoikeussopimus vuodelta 1950 ei kuitenkaan mainitse ihmisarvoa, mutta viittaa johdannossa *Ihmisoikeuksien yleismaailmalliseen julistukseen*.

Tämän yleissopimuksen allekirjoittaneet hallitukset, jotka ovat Euroopan neuvoston jäseniä, ottavat huomioon Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksen 10 päivänä joulukuuta 1948 antaman ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen,¹⁴¹

Jäsenmaat sitoutuvat turvaamaan lainsäädännössään ja oikeuskäytännössään jokaiselle ihmisoikeussopimuksessa taatut oikeudet. Euroopan neuvoston alainen Euroopan ihmisoikeustuomioistuin käsittelee valituksia, jos yksilön oikeuksia on loukattu.¹⁴² Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on käsitellyt useita tapauksia, joissa ihmisarvoa on jouduttu pohtimaan ja joissa Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on korostanut, että *Euroopan ihmisoikeussopimuksen* motiivi on ihmisarvon ja vapauden kunnioitus.¹⁴³ Ensimmäistä kertaa ihmisoikeustuomioistuin mainitsee ihmisarvon tuomiossa vuonna 1978 (25.4.1978, Tyrer).¹⁴⁴ Tuomiossa ihmisoikeustuomioistuin viittaa ihmisarvoon *Euroopan ihmisoikeussopimuksen* kolmannen artiklan yhteydessä, joka kieltää kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan rangaistuksen. Tyrerin tapauksessa kysymys oli siitä, oliko lyömärangaistus (3 lyöntiä) nuoren (15-vuotias) paljaalle takapuolelle kolmannen artiklan kanssa ristiriidassa. Ihmisoikeustuomioistuin tuli siihen lopputulokseen, että rangaistus ei ole kidutusta tai epäinhimillinen rangaistus, mutta rangaistus on halventava. Auki jää, tarkoittaako ihmisoikeustuomioistuin, että rangaistus itsessään on halventava vai että rangaistus on halventava, koska rangaistuksen toteuttaja oli valtion toimielin. Ihmisoikeustuomioistuin toteaa, että asianosaisesta tehtiin ”viranomaisten objekti”, ja tämä on tulkittavissa hyökkäyksenä kohti kolmannen artiklan keskeistä tarkoitusta suojata henkilön ihmisarvoa ja fyysistä koskemattomuutta.¹⁴⁵

Toinen hyvin mielenkiintoinen, nuorempi tapaus on *Pretty v. Yhdistynyt kuningaskunta*. Pretty kärsi vakavasta kuolemaan johtavasta hermostollisesta sairaudesta, joka vaikutti liikuntakykyyn. Hän halusi aviomiehensä auttavan häntä

¹⁴¹ Euroopan ihmisoikeussopimus, johdanto.

¹⁴² Edellytyksenä on kuitenkin, että loukattu on käynyt saatavillaan olevat kansalliset valituselimet läpi ja valittamalla korkeimpiin oikeusasteesiin asti.

¹⁴³ Tiedemann 2012, 37.

¹⁴⁴ McCrudden 2008, 683. Katso: Tyrer v. The United Kingdom.

¹⁴⁵ Tiedemann 2012, 36.

itsemurhan tekemisessä ja oli pyytänyt sen varalle vahvistuksen, että hänen miestään ei syytettäisi rikoksesta. Prettyn aviomies oli suostunut avustamaan häntä itsemurhan teossa, jos hän saisi takeet syyttämättä jättämisestä. 43-vuotias Pretty oli jo kaulasta alaspäin halvaantunut, mutta täydellisesti toimintakykyinen. Hän ilmaisi toiveen, että silloin kun hänen tilansa muuttuisi sietämättömäksi, hän voisi päättää itse kuolinhetkestään.¹⁴⁶ Silloisen Englannin lain mukaan itsemurha ei ollut rikos, mutta itsemurhan avustaminen, josta Prettyn tapauksessa oli kyse, oli rikos. Tästä syystä Pretty pyysi Euroopan ihmisoikeustuomioistuinta ottamaan kantaa siihen, olivatko englantilaisen syyttäjälaitoksen ja tuomioistuinten päätökset Euroopan ihmisoikeussopimuksen vastaisia. Valituksessaan Pretty vetosi ihmisoikeussopimuksen toiseen artiklaan (oikeus elämään), kolmanteen artiklaan (kidutuksen ja epäinhimillisen ja halventavan kohtelun kieltö), kahdeksanteen artiklaan (yksityiselämän suoja), yhdeksänteen artiklaan (ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapaus) sekä neljänteentoista artiklaan (syrjinnän kieltö).¹⁴⁷

Ihmisoikeustuomioistuimen mukaan Prettyn oikeudet eivät tulleet loukatuksi. Tapauksessa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan henkilö ei voi suostua omaan kuolemaansa eikä oikeus kuolemaan seuraa oikeutta elämään suojaavasta *Euroopan ihmisoikeussopimuksen* toisesta artiklasta. Toinen artikla ei luo yksilölle oikeutta valita kuolema elämän sijaan. Samoin tuomioistuimen mukaan oikeus kuolemaan ei ole johdettavissa artiklasta 3, joka kieltää epäinhimillisen kohtelun tai artiklasta 14, joka kieltää syrjinnän, eikä kieltö avustaa itsemurhassa ole myöskään vastoin 8 artiklan yksityisyyden suojaa.¹⁴⁸ Tuomioistuin näin hylkäsi Prettyn valituksen ja evästi näin häneltä mahdollisuuden päättää itse kuolinhetkestä. Sen lisäksi tuomioistuin ei halunnut ottaa kantaa lainsäädäntöön muissa maissa, joissa itsemurhan avustaminen ei ole rangaistavaa.¹⁴⁹ Prettyn tapaus nosti esille alueellisten ja eurooppalaisten lakien yhteensovittamisen ongelmallisuuden.¹⁵⁰

Vaikka Pretty vetosi muun muassa kolmanteen artiklaan, joka kieltää kidutuksen ja epäinhimillisen ja halventavan kohtelun, valituksessa käytetyt artiklat itsessään eivät suoraan viittaa ihmisarvoon. Valituksen perustelut

¹⁴⁶ Lötjönen 2004, 102–103. *Pretty v. Yhdistynyt kuningaskunta 2002*, 3.

¹⁴⁷ Lötjönen 2004, 103. *Pretty v. Yhdistynyt kuningaskunta 2002*, 1.

¹⁴⁸ Lötjönen 2004, 103. *Pretty v. Yhdistynyt kuningaskunta 2002*, 28, 43.

¹⁴⁹ Lötjönen 2004, 106.

¹⁵⁰ Millns 2002.

mainitsevat sen sijaan toistuvasti ihmisarvon ja Prettyn sairauden seurauksena olevaa ihmisarvon vastaista kuolemaa. Kysymys siitä, mitä on ihmisarvoinen elämä ja kuolema, tekivät tapauksesta hyvin keskeisen sekä juridisella että myös bioeettisellä tasolla.

4.5 Yleissopimus ihmisoikeuksista ja biolääketieteestä

Yleissopimus ihmisoikeuksien ja ihmisarvon suojelemiseksi biologian ja lääketieteen alalla tai lyhyemmin *Yleissopimus ihmisoikeuksista ja biolääketieteestä*¹⁵¹ on Euroopan neuvoston vuonna 1997 julkaisema ja vuonna 1999 voimaan tullut biolääketiedesopimus. Biolääketiedesopimuksen tarkoitus on taata vähimmäisstandardit ihmisarvon ja ihmisoikeuksien suojaamiselle biolääketieteen alalla. Biolääketiedesopimus konkretisoi ja kehittää *Euroopan ihmisoikeussopimusta* biologian ja lääketieteen alalle. Andornon mukaan biolääketiedesopimus on oiva esimerkki ihmisarvon keskeiselle ja kaikkia koskevalle asemalle bioetiikan alalla. Siitä huolimatta, että sopimus on alueellinen sopimus, biolääketiedesopimuksella on valtiosopimuksena oikeudellisesti pätevä asema ja se on ainoa oikeudellisesti sitova sopimus, joka mittavasti osoittaa ihmisoikeuksien ja biolääketieteen yhteyden.¹⁵²

Biolääketiedesopimus mainitsee otsikon lisäksi ihmisarvon näyttävästi kolme kertaa johdannossa. Johdannossa sopimuksen laatijat tuovat esille huolensa siitä, että biologian ja lääketieteen väärinkäyttö voi johtaa ihmisarvoa vaarantaviin toimenpiteisiin, ja päättävät ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin ihmisarvon sekä perusoikeuksien ja -vapauksien suojaamiseksi.¹⁵³ Sen lisäksi artikla 1 selventää sopimuksen tarkoitusta ja päämäärää seuraavin sanoin:

Tämän yleissopimuksen sopimuspuolet suojelevat kaikkien ihmisarvoa ja identiteettiä ja takaavat ketään syrjimättä, että jokaisen koskemattomuutta ja muita oikeuksia ja perusvapauksia kunnioitetaan biologian ja lääketieteen sovellusten alalla.

Biolääketiedesopimusta on osittain kritisoitu vahvasti 17 artiklan ansiosta. Artikla 17 käsittelee sellaisten henkilöiden suojelua, jotka eivät voi antaa suostumustaan

¹⁵¹ Myös tunnettu nimellä ”Oviedo Convention”.

¹⁵² Andorno 2014, 52.

¹⁵³ Yleissopimus ihmisoikeuksista ja biolääketieteestä, johdanto.

tutkimukseen. Artiklan toinen kappale näyttää antavan tietyissä tilanteissa luvan toimenpiteisiin tieteellisen tiedon edistämiseen:

2. Jos tutkimuksesta ei ole odotettavissa välitöntä hyötyä kyseisen henkilön terveydelle, tutkimukseen voidaan poikkeuksellisesti ja oikeusturvasäännöksiä noudattaen antaa lupa 1 kappaleen i, iii, iv ja v kohdassa määrättyjen edellytysten sekä seuraavien lisäedellytysten täytyessä:

i) tutkimuksen tavoitteena on tuottaa henkilön terveydentilasta, sairaudesta tai haitasta merkittävää tieteellistä lisätietoa ja siten osaltaan edistää tuloksia, joista voi olla hyötyä kyseiselle henkilölle tai muille samanikäisille tai samasta sairaudesta tai haitasta kärsiville tai samassa terveydentilassa oleville henkilöille,

ii) tutkimuksesta kyseiselle henkilölle aiheutuvat riski ja rasitus ovat vähäiset.

Biolääketiedesopimusta on kritisoitu siitä, että sopimus, joka nostaa ihmisarvon otsikkoon ja sopimuksen keskiöön, antaa tietyissä tapauksissa luvan ihmisen välineellistämiseksi. Tämä kohta herättää huomiota ja kritiikkiä myös siksi, että Yleissopimuksen ihmisoikeuksista ja biolääketieteestä lisäpöytäkirjassa *Ihmisten toisintamisen kieltämisestä* ihmisen kloonaus on ihmisen välineellistämistä ja ihmisarvon vastaista. Tämä on nähty ristiriitana ja tämän ristiriidan ansiosta osa jäsenvaltioista ei ole allekirjoittanut sopimusta. Esimerkiksi Saksa ei ole allekirjoittanut sopimusta. Suomi allekirjoitti sopimuksen vuonna 1997, mutta voimaan sopimus tuli Suomessa vasta vuonna 2010.

Nieminen on kiinnittänyt huomiota sopimuksen erityisluonteeseen. Niemisen mukaan sopimuksen ihmisarvon käsitettä on käytetty merkityksessä *human dignity as constraint*,¹⁵⁴ eli ihmisarvon suoja menee silloin lähtökohtaisesti yksilön itsemääräämisoikeuden edelle.¹⁵⁵ Nieminen on artikkelissaan tarkastellut ihmisarvon käsitteen kahtiajakoa. Hän lähtee siitä, että on olemassa kaksi traditiota, yksi perinteisempi, jossa ihmisarvo nähdään oikeuksien luojana ja toinen, jossa ihmisarvo nähdään itsemääräämisoikeuden rajoittajana. Artikkelissaan hän kiinnittää erityistä huomiota Euroopan neuvoston biolääketiedesopimukseen sen erityisluonteen vuoksi. Hänen mukaansa biolääketiedesopimuksen ihmisarvon käsite eroaa YK:n ja Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimusten ihmisarvon käsitteestä. Ihmisarvon käsitteen merkitys biolääketiedesopimuksessa ei tarkoita enää sitä, että kunkin ihmisen tulee kunnioittaa toisten ihmisten autonomiaa samalla tavalla kuin hänen omaansakin

¹⁵⁴ Nieminen jakaa Beyleveldin ja Brownswordin esimerkin mukaan ihmisarvon merkityksen kahteen: (1) ihmisarvo oikeuksien luojana ja (2) ihmisarvo itsemääräämisoikeuden rajoittajana (vrt. Beyleveldin ja Brownswordin *human dignity as empowerment* ja *human dignity as constraint*).

¹⁵⁵ Nieminen 2005, 61.

kunnioitetaan, vaan biolääketiedesopimuksen ihmisarvon loukkaamattomuus rajoittaa yksilön toimintavapautta.¹⁵⁶ Väitteen tueksi hän mainitsee kloonauksen kiellon. Yksilön suostumuksella ei ole merkitystä, vaan ihmisarvo suojataan sekä muiden ihmisten ja julkisen vallan puuttumiselta että myös ihmisen itsensä vapaalta määräysvallalta.¹⁵⁷ Ajatuksen ihmisarvosta itsemääräämisoikeuden rajoittajana Nieminen liittää bioetiikkaan ja korostaa, että tuollaista uudenlaista sääntelyä tarvitaan tieteen vilkkaan kehityksen vuoksi. Samalla hän huomauttaa, että tässä sääntelyssä ihmisarvo itsemääräämisoikeuden rajoittajana voidaan nähdä vahvana paternalismina. Ihmisarvo nähdään Niemisen mukaan tässä objektiivisena arvona, jonka ansiosta ihmisen vapaan valinnan korostaminen on irrelevanttia. Nieminen jatkaa, että suojaa annetaan tietyssä määrin myös ei-autonomiselle elämälle, kuten sikiölle, kun taas perinteiset ihmisoikeussopimukset perustuvat vain autonomisten yksilöiden oikeuksiin.¹⁵⁸

Sopimus korostaa yksilön itsemääräämisoikeutta ja liittyy näin Beauchampin ja Childressin bioetiikassa laajasti käytettyyn neljään peruseriaatteeseen: autonomian kunnioittaminen, pahan välttäminen, hyvän tekeminen, oikeudenmukaisuus. Autonomian kunnioitus sisältää yksilön itsemääräämisoikeuden. Vaikka itsemääräämisoikeus on sopimuksen keskeinen lähtökohta, on toisena vahvana lähtökohtana, ettei yksilö saa edes omalla suostumuksellaan alistua ihmisarvoa loukkaaviin toimenpiteisiin.¹⁵⁹ Tämä mahdollinen ristiriita, ihmisarvon suojaamisen vaatimus sekä mahdollisuus yksilön itsemääräämisoikeuksien rajaamiseen edustavat erilaista tapaa lähestyä ja ymmärtää ihmisarvoa kuin aikaisemmin. Tämä näkökulman muutos on hyvin tyypillinen bioetiikan kentällä. Beauchampin ja Childressin autonomia, jonka voimme ymmärtää itsemääräämisoikeuden synonyyminä, ja hyvän tekeminen ovat tietyissä tapauksissa myös mahdollisia ristiriitoja. Palaan itsemääräämisoikeuden rajoittamisen ja ihmisarvon suojaamisen sekä autonomian ja hyvän tekemisen mahdolliseen ristiriitaan munasolujen ennakoivan pakastamisen yhteydessä.

¹⁵⁶ Nieminen 2005, 57–58.

¹⁵⁷ Nieminen 2005, 58.

¹⁵⁸ Nieminen 2005, 59.

¹⁵⁹ Nieminen 2005, 62.

4.6 Saksan perustuslaki

1) The dignity of man is inviolable. To respect and protect it shall be the duty of all public authority.

Lainaus on Saksan perustuslain ensimmäisestä artiklasta ja heijastaa ajatuksen, että ihmisarvo on Saksan perustuslain keskeisin arvo. Saksan perustuslakituomioistuin on luonnehtinut ihmisarvon ”korkeimmaksi arvoksi” (*highest value*) ja ”keskeiseksi perustuslailliseksi periaateksi” (*central constitutional principle*). Ihmisarvo edustaa ”korkeinta laillista arvoa” (*highest legal value*) ja on perustuslain ”perusperiaate ja korkein arvo” (*fundamental principle and highest value*). Horst Dreierin mukaan tämä osoittaa, että perustuslain ensimmäinen artikkeli ei ole pelkkä julistus tai poliittinen manifesti, vaan pätevä laillinen periaate, joka sitoo kaikkia viranomaisia.¹⁶⁰

Saksan perustuslaissa 23. toukokuuta 1949 *Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen* ja YK:n peruskirjan ajatus ihmisarvosta ihmisoikeuksien perustana saa ensimmäistä kertaa muotonsa kansallisessa perustuslaissa.¹⁶¹

Artikla 1 jatkuu:

2) The German people therefore acknowledge inviolable and inalienable human rights as the basis of every community, of peace and of justice in the world.

3) The following basic rights shall bind the legislature, the executive and the judiciary as directly applicable law.

Ihmisoikeuksien yleismaailmallista julistusta ja Saksan perustuslakia neuvoteltiin yhtä aikaa ja Saksan parlamentaarinen neuvosto kiinnitti paljon huomiota YK:n julistuksen neuvotteluihin. *Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen* vaikutus Saksan perustuslakiin on ollut valtava eikä vaikutusta saa aliarvioida. Suora viittaus ihmisarvoon tai ihmisarvoon ihmisoikeuksien perustana esiintyi muissa perustuslaissa vasta 1970-luvulla.¹⁶² Toinen aalto perustuslakien muutoksista, joissa ihmisarvo löysi tiensä perustuslakeihin, tapahtui 1990-luvulla. Euroopassa perustuslakimuutokset tapahtuivat lukuun ottamatta Belgiaa ja

¹⁶⁰ Dreier 2014, 376.

¹⁶¹ Tiedemann 2012, 50.

¹⁶² Ruotsi, Kreikka, Portugali, Espanja. Tiedemann 2012, 51.

Suomea ensisijaisesti maissa, jotka vapautuivat diktatorisen ja ihmisvihamielisen vallan ikeestä.¹⁶³

Saksan tarve toisen maailmansodan jälkeen perustuslaille, joka teki selvän eron natsi-Saksaan, oli suuri. Uusi perustuslaki ei myöskään voinut nojata Weimarin tasavallan perustuslakiin, koska tämä ei pystynyt estämään kolmannen valtakunnan nousua. Iskulause ”Et ole mitään, kansasi on kaikki” (*You are nothing, your nation is everything*) kuvaa natsi-Saksan suhdetta kansalaisiin. Heidän ihmisarvoaan sai valtion nimessä loukata, kokonaisia ihmisryhmiä tuhottiin, heitä uhrattiin ”ihmismateriaalina” epäoikeudenmukaisissa sodissa. Tällaisen valtion romahduksen jälkeen Saksa tarvitsi radikaalia uutta alkua. Näin ihmisarvosta tuli Saksan perustuslain keskeinen arvo.

Jan C. Joerden tulkitsee artikkelissaan Saksan perustuslakia ja erityisesti ensimmäistä artiklaa jopa ”lupaukseksi”.¹⁶⁴ Saksan uusi valtio lupaa Joerdenin mukaan kansalaisilleen ja kaikille Saksassa asuville, että valtio ei tule näkemään itseään päämääränä vaan jokaisen persoonan päämääränä. Tämä tarkoitti täyskäännöstä siitä käsityksestä, miten valtio nähtiin. Kansalaiset eivät olleet enää valtiota varten vaan valtio kansalaisia varten. Joerden nojaa tulkinnassa Saksan perustuslain luonnoksessa olleeseen ensimmäiseen artiklaan: ”The state exists for the people’s sake, and not the people for the state’s sake”. Luonnoksessa ihmisarvo mainittiin toisessa artiklassa.¹⁶⁵

Saksa ei ainoastaan perustuslaissa lupaa suojata ihmisarvoa, vaan lupaus saa perustuslain osana myös juridisen ulottuvuuden. Ensimmäisessä artiklassa niin kutsuttu ”ihmisarvotakuu” (*Menschenwürdegarantie*) saa muotonsa. Joerdinin mukaan Saksa on tehnyt juridisesti sitovan lupauksen kansalaistensa kanssa.¹⁶⁶ Joerdin jatkaa, että tehtäväksi jää vielä lupauksen sisällön määrittely ja huomauttaa tässä yhteydessä ihmisarvon käsitteen kohtaamasta tyhjyyden kriitikoista. Joerdin huomauttaa, että takeen ihmisoikeuksista (juridinen oikeus) voi nähdä lupauksen sisältönä, mutta ihmisarvo antaa oikeuksille viitekehyksen. Lupaus ihmisarvosta edustaa ajatusta, ettei kansa enää massana tai valtio ole

¹⁶³ Albania, Bosnia-Hertsegovina, Bulgaria, Viro, Kroatia, Liettua, Latvia, Makedonia, Puola, Venäjä, Serbia-Montenegro, Slovakia, Slovenia, Tšekki, Unkari. Tiedemann 2012, 52.

¹⁶⁴ Joerden 2014, 197.

¹⁶⁵ Joerden 2014, 197–198.

¹⁶⁶ Joerdenin mukaan voidaan puhua lupauksesta, jos molemmat osapuolet ovat hyväksyneet lupauksen. Saksan perustuslaki on kansalaisten hyväksymä ja täyttää näin lupauksen määrittelyn Joerdenin mukaan. Joerden 2014, 198. Joerden 2013, 223.

keskipiste vaan ihminen yksilönä on perustetun yhteiskunnan keskipiste.¹⁶⁷ Don Chalmers ja Ryuichi Ida huomauttavat artikkelissaan, että toisin kuin monessa muussa perustuslaissa, jossa ihmisarvon käsitettä käytetään, Saksan perustuslaki ei mainitse ihmisarvoloukkauksien seuraamuksia. He eivät näe ihmisarvoa sen takia juridisena periaattina, vaan kaiken (perustuslain) taustalla olevana periaattina.¹⁶⁸

Ihmisarvon erityinen asema Saksan perustuslaissa korostuu myös artiklassa 79, jossa sanotaan:

Amendments to this Basis Law affecting the division of the Federation into Länder, their participation on principle in the legislative process, or the principles laid down in Articles 1 and 20 shall be inadmissible.¹⁶⁹

Tässä uusi valtio ankkuroi lupauksen ihmisarvosta pysyvästi perustuslakiin. Samalla tämä niin kutsuttu *eternity clause* (Art. 79) osoittaa ihmisarvon keskeistä asemaa Saksan perustuslaissa. Teot, jotka voi luokitella ihmisarvoa loukkaaviksi, ovat tämän artiklan seurauksena ikuisesti kiellettyjä. Myös Saksan perustuslakituomioistuin on toistuvasti vahvistanut, että ihmisarvoa ei voi koskaan suhteuttaa muihin perustuslain oikeuksiin tai arvoihin.¹⁷⁰

Dreier nostaa esille, että tästä syystä Saksassa uusien käytäntöjen ja teknologioiden, jotka luokitellaan ihmisarvoa loukkaaviksi, lisensointi on ikuisesti mahdotonta. Dreierin mukaan tämä selittää, miksi varsinkin keskusteluissa koskien biopoliittisia ongelmia Saksan perustuslain ensimmäisen artiklan tulkinta on erityisen mielenkiinnon kohteena.¹⁷¹ Yksi tunnetuimmista Saksan perustuslain ensimmäisen artiklan tulkinnoista on Günter Dürigin objektiformula (*Objektformel*).¹⁷² Tämän formulaa mukaan ihmisarvoa on aina loukattu, jos ihmistä on kohdeltu alentavasti objektina, pelkkänä välineenä, vaihdettavissa olevana. Objektiformulan ajatus muistuttaa Kantin ihmisen välineellistämisen kieltoa. Dreier huomauttaa, että tämä Kantia muistuttava ensimmäisen artiklan tulkinta on epämääräisyydessään ongelmallinen ja tarjoaa portin puolueellisille tai

¹⁶⁷ Joerden 2013, 223–224. Joerden 2014, 199.

¹⁶⁸ Chalmers & Ida 2007, 161–162.

¹⁶⁹ Basic Law for the Federal Republic of Germany, (GG, Art. 79 Abs. 3).

¹⁷⁰ Dreier 2014, 376–377.

¹⁷¹ Dreier 2014, 377.

¹⁷² Neumann 2013, 334. Vrt. lainaus Günter Dürigin kommentaarista (1958) Rosenin mukaan: Human dignity is violated when the individual human being [der konkrete Mensch] is reduced to a mere means, to a replaceable magnitude [vertretbare Größe]. Rosen 2012, 81.

subjektiivisille arvioinneille.¹⁷³ Objektiformula on siihen kohdistuvasta kritiikistä huolimatta laajasti hyväksytty ja käytetty tulkinta perustuslain ensimmäisestä artiklasta. Saksan perustuslakituomioistuin on ihmisarvoon liittyvien tuomioiden perusteluissa toistuvasti käyttänyt objektiformulaa.

Dreier huomauttaa, että aina on vaarana tulkita ihmisarvo väärin objektiiviseksi arvokonseptiksi panemalla ihmisarvo vastakkain ihmisarvon todellisten perusteiden kanssa, kuten yksilön autonomian, itsemääräämisoikeuden, yksilön elämän ja sen, miten yksilö elää elämänsä. Näin ihmisarvo muuttuu vapauden lupauksesta ja tasa-arvoisuudesta kaikille ihmisille säänteleväksi, valtion oikeudeksi puuttua ihmisten elämään. Dreierin mukaan tämä johtaisi päinvastaiseen tarkoitukseen kuin mihin pyrittiin nostamalla ihmisarvo Saksan perustuslain tärkeimmäksi arvoksi.¹⁷⁴

Michael Rosen on teoksessaan *Dignity. Its History and Meaning* tarkastellut Saksan perustuslakia Kantin filosofian valossa. Toisin kuin Dreier, Rosen ei näe ongelmallisena, että ihmisarvolla on perustuslaissa kapeampi merkitys kuin Kantin ihmisarvolla. Rosenin mukaan ihmisarvon käsitteen käyttö perustuslaissa rajoittaa jo itsessään yksilön toimintaa, koska valtio joutuu rajakohdissa rajoittamaan yksilön toimintaa ja käyttämään valtion toimintavaltaa. Toisin kuin kategorinen imperatiivi, joka ohjaa, miten yksilön pitäisi toimia, ihmisarvo perustuslaissa asettaa rajoja toiminnalle, joita valtio suojaa ja joihin valtio puuttuu tarvittaessa.¹⁷⁵ Rosen nostaa, kuten Dreier, esille, että ei ole yksiselitteistä, miten näin keskeisen arvon kuten ihmisarvo tulisi toimia oikeuksien luojana ja mitä oikeuksia sen tulisi taata.

4.7 Euroopan unionin perusoikeuskirja

1 artikla

Ihmisarvo

Ihmisarvo on loukkaamaton. Sitä on kunnioitettava ja suojeltava.

Euroopan unionin perusoikeuskirja on asiakirja, jossa määritellään Euroopan unionin tasolla pätevät perusoikeudet. *Euroopan unionin perusoikeuskirjan* tarkoitus on suojella ihmisten perusoikeuksia. Johdannossa perusoikeuskirja

¹⁷³ Dreier 2014, 378.

¹⁷⁴ Dreier 2014, 282–383.

¹⁷⁵ Rosen 2012, 90.

toteaa, että ”Unioni perustuu ihmisarvon, vapauden, yhdenvertaisuuden ja yhteisvastuun jakamattomiin ja yleismaailmallisiin arvoihin, ja se on tietoinen henkisestä ja eettisestä perinnöstään.” Perusoikeuskirjan oikeudet on jaettu kuuteen pääluokkaan: ihmisarvo, vapaudet, tasa-arvo, yhteisvastuu, kansalaisten oikeudet ja lainkäyttö.¹⁷⁶ Luvun alussa oleva lainaus on perusoikeuskirjan ensimmäisen luvun ensimmäinen artikla. Perusoikeuskirja antaa ihmisarvolle keskeisen sijan ja perustelun.

Perusoikeuskirja julkaistiin vuonna 2000, mutta se ei silloin ollut vielä oikeudellisesti sitova. Lissabonin sopimus sisältää kuitenkin sitovan viittauksen perusoikeuskirjaan. *Euroopan unionin perusoikeuskirja* ei ole osa *Lissabonin sopimusta* vaan se on liitetty Lissabonin sopimukseen julkilausuman muodossa. Riippumatta tästä, *Euroopan unionin perusoikeuskirja* sai näin vuonna 2009 Lissabonin sopimuksen yhteydessä oikeudellisen aseman. Lissabonin sopimuksen myötä perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien suojelusta tuli selkeästi unionin päämäärä. Asiakirjana perusoikeuskirja sitoo kaikkia EU:n toimielimiä sekä kansallisten tuomioistuimien täytyy ottaa huomioon perusoikeuskirja. Puola ja Iso-Britannia neuvottelivat poikkeuksen jättäytyä määräysten ulkopuolelle, niin kutsutun ”opt-out”-mahdollisuuden.¹⁷⁷

Perusoikeuskirjan valmistelu aloitettiin vuonna 1999 erillisessä valmistelukunnassa (konventti) ja se täydentää *Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimusta* vuodelta 1950. Tavoitteena ei ollut sitova asiakirja vaan poliittinen julistus, joka kokoaa unionissa voimassa olevat perusoikeudet yhtenäiseksi peruskirjaksi. Perusoikeuskirjan valmistellut konventti muodostui 62 jäsenestä ja konventin puheenjohtajana toimi Saksan entinen liittopresidentti Roman Herzog. Hän oli merkittävä vaikuttaja ja pysyvänä puheenjohtajana varmisti työn jatkuvuuden.¹⁷⁸

Konventti sai työnsä valmiiksi vajaassa vuodessa ja asiakirja hyväksyttiin vuonna 2000 Nizzan Eurooppa-neuvoston kokouksessa. Saksalaisen Roman Herzogin puheenjohtajuus on mielenkiintoinen, jos tarkastellaan ihmisarvon käsitteen näkyvyyttä perusoikeuskirjan ensimmäisessä artiklassa ja verrataan muotoilua Saksan perustuslain ensimmäiseen artiklaan. Käännöksissä artikloiden

¹⁷⁶ Euroopan unionin perusoikeuskirja.

¹⁷⁷ ”Grundrechte Konvent”. Bundeszentrale für politische Bildung [www-sivusto](http://www.sivusto). Katsottu 20.3.2015. ”Die Grundrechtecharta”. Europäisches Parlament. Informationsbüro in Deutschlandin www-sivusto. Katsottu 3.10.2015.

¹⁷⁸ Kiljunen 2005, 53.

yhtäläisyys hämärtyy, sen takia nostan tässä molemmat artikkelit uudestaan esille saksaksi:

Euroopan unionin perusoikeuskirjan 1 artikla:
Die Würde des Menschen ist unantastbar. Sie ist zu achten und zu schützen.

vertaa

Saksan liittotasavallan perustuslain 1 artikla:
Die Würde des Menschen ist unantastbar. Sie zu achten und zu schützen ist die Verpflichtung aller staatlichen Gewalt.

Tiedemann huomauttaa, että yhtäläisyys ei ole sattumaa, vaan Roman Herzog esitti konventissa luonnoksen, joka sisälsi yllä lainatun ihmisarvolauseen (*Menschenwürdeklausel*).¹⁷⁹

Nieminen on artikkelissaan tulkinnut ihmisarvon ensimmäisessä artiklassa oikeuksien luojaksi (*human dignity as empowerment*). Hän perustelee tulkinnan perusoikeuskirjan selityksillä. *Euroopan unionin perusoikeuskirjan selitykset* on puheenjohtajiston laatima perusteluosa. Selitysten tarkoitus on ohjata unionin ja jäsenvaltioiden tuomioistuimia tulkitsemaan perusoikeuskirjan sisältöä näiden selitysten avulla. Selityksien ja perusteluiden tarkoitus on selventää ja tukea perusoikeuskirjan määräyksiä.¹⁸⁰ Selityksien mukaan ensimmäisen artiklan ihmisarvo ei ole ainoastaan yksi perusoikeuksista vaan myös kaikkien perusoikeuksien perusta ja se kytkee perusoikeuskirjan ihmisarvon käsitteen YK:n *Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen* ihmisarvon käsitteeseen. Samalla selityksissä korostetaan, ettei ihmisarvoa saa loukata myöskään silloin, kun jotain oikeutta rajoitetaan.¹⁸¹

Mielenkiintoista on, että kuten Nieminen huomauttaa, artiklassa 3.2 käsitettä ihmisarvo on käytetty toisessa merkityksessä, ihmisarvo itsemääräämisoikeuden rajoittajana (*human dignity as constraint*). Artikla 3.2 kieltää biolääketieteen alaan kuuluvia toimenpiteitä, kuten kloonauksen, ihmisten geneettisen jalostamisen ja taloudellisen hyödyn saamisen ihmisruumiista. Niemisen mukaan näillä kielloilla rajoitetaan yksilön itsemääräämisoikeutta. Sen takia on perusteltua tulkita ihmisarvon merkitys tässä artiklassa oikeuksien

¹⁷⁹ Tiedemann 2012, 41.

¹⁸⁰ Euroopan unionin perusoikeuskirjan selitykset, johdanto.

¹⁸¹ Euroopan unionin perusoikeuskirjan selitykset, art. 1. Nieminen 2005, 63.

rajoittajana.¹⁸² Perusoikeuskirja käyttää näin kahta erillistä merkitystä ihmisarvosta. Mielenkiintoista on myös, että perusoikeuskirjan selitykset eivät kiinnitä tähän epä johdonmukaisuuteen käsitteiden käytössä mitään huomiota.

Tiedemann sen sijaan huomauttaa, että nykyinen kiista siitä, miten ihmisarvo on tulkittavissa, muistuttaa kiistaa, jota käytiin jo perusoikeuskirjaa valmisteleavassa konventissa. Herzogin ehdotus nostaa ihmisarvo ensimmäiseen artiklaan aiheutti vastustusta brittiläisissä edustajissa. He olisivat nähneet viittauksen ihmisarvoon mieluummin johdannossa välttääkseen tulkinnan, että ihmisarvo edustaa oikeudellista oikeutta. Huolenaiheena oli pelko, että tuomarit saisivat näin vallan vetoamalla omiin moraalisiin perusoikeuksiinsa rajoittaa perusoikeuksia. Enemmistö puolsi Herzogin ehdotusta, joka halusi nimenomaan nostaa ihmisarvon oikeudelliseen asemaan. Tiedemannin mukaan nykyiset konfliktit nojaavat samaan erotteluun. Saksalaiset tutkijat suosivat tulkintaa ihmisarvosta, joka muistuttaa Saksan perustuslain ihmisarvon tulkintaa, kun taas englanninkieliset tutkijat varoittavat, että saksalainen oikeudesta peräisin oleva taipuvainen tulkinta ihmisarvosta (*malleable human dignity clause*) antaa tuomareille vallan tuomita omin moraalisiin vakaumuksiin murentamalla lakia.¹⁸³

5 Munasolujen ennakoiva pakastaminen

Bioetiikka tutkii eettisiä ja moraalisia kysymyksiä, jotka nousevat lääketieteiden, terveystieteiden ja biotieteiden aloilta. Bioetiikka soveltavana etiikkana pyrkii soveltamaan erilaisia etiikan teorioita ja käsitteellisiä erotteluja bioetiikan alaan kuuluviin erityiskysymyksiin. Samalla bioetiikka voi myös paljastaa teorioiden ongelmakohtia ja haastaa vakiintuneita teorioita ja käsitteitä. Bioetiikalla on vahva kytkentä ajankohtaisiin tieteellisiin muutoksiin, ja se liittyy usein myös uusiin teknikkoihin ja niihin liittyviin eettisiin kysymyksiin. Bioetiikan kytkentä yhteiskunnallisiin kysymyksiin on ominaista bioetiikan tutkimukselle. Tutkimuksissa pohditaan eettisesti perusteltuja ratkaisuja tai suosituksia bioeettisille kysymyksille. Usein tutkimuksiin liittyy sen takia myös tapaustutkimus. Salla Saxén on bioetiikkaan liittyvän tapaustutkimuksen metodologian peruskaavana esittänyt neljä toisiinsa liittyvää ja toisiaan täydentävää näkökulmaa. Hänen mukaansa peruslähestymistapa sisältää (1)

¹⁸² Nieminen 2005, 63.

¹⁸³ Tiedemann 2012, 42.

tapauksen tutkimista Beauchampin ja Childressin bioetiikan neljän periaatteen¹⁸⁴ kautta, (2) autonomian ja paternalismin puntaroimista, (3) tapauksen suhteen ihmisarvoon ja ihmisoikeuksiin tutkimista, ja (4) tapauksen tutkimista klassisen moraalifilosofian, kuten deontologian ja utilitarismin, avulla.¹⁸⁵ Näkökulmien määrä ei ole rajattu ja eri näkökulmat voivat sisältää myös osittain samanlaisia aspekteja ja tuottaa näin toistoa. Parhaimmassa tapauksessa näkökulmat täydentävät toisiaan. Häyry on huomauttanut, että ei ole väliä, mistä konseptit tulevat ja mitä konseptit sisältävät, jos niiden avulla voimme edistää herkkää bioeettistä keskustelua.¹⁸⁶

Tapaustutkimus keskittyy yleensä tiettyyn, tarkasti rajattuun yksilölliseen tapaukseen ja pyrkii tuottamaan valitusta tapauksesta yksityiskohtaista ja intensiivistä tietoa.¹⁸⁷ Sen lisäksi on mahdollista laajentaa tapaustutkimusta koskemaan ilmiökokonaisuutta. Tässä työssä en tarkastele yhtä rajoitettua tapausta munasolujen ennakoivasta pakastamisesta, vaan tarkastelen munasolujen ennakoivaa pakastamista ilmiönä. Munasolujen ennakoiva pakastaminen on hyvin uusi menetelmä ja herättää paljon kysymyksiä. Samalla ilmiön tuoreuden takia konkreettisia tapauksia on tähän mennessä vain vähän ja monen ilmiöön liittyvän kysymyksen merkityksellisyys liittyy tulevaisuuteen. Käsittelen tästä syystä tutkimuksessani myös mahdollisia tulevia kysymyksiä ja kiinnitän huomiota mahdollisiin eettisiin vaikeuksiin. Hyödynnän Saxénin esittämää bioeettisen tapaustutkimuksen metodologiaa siltä osin kuin se on siirrettävissä munasolujen ennakoivan pakastamisen ilmiön tutkimiseen. Ilmiön keskiössä on munasolujen ennakoiva pakastaminen ennakoivana toimenpiteenä lisääntymiskyvyn säilyttämiseksi ja siihen liittyvien kysymysten kriittinen tarkastelu käyttäen aiemmin työstettyä ihmisarvon käsitettä. Koska tarkastelun kohteena ei ole yksittäinen tapaus vaan kokonainen ilmiö, esittelen yleisesti Suomessa

¹⁸⁴ Autonomian kunnioitus, pahan välttäminen, hyvän tekeminen ja oikeudenmukaisuus. Yhdysvaltalaisien Beauchampin ja Childressin neljä periaatetta ovat laajalti käytettyjä bioetiikan alalla. Autonomian kunnioitus sisältää vahvasti potilaan tietoihin perustuvan suostumuksen. Eurooppalaiset bioetikot ovat useimmiten korvanneet Beauchampin ja Childressin periaatteen ihmisarvolla (*dignity*), koskemattomuudella (*integrity*) ja haavoittuvuudella (*vulnerability*) yhdessä autonomian kanssa. Autonomian voidaan ymmärtää myös viittaavan ihmisarvoon, mutta Beauchampin ja Childressin autonomia ei sisällä sitä suoraan. Eurooppalaiset bioetikot ovat halunneet korostaa ihmisarvoa autonomian sijasta turvatakseen myös niitä potilaita, jotka eivät pysty itse tekemään autonomisia päätöksiä. Samalla eurooppalaiset bioetikot eivät ole määritelleet ihmisarvon käsitettä tarkemmin. Beylveled & Brownsword 2001, 42.

¹⁸⁵ Saxén 2015, luentokalvot.

¹⁸⁶ Häyry 2003, 209.

¹⁸⁷ ”Tapaustutkimus”. Jyväskylän yliopiston Koppa www-sivusto. Katsottu 7.8.2015.

munasolujen ennakoivaan pakastamiseen kohdistuvaa lainsäädäntöä ja sen taustalla vaikuttavaa ihmisarvon käsitettä.

5.1 Tausta

Munasolujen ennakoiva pakastaminen ei-lääketieteellisistä syistä on Suomessa ollut vuodesta 2013 mahdollista. Munasoluja on aikaisemminkin Suomessa kerätty *slow freezing* -menetelmällä myöhempään käyttöön esimerkiksi syöpäpotilailta lääketieteellisistä syistä.¹⁸⁸ Sukusolujen pakastaminen ei ole uusi ilmiö, vaan *slow freezing* -menetelmää on käytetty 1950-luvulta saakka siittiöiden pakastamiseen. Alkioiden pakastaminen aloitettiin koeputkihedelmöityshoitujen (IVF) yhteydessä 1980-luvulla.¹⁸⁹ Munasolujen pakastaminen on haastavaa munasolujen rakenteen takia ja onnistumisprosentti on aikaisemmin ollut *slow freezing* -menetelmällä huono. Uusi tekniikka, vitrifikaatio- eli pikajäähdytysmenetelmä, on kasvattanut onnistumisprosenttia ja tekniikan luotettavuutta huomattavasti. Ensimmäinen lapsi pikajäähdytetystä munasolusta syntyi vuonna 1999. Pitkäaikaisseurantatutkimukset puuttuvat toistaiseksi vielä, koska menetelmä on nuori. Myös tietoa lasten terveydentilasta munasolupakastamisen jälkeen on vain vähän, mutta syntyneet lapset ovat olleet terveitä.¹⁹⁰

Englanninkielinen termi *social egg freezing* viittaa voimakkaammin kuin suomenkielinen ilmaus munasolujen ennakoiva pakastaminen mahdollisuuteen pakastaa munasoluja pelkästään naisen elämäntilanteeseen liittyvien syiden takia. Pakastetut munasolut antavat naiselle mahdollisuuden säilyttää lisääntymiskyky ja yrittää raskautta myöhemmin tai jopa hedelmällisen iän jälkeen. Tavallisimmat syyt ovat tarpeet vähentää stressiä sopivan partnerin löytämisestä, saada vakuutus hedelmättömyyden varalle ja lisää aikaa perheen perustamiseen sekä sopivan partnerin puute.¹⁹¹

Munasolut pitäisi kerätä noin 23–30-vuotiaana. Naisen hedelmällisyys laskee merkittävästi iän myötä. Jos raskauden yrittää aloittaa vasta 35–39 vuoden

¹⁸⁸ Munasolupakastus ei-lääketieteellisistä syistä ja munasolupakastus sosiaalisista syistä ja niiden välinen tarkka rajanveto ei ole aina yksiselitteistä ja voi olla vaikeata. Munasarjojen toiminta voi hiipua yllättävän varhain ilman todettua sairautta tai geneettistä alttiutta, korostaa Söderström-Anttila artikkelissaan. Söderström-Anttila 2014, 1712.

¹⁸⁹ Söderström-Anttila 2014, 1711.

¹⁹⁰ Söderström-Anttila 2014, 1714.

¹⁹¹ Söderström-Anttila 2014, 1714.

iässä, kolmasosa naisista ei tule koskaan saamaan omaa biologista lasta. Hedelmällisyyden lasku on yksilöllistä, mutta 35-vuotiaana munasolujen pakastamisen ja myöhemmän raskauden onnistumisen mahdollisuudet alkavat olla pienet.¹⁹² Yleinen suositus on pakastaa munasolut alle 35-vuotiaana.¹⁹³ Mehiläinen Felicitas -klinikka suosittelee noin 20 munasolun pakastamista. Hormonistimulaatiota ja munasolukeräyksiä tarvitaan tätä varten yhdestä kolmeen, jotta raskauden mahdollisuus pakastetuista munasoluista olisi todennäköinen.¹⁹⁴ Raskausosuus on tähän mennessä menetelmään perehtyneissä klinikoissa ollut 4–12 prosenttia sulatettua munasolua kohden.¹⁹⁵ Jos ennakoiva munasolupakastus tehdään ei-lääketieteellisistä syistä, naiset maksavat kaikki hoidon kustannukset itse. Mehiläinen Felicitas arvioi, että pakastaminen maksaa noin 3 000 euroa. Hinta riippuu hoitokertojen määrästä. Sen lisäksi munasolujen pakastamisen jälkeen munasolujen säilytys ja munasolujen käyttö raskauden aikaansaamiseksi tulevat naisen maksettavaksi. Kokonaishinta tulee näin olemaan helposti 8 000–10 000 euroa ja enemmänkin.

Toimenpidettä varten, kuten myös IVF-hoidossa, nainen käy läpi munasarjojen hormonistimulaation. Hoitoon liittyvät riskit ovat verrattavissa munasolunluovuttajien hoitoon, jossa tuorealkionsiirtoja ei tehdä ja hormonihoidot loppuvat munakeräyksen jälkeen. Hormonistimulaation avulla munarakkulat kasvavat ja munasolut kypsyvät. Hormonistimulaation hormonihoitoon liittyy riski hyperstimulaatio-oireyhtymästä (OHSS). OHSS:n riski on 0–1 prosenttia. Sen lisäksi munasolukeräykseen liittyy vuoto- ja infektioriski, jonka riski on 0,4 prosenttia. Vuoto tai infektio voi heikentää naisen luonnollista hedelmällisyyttä tulevaisuudessa, jos munanjohtimet vaurioituvat.¹⁹⁶

Suomen Fertiliiteettiyhdistys (SFY) julkaisi keväällä 2013 suositusohjeet munasolujen ennakoivasta pakastamisesta. Suosituksia laatinut työryhmä koostui lääkäreistä, biologeista ja psykologeista sekä julkiselta että yksityiseltä sektorilta. Söderström-Anttilan mukaan työryhmä oli yksimielinen siitä, että ennakoivalle munasolujen pakastamismahdollisuudelle ei tulisi asettaa esteitä.¹⁹⁷

¹⁹² Pitkäjäähdytysmenetelmällä pakastetuilla munasoluilla on IVF-hoidossa samanlainen onnistumisprosentti kuin tuoreilla munasoluilla. Naisilla, jotka ovat alle 35 vuotta, on 41,4% mahdollisuus per IVF-hoitokerta saada lapsi. 35–37-vuotiaiden onnistumisprosentti on 31,7%, 38–40-vuotiaiden 22,4% ja 41–42-vuotiaiden 12,6%. Mertes & Pennings 2011, 825.

¹⁹³ Ennakoiva munasolupakastus; hyvän toimintatavan suositukset.

¹⁹⁴ ”Munasolujen ennakoiva pakastus”. Mehiläisen www-sivusto. Katsottu 25.9.2015.

¹⁹⁵ Söderström-Anttila ja Mäkinen 2014, 8.

¹⁹⁶ Söderström-Anttila 2014, 1714.

¹⁹⁷ Söderström-Anttila 2014, 1715.

SFY:n ohjeissa pohditaan esimerkiksi ikäkysymyksiä ja mahdollisia eettisiä ongelmia. Toimintaa säätelee Suomen hedelmöityshoitolaki, joka astui voimaan vuonna 2006. Hedelmöityshoitolaki ei sisällä selkeitä ikärajoja.¹⁹⁸ Pakastettu munasolu säilyy määrättömän kauan ja varsinaista ikärajaa naisille, jotka haluavat käyttää omia munasolujaan, ei ole. Suomessa ei kuitenkaan tehdä hedelmöittämisshoitoja enää naisen vaihdevuosien jälkeen. Suositukset korostavat pakastusmenetelmän harjoittelun ja tulosten seurantaan sekä huolellisen neuvonnan tärkeyttä.¹⁹⁹ Pakastettujen munasolujen käytöstä on vasta vähän kokemusta tai tutkimustietoa. Myös ohjeet ja lait ovat hyvin kirjavia, vaikka menetelmä on yleistymässä ympäri maailmaa.

5.2 Ihmisarvo Suomen perustuslaissa ja munasolujen ennakoivaa pakastamista säätelevissä laissa

Lasten hankkiminen on jokaisen ihmisen oma päätös ja perhe-elämän suoja ja jokaisen yksityissuoja on turvattu sekä *Euroopan ihmisoikeussopimuksessa* että Suomen perustuslaissa.²⁰⁰ Munasolujen ennakoivaa pakastamista säätelee hedelmöityshoitolaki ja kudoslaki. Sekä hedelmöityshoitolaki että kudoslaki²⁰¹ eivät mainitse ihmisarvoa suoraan. Kudoslain ja hedelmöityshoitolain mukaan ihmistä, ihmisen sukusoluja tai alkioita ei saa käyttää kauppatavarana.²⁰² Tästä syystä myös hedelmöityshoitolaki säätelee, ettei luovutetuista sukusoluista saa maksaa palkkiota.²⁰³ Kielto palkkion suorittamisesta perustuu ihmisarvon loukkaamattomuuteen. Ihmisarvo vaikuttaa näin suoraan hedelmöityshoitolain ja kudoslain taustalla vaikka edellä mainituissa laissa viittaus ihmisarvoon puuttuu.

Sen sijaan hallituksen hedelmöityshoitoa koskeva lakiesitys vuodelta 2006 korostaa ihmisarvon loukkaamattomuutta. Ihmisarvon loukkaamattomuus liittyy tässä myös elämän alkamiseen liittyviin toimenpiteisiin. Jo esityksen mukaan ihmisarvon loukkaamattomuus edellyttää, että ihmistä, sukusoluja tai alkioita ei käytetä kauppatavarana ja tästä syystä palkan maksaminen on kiellettävä. Kielto käyttää ihmistä ja ihmisen osia kauppatavarana perustuu kantilaiseen ihmisarvon käsitteeseen, joka kieltää ihmisen välineellistämisen.

¹⁹⁸ Laki hedelmöityshoidoista.

¹⁹⁹ Ennakoiva munasolupakastus; hyvän toimintatavan suositukset.

²⁰⁰ Salminen, Burrell & Lehtonen 2007, 334.

²⁰¹ Laki ihmisen elimien, kudoksien ja solujen lääketieteellisestä käytöstä.

²⁰² Laki ihmisen elimien, kudoksien ja solujen lääketieteellisestä käytöstä, § 18.

²⁰³ Laki hedelmöityshoidoista, § 21.

Sen lisäksi hedelmöityshoitoa ei saa käyttää rodunjalostuksellisiin tarkoituksiin, sukusolua tai alkioita, joka on kloonattu tai jonka perimään on puututtu, ei saa käyttää sekä lapsen ihmisarvoon kuuluu se, että hän on saanut alkunsa elossa olevista vanhemmista. Lakiesityksen ihmisarvon käsitettä ohjaa vahvasti käsitys ihmisarvosta oikeuksien rajoittajana, joka esiintyy vastaavalla tavalla biolääketiedesopimuksessa. Toisaalta itsemääräämisoikeuteen vedoten esitys korostaa, että sukusolun luovuttajalla on aina ehdoton oikeus määrätä, käytetäänkö hänen sukusolujaan hedelmöityshoidossa, ja suostumus on mahdollista peruuttaa, kunnes sukusolut tai sukusoluista saatu alkio on siirretty naiseen raskauden aikaansaamiseksi.²⁰⁴ Itsemääräämisen suoja liittyy taas käsitykseen ihmisarvosta oikeuksien luojana, eikä perusoikeuksia sen takia saa rajoittaa. Esityksessä on näin löydettävissä kantilaisen ihmisarvon käsitteen lisäksi kaksi erilaista, yksittäistapauksessa toistensa kanssa ristiriidassa olevia ihmisarvon käsitettä. Keskeistä on yhteys siihen, kenen ihmisarvosta on kyse. Hedelmöityshoitolaki mahdollistaa naisten käyttää oikeuttaan perustaa perhe, eli lisääntymisautonomian. Samalla lain tarkoitus on suojata lapsen etua ja lapsen ihmisarvoa. Lapsen ja naisen oikeudet voivat olla ristiriidassa toistensa kanssa ja naisen oikeuksia voidaan rajoittaa lapsen ihmisarvon suojaamisen vuoksi.

Toisin kuin hedelmöityshoitolaki, Suomen perustuslaki mainitsee ihmisarvon suoraan ja ihmisarvo voidaan nähdä Suomen perustuslain keskeisenä eettisenä periaatteena. Suomen perustuslaki korostaa ihmisarvoa ja yhdenvertaisuutta. Ensimmäisen pykälän mukaan valtiosääntö turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden ja yksilön vapauden ja oikeudet sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa.²⁰⁵ Tässä yhteydessä ihmisarvo esiintyy merkityksessä ihmisarvo oikeuksien luojana ja liittyy näin vahvasti autonomiaan ja itsemääräämisoikeuteen. Seitsemännen pykälän mukaan ketään ei saa tuomita kuolemaan, kiduttaa eikä muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti.²⁰⁶ Tässä taas ihmisarvo esiintyy merkityksessä, ettei ketään saa nöyryyttää, kuten esimerkiksi Schaberin esittämässä ihmisarvon käsitteessä. Samaan ihmisarvomerkitukseen liittyy myös yhdeksäs pykälä, jonka mukaan

²⁰⁴ Hallituksen esitys eduskannalle laeiksi hedelmöityshoidoista ja isyyslain muuttamisesta, 4.

²⁰⁵ Suomen perustuslaki, § 1.

²⁰⁶ Suomen perustuslaki, § 7.

ulkomaalaista ei saa karkottaa, luovuttaa tai palauttaa, jos häntä tämän vuoksi uhkaa kuolemanrangaistus, kidutus tai muu ihmisarvoa loukkaava kohtelu.²⁰⁷

Ihmisarvo esiintyy myös pykälässä 19, jonka mukaan jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon.²⁰⁸ Ihmisarvon käsite muistuttaa TSS-sopimuksen ihmisarvon käsitettä, jossa ihmisarvo liittyy myös sosiaalisiin ja taloudellisiin oikeuksiin ja on liitettävissä merkitykseen ihmisarvo oikeuksien luojana.

Nieminen esittää artikkelissaan Antero Jyränkin mielipiteen, että ihmisarvon loukkaamattomuuden vakuutus Suomen perustuslaissa voidaan ymmärtää säännökseksi, joka täyttää mahdollisia aukkoja perusoikeusturvassa. Jyränkin mukaan tällaisella vakuutuksella on merkitystä niissä yhteyksissä, joissa turvan tarve näyttää olevan olemassa mutta joissa ei ole elävää ihmisyyttä perusoikeuksien subjektina – esimerkiksi silloin, kun arvioidaan toimenpiteiden sallittavuutta perustuslain mukaan, jos toimenpiteet kohdistuvat sukusoluihin, alkioihin tai sikiöihin.²⁰⁹ Joissakin tapauksissa oikeusjärjestys antaa näin myös suoja ennen syntymää, vaikka ihminen muuttuu vasta syntymän kautta perusoikeuksien täysmääräiseksi haltijaksi. Ihmisarvon loukkaamattomuutta koskeva perusoikeussäännös estää Niemisen mukaan sikiöön ja alkioon kohdistuvat ihmisarvoa loukkaavat lääketieteelliset ja tieteelliset kokeilut.²¹⁰ Hedelmöityshoitolaki ja kudoslaki heijastavat tätä lähestymistapaa ja ihmisarvon loukkaamattomuus ja suojeleminen on näin löydettävissä niiden taustalta. Nieminen huomauttaa, että koska ihmisarvon nimissä ihmistä kielletään suostumasta ihmisarvoa loukkaaviin lääketieteellisiin kokeiluihin, jotka kohdistuvat sikiöön tai alkioon, ihmisarvon käsitettä on tässä yhteydessä käytetty merkityksessä ihmisarvo itsemääräämisoikeuden rajoittajana. Tässä yhteydessä rajoitetaan naisen vapautta sikiön ihmisarvon suojaamisen nimissä.²¹¹

Suomen perustuslaissa on siis löydettävissä kolme merkitystä ihmisarvolle (ihmisarvo oikeuksien luojana, ihmisarvo nöyryyttämisen kieltona ja ihmisarvo oikeuksien rajoittajana). Kolmas merkitys on, kuten esitin aiemmin luvussa kaksi, monesti käytetty merkitys ihmisarvolle biolääketiedesopimuksissa. Tässä

²⁰⁷ Suomen perustuslaki, § 9.

²⁰⁸ Suomen perustuslaki, § 19.

²⁰⁹ Nieminen 2005, 71.

²¹⁰ Nieminen 2005, 71.

²¹¹ Nieminen 2005, 72.

merkityksessä ihmisarvon käsite vaikuttaa myös vahvasti hedelmöityshoitolain ja kudoslain taustalla. Ihmisarvon käsite Suomen perustuslaissa muistuttaa kansainvälisten asiakirjojen käyttämää ihmisarvon käsitettä. Samalla ihmisarvon käsitettä ei määritellä Suomen perustuslaissa, kuten sitä ei myöskään määritellä Saksan perustuslaissa, TSS-sopimuksessa tai muissa aikaisemmin käsittelyissä julistuksissa. Suomen perustuslain lisäksi ihmisarvo mainitaan suoraan laissa lääketieteellisestä tutkimuksesta, jonka mukaan lääketieteellisessä tutkimuksessa tulee kunnioittaa ihmisarvon loukkaamattomuuden periaatetta.²¹²

5.3 Keskustelu munasolujen ennakoivasta pakastamisesta

Ennakoiva munasolujen pakastaminen on herättänyt tarpeita menetelmää ohjaaville suosituksille ja säädöksille, mutta menetelmä on herättänyt myös paljon keskustelua sekä mediassa että eri tieteenoaloilla.²¹³

Varsinkin munasolujen ennakoiva pakastaminen työsuhde-etuna on herättänyt mediassa vilkasta keskustelua menetelmän eettisyydestä. Apple ja Facebook tarjoavat Yhdysvalloissa työntekijöilleen työsuhde-etuna munasolujen pakastamista. Naistyöntekijä voi näin siirtää lastenhankintaa tulevaisuuteen ja keskittyä uraansa.²¹⁴ Yhdysvalloissa keskustelu mediassa ja uutisointi on sävyllään usein myönteistä, kun taas Suomessa ja Saksassa uutisointi tästä aiheesta on herättänyt paljon tunteita ja voimakasta kritiikkiä.²¹⁵ Applea ja Facebookia on kritisoitu ratkaisusta tarjota naistyöntekijöille menetelmä, joka mahdollistaa naisille lasten hankinnan siirtämisen uran jälkeiseen aikaan. Heitä on syytetty jopa naisvihamielisiksi ja lapsiepäystävällisiksi. Menetelmän kalleus on myös herättänyt keskustelua siitä, miksi pitää keksiä lääketieteellinen ratkaisu asiaan, joka on useimmiten sosiaalinen ja poliittinen ongelma. Toisaalta menetelmää on pidetty naisen biologisena emansipaationa. Menetelmä parantaa

²¹² Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta, § 3.

²¹³ Munasolujen ennakoiva pakastaminen on vahvasti läsnä lääketieteessä, mutta sen lisäksi myös muun muassa oikeustieteessä, bioetiikassa ja sukupuolentutkimuksessa.

²¹⁴ HS, 28.10.2014.

²¹⁵ Sekä mediassa että tieteellisissä artikkeleissa käyty keskustelu on kontekstisidonnaista ja heijastaa vahvasti kyseisen maan lainsäädäntöä, käytäntöjä ja terveyspalveluiden maksuttomuutta tai maksullisuutta. Esimerkiksi Suomessa maksuton koulutus, terveysjärjestelmä ja perheen ja työn yhteensovittaminen on helpompaa kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa. Saksassa taas lainsäädäntö, joka kieltää luovutettujen munasolujen käytön hedelmöityshoidoissa, rajoittaa naisen toimintamahdollisuuksia verrattuna Suomeen, jossa nainen voi saada hedelmöityshoitoa luovutetuilla munasoluilla. Suomi perheystävällisenä maana, verrattuna muihin maihin, ja mahdollisuus luovutettujen munasolujen käyttöön hedelmöityshoidossa ovat yksi todennäköinen syy siihen, että munasolujen ennakoiva pakastaminen ei ole herättänyt Suomessa niin vilkasta keskustelua mediassa kuin muissa maissa.

naisen mahdollisuutta saada biologinen lapsi myös myöhemmässä elämänvaiheessa ja tarjoaa näin naisille enemmän mahdollisuuksia päättää lapsen saamisen ajankohdasta ja partnerista. Miehet ovat voineet jo kauan pakastaa siittiöitä ei-lääketieteellisistä syistä. Mediassa munasolujen ennakoiva pakastaminen on sen takia nähty myös usein tasa-arvokysymyksenä.

Heidi Mertes on artikkelissaan tarkastellut miten naisia, jotka ovat pakastaneet munasolujaan myöhempää käyttöä varten, on kuvattu mediassa sekä kysymystä, edistääkö tai heikentääkö työnantajien tarjoama munasolujen ennakoiva pakastaminen työtuna naisten lisääntymisautonomiamia. Mertesin mukaan mediassa käydystä keskustelusta munasolujen ennakoivan pakastamisen eettisyydestä on löydettävissä kolme erilaista naiskuvausta. Naisia on kuvattu joko itsekkäiksi uraa tavoitteleviksi naisiksi, miespainotteisen yhteiskunnan uhreiksi tai viisaiksi, proaktiivisiksi naisiksi.²¹⁶

Munasolujen ennakoivan pakastamisen mahdollisuudesta tiedottaminen mediassa myös terveille naisille tapahtui Mertesin mukaan negatiivisin sävyin. Naiset, jotka saattaisivat käyttää uutta teknologiaa, kuvattiin itsekkäiksi uraa tavoitteleviksi naisiksi, joiden hedelmättömyyden vaara nähtiin, toisin kuin syöpäpotilaiden, elämäntyyli- ja elämäntilanteiden seurauksena ja itse aiheutettuna, kuten esimerkiksi äitiyden siirtämisessä uran vuoksi. Mertes huomauttaa, että naiset eivät välttämättä valitse äitiyden siirtämistä, mutta heidän elämäntilanteensa ei mahdollistanut lasten saantia aikaisemmin. Mertes jatkaa, että naisille on erittäin tärkeää kouluttautua, luoda taloudellisesti vakaa tilanne ja elää tasapainoisessa suhteessa ennen kuin he haluavat kantaa äitiyden vastuun. Nämä naiset eivät ole itsekkäitä, vaan nämä harkinnat ovat hyödyksi tulevalle lapselle.²¹⁷

Toinen median naiskuva, joka kuvaa naisia miespainotteisen yhteiskunnan uhreina, löytää syyt naisten äitiyden siirtämiselle yhteiskunnan rakenteista ja politiikasta. Ajatus, että yhteiskunta pakottaa naiset siirtämään äitiyden myöhemmälle iälle, sisältää syytteen, että työmarkkinat eivät tue naisten korkean koulutuksen, työuran ja äitiyden yhteensovittamista. Munasolujen ennakoiva pakastaminen on nähty sekä helppona ratkaisuna sosiaaliselle eriarvoisuuden ongelmalle että myös ratkaisuna, joka ei puutu todellisen ongelman syihin. Munasolujen ennakoivaa pakastamista on sen takia luonnehdittu tarpeettomaksi medikalisaatioksi, jota on vältettävä. Sen sijaan yhteiskunnan rakenteiden on

²¹⁶ Mertes 2013, 142.

²¹⁷ Mertes 2013, 142.

muututtava ja mahdollistettava naisille uran ja perheen yhteensovittaminen. Lääketieteellinen hoito ja sosiaaliset muutokset eivät ole toisiaan poissulkevia eikä Mertesin mukaan ole syytä hylätä yhtä toisen edistämiseksi.²¹⁸ Samalla naisilla ei ole varaa odottaa, kunnes yhteiskunta on muuttunut niin, että naiset voivat sekä kouluttautua, rakentaa uraa ja saada biologisesti oikeaan aikaan lapsia.²¹⁹

Kolmas naiskuvaus kuvaa naiset viisaina ja proaktiivisina. He tiedostavat hedelmättömyyden riskin, kun siirtävät äitiyden myöhemmälle iälle, ja haluavat välttää vaaran jäädä tahtomattaan lapsettomaksi. Omien munasolujen ennakoiva pakastaminen on tässä kuvauksessa nähty parempana vaihtoehtona kuin ottaa riski tai käyttää myöhemmin luovutettuja munasoluja.²²⁰ Munasolujen ennakoiva pakastaminen ei-lääketieteellisistä syistä on hyvin kallista ja sitä tarjoavat klinikat ja hedelmöityshoitoa tarjoavat yritykset tukevat useimmiten sitä näkemystä, että munasolujen ennakoiva pakastaminen on valistuneen naisen ennaltaehkäisevä ja kannattava teko. Mertes korostaa artikkelissaan, että useimmiten naiset eivät suunnittele saavansa lapsia myöhemmällä iällä, vaan olosuhteet tai sopivan partnerin puute ovat syynä lapsen teon siirtämiselle. Tästä syystä myös nuoremmat hedelmälliset naiset eivät useimmiten osoita taipumusta ryhtyä kalliiseen ja vaativaan hoitoon. Vasta hedelmättömän iän lähestyminen ja pakastettujen munasolujen käytön kasvava todennäköisyys saavat naiset ryhtymään hoitoon.²²¹ Mertesin mukaan munasolujen ennakoiva pakastaminen on potentiaalisesti viisas ja proaktiivinen toimenpide nykypäivän yhteiskunnassa, mutta käytännössä toimenpide on useimmiten liian myöhäinen epätoivoinen teko, josta on vain pientä hyötyä.²²²

²¹⁸ Mertes 2013, 143.

²¹⁹ Dondorp & De Wert 2009, 1781.

²²⁰ Suomessa ja monissa muissa maissa nainen voi saada hedelmöityshoitoa luovutetulla munasolulla. Tässä yhteydessä täytyy muistaa, että monessa maassa, kuten esimerkiksi Saksassa, hedelmöityshoito luovutetulla munasolulla on kiellettyä. Vrt. Schleissig, Kersten, Thaler & von Schönfeldt 2014.

²²¹ Naisten, jotka pakastavat munasolujaan säilyttääkseen hedelmällisyyden, keski-ikä on 38-vuotta. Tämä on ongelmallista, koska naisen hedelmällisyys on siinä iässä jo laskenut huomattavasti. Mertes & Pennings 2011, 826.

²²² Mertes 2013, 145. Sen lisäksi Mertes ja Pennings ehdottavat artikkelissaan ”Social egg freezing: for better, not for worse”, että eniten toimenpiteestä hyötyisivät 30–35-vuotiaat naiset. Lääketieteellisesti nuorempi ikä olisi parempi, mutta suurin osa todennäköisesti ei tulisi koskaan tarvitsemaan pakastettuja munasolujaan raskauden aikaansaamiseksi ja toimenpide ja sen riskit olisivat turhia. Vanhemmalla iällä pakastetuilla munasoluilla on huomattavasti matalampi onnistumisprosentti ja yli 43-vuotiaiden munasolujen pakastaminen on lähes tuloksetonta, eikä sitä pitäisi tarjota lainkaan. Mertes & Pennings 2011, 826.

Keskustelussa munasolujen ennakoivasta pakastamisesta esiintyvät erilaiset naiskuvat ovat vahvasti sidoksissa naisen autonomiaan ja autonomian kyseenalaistamiseen.²²³ Halu rajoittaa naisen autonomiaa rajoittamalla menetelmiä, luokittelemalla munasolujen ennakoivaa pakastamista käyttävät naiset itsekkäiksi uraa tavoitteleviksi naisiksi ja kyseenalaistamalla sosiaaliset syyt liittyy paternalistiseen ajatteluun.

Paternalistisina voidaan pitää myös esimerkiksi säädöksiä, jotka rajoittavat naisen oikeutta käyttää omia munasolujaan vetoamalla naisen korkeaan ikään tai terveydelliseen tilaan. Keskustelussa munasolujen ennakoivasta pakastamisesta naisen mahdollisuutta tulla korkeammalla iällä äidiksi on kritisoitu vahvasti ja lähes kaikissa maissa olemassa olevat ikäraajat tai yläikärajasuositukset heijastavat ajattelua, että nainen voi olla liian vanha saadakseen hedelmöityshoidon avulla lapsia.²²⁴ Bernstein ja Wiesemann nostavat myöhäisen äitiyden artikkelissaan esille. Heidän mukaansa myöhäinen äitiys ei ole tarkemmin määritelty konsepti. Useimmiten yli 35-vuotiaan naisen raskaus luokitellaan jo riskiraskaudeksi. Mutta Bernsteinin ja Wiesemannin mukaan on epäselvää, pitäisikö raskauksia vaihdevuosien jälkeen luokitella erilliseksi ryhmäkseen. Tämä olisi mahdollista ainoastaan, jos raskausriskit ovat jaettavissa myöhäisten raskauksien riskeihin ja vaihdevuosien jälkeisiin raskausriskeihin, mistä tällä hetkellä ei ole riittävästi tutkimustietoa. Mutta myöhäinen raskaus sisältää muun muassa kohonneen keskenmenoriskin, kromosomipoikkeavuuden kohonneen riskin, verenpaineen nousun, pre-eklampsian ja diabeteksen riskin sekä keisarileikkauksen todennäköisyyden kasvun.²²⁵ Toisaalta ikää suurempi vaikutus nousseille riskeille saattaa aiheutua esimerkiksi naisen liiallisesta nikotiinin käytöstä ja liikalihavuudesta. Riskit kasvavat naisen iän myötä, mutta

²²³ Ymmärrän tässä Beauchampin ja Childressin autonomian käsitteen laajemmassa merkityksessä, joka sisältää yksilön itsemääräämisoikeuden lisäksi yksilön perusoikeudet. Beauchampin ja Childressin autonomiakäsitteen taustalla vaikuttavat yksilön oikeudet, josta autonomia, itsemääräämisoikeus, on yksi. Naisen autonomia on siis sidoksissa ihmisarvon käsitteeseen oikeuksien luojan merkityksessä.

²²⁴ Keväällä 2015 Saksan mediaa hallitsi tapaus 65-vuotiaasta naisesta, joka odotti nelosia. Hedelmöityshoitoa saadakseen nainen oli matkustanut Ukrainaan, jossa hän sai IVF-hoitoa luovutetuilla munasoluilla ja luovutetulla spermalla. Vastaava hoito ei olisi ollut Saksassa mahdollista naisen korkean iän ja luovutetun munasolun käytön takia. Maiden eri lainsäädäntö ja ikärajoitukset ovat aiheuttaneet hedelmöityshoitorismia maihin, joissa lainsäädäntö on huomattavasti väljempää. Frankfurter Allgemeine 2015. Saksassa ei yleensä tehdä hedelmöityshoitoa menopaussin jälkeen, vaikka tarkkaa ikärajoitusta ei ole olemassa. Wolff, Germeyer ja Nawroth huomauttavat, että vaikka hedelmöityshoitoa ei annettaisi enää naiselle korkean iän vuoksi, niin naisella on mahdollisuus saada omia pakastettuja munasoluja haltuunsa viedäkseen niitä maahan, jossa ikärajoituksia ei ole. Sitä kieltävää lainsäädäntöä ei ole Saksassa. Wolff, Germeyer & Nawroth 2015, 30.

²²⁵ Bernstein & Wiesemann 2014, 286.

samalla riskit ovat hyvin yksilöllisiä ja riippuvat pitkälti naisen yksilöllisestä terveydentilasta.²²⁶ Tästä syystä ei ole mahdollista eikä mielekästä asettaa hedelmöityshoidolle yhtenevää ikärajaa. Ikärajat perustellaan usein raskausriskeillä, jotka vaarantavat naisen terveyden, mutta myös lapsen oikeudella äitiin. Lapsen oikeuden äitiin nähdään vaarantuvan äidin korkeamman iän myötä. Ikärajan tarkoitus on näin suojata lapsia. Goold ja Savulescu tarkastelevat ikärajojen rajoituksia tasa-arvon valossa. Heidän mukaansa miehillä on mahdollisuus päättää lapsentekemisen ajankohdasta ja naisille pitäisi taata sama mahdollisuus, paitsi jos on olemassa hyvä syy sen kieltämiselle. Artikkelissaan he luettelevat syitä myöhemmän vanhemmuuden hyväksymiselle, mutta korostavat myös, että vaikka moni saattaa olla fyysisesti ja psyykkisesti kykenevä selviämään myös myöhemmästä vanhemmuudesta, niin saattaa olla olemassa kynnyksikä, joka aiheuttaa liikaa harmia ja todennäköisesti ongelmia, että se olisi moraalisesti luvallista. Samalla he nostavat esille, että jos ajattelemme, että on olemassa hyvä syy rajoittaa lasten saantia myöhemmällä iällä rajoitusten pitäisi oikeudenmukaisesti koskea miehiä ja naisia tasavertaisesti. Vaikka on helpompaa evätä naisilta kuin miehiltä mahdollisuus saada iäkkäänä lapsia rajaamalla heidät pois hedelmöityshoidoista, niin Goold ja Savulescu painottavat, että jos muutkin asiat ovat tasavertaisia, naisilla pitäisi olla samat mahdollisuudet lisääntyä kuin miehillä tasavertaisuuden ja lisääntymisen autonomian kunnioituksen takia.²²⁷

Bernsteinin ja Wiesemannin mukaan myöhäinen äitiys sisältää monia positiivisia vaikutuksia, joita ei saisi sivuttaa, kun puhutaan lapsen edusta, kuten usein vakaa parisuhde, parempi taloudellinen tilanne ja useimmiten partnerin aktiivisempi osallistuminen lapsenhoitoon.²²⁸ Banh, Havemann ja Phelps tarkastelevat artikkelissaan menopaussin ylittäneiden naisten oikeuksia saada hedelmöityshoitoa. Kuten Goold ja Savulescu, he nostavat miehen ja naisen tasavertaisuuden kysymyksen esille ja kritisoivat hedelmöityshoitoa kaksinaismoralistiseksi. Sama kaksinaismoraali esiintyy heidän mukaansa myös vanhojen ja nuorten naisten välillä sekä terveiden ja vähemmän terveiden naisten välillä.²²⁹ Kaksinaismoraalin välttäminen vaatii keskeisten tekijöiden, kuten pahan välttämisen ja hyvän tekemisen, punnitsemista eikä joustamattomia kaikille samoja säästöksiä.

²²⁶ Bernstein & Wiesemann 2014, 287.

²²⁷ Goold & Savulescu 2009, 52.

²²⁸ Bernstein & Wiesemann 2014, 287–288.

²²⁹ Banh, Havemann & Phelps 2010, 366.

Holhoavien toimenpiteiden kohteena voivat olla sekä nainen että tuleva lapsi.²³⁰ Jos naisen tai lapsen terveys vaarantuu, naisen autonomiaa voidaan rajoittaa.²³¹ Naisen autonomian kunnioittaminen taas vaatii, että pystyäkseen tekemään autonomisia ratkaisuja naisen pitää ymmärtää, mitä toimenpide sisältää, miten se tehdään, mitä riskejä siihen sisältyy ja tiedostaa, että munasolujen pakastaminen ei ole tae hedelmöityshoidon onnistumisesta tulevaisuudessa. Aito autonominen päätös sisältää tiedon lisäksi myös ulkoisia rakenteita, jotka mahdollistavat pakosta riippumattoman toiminnan. Naiskuvaus naisesta miespainotteisen yhteiskunnan uhrina sisältää ajatuksen, että nainen ei pysty autonomisesti toimimaan yhteiskunnassa, jossa lapsen saanti heikentää naisen mahdollisuuksia. Naisia painostetaan tässä naiskuvauksessa siirtämään lasten tekoa myöhemmälle iälle, eikä munasolujen ennakoiva pakastaminen ole näin vapaan autonomisen harkinnan tulos, vaan ulkoisen pakon sanelema.

Beauchampin ja Childressin periaatteet sisältävät autonomian kunnioituksen lisäksi pahan välttämisen, hyvän tekemisen ja oikeudenmukaisuuden. Pahan välttäminen ja naisen lisääntymisoikeus voivat olla ristiriidassa toistensa kanssa. Esimerkiksi pahan välttäminen tukee ikärajojen asettamista ja siten autonomian rajaamista. Mertesin ja Penningsin mukaan 40-vuotiaan terveen naisen munasoluja ei tulisi enää pakastaa kahdesta syystä. Heidän mukaansa vain pieni määrä 40-vuotiaista naisista tulisi tulevaisuudessa käyttämään pakastetut munasolunsa hedelmöityshoidossa ja onnistumisprosentin pienuus sekä munasolujen keräykseen liittyvät terveydelliset riskit aiheuttaisivat lääkintäresurssien tuhlaamista sekä turhaan terveydelliseen riskiin altistamista. On kyseenalaista, oikeuttaisivatko munasolujen keräykseen liittyvät terveydelliset riskit ja matala onnistumisprosentti naisen itsemääräämisoikeuden rajaamisen, sekä ylittävätkö hyvät onnistumisprosentit mahdolliset haitat. Munasolujen ennakoivasta pakastamisesta hyötyisivät eniten 30–35-vuotiaat naiset, joilla on suurempi todennäköisyys tarvita myöhemmin hedelmöityshoitoa sekä hyvä onnistumisprosentti.²³² Tässä ryhmässä todennäköinen hyöty olisi suurin ja nainen

²³⁰Keskustelussa munasolujen ennakoivasta pakastamisesta pakastettu munasolu on verrattavissa jo hedelmöityneeseen munasoluun, koska munasoluun liittyy naisen intentio käyttää munasoluaan raskauden aikaansaamiseksi. Suojelun kohteena on siten potentiaalinen lapsi eivätkä kaikki hedelmöitymättömät munasolut. Keskustelu on tästä syystä verrattavissa keskusteluun alkioista.

²³¹ Hedelmöityshoidon yhteydessä on mahdollista rajoittaa naisen itsemääräämisoikeutta. Huomattavasti vaikeampi kysymys on, voidaanko naisen itsemääräämisoikeutta rajoittaa myös vielä, jos raskaus on jo luonnollisesti saanut alkunsa. Kysymystä on tarkasteltu esimerkiksi raskaana olevien päihdeongelmaisten naisten kohdalla.

²³² Mertes & Pennings 2011, 826.

välttyisi mahdollisilta psyykkisiltä seurauksilta, jos hän jäisi ilman toimenpidettä myöhemmällä iällä tahtomattaan lapsettomaksi.²³³ Hyöty on riskeihin nähden tässä ryhmässä korkein.

Munasolujen ennakoivaa pakastamista hyödyntäneet käyttäjät ovat sen sijaan useimmiten 38-vuotiaita naisia. Munasolujen ennakoiva pakastaminen sosiaalisista syistä tulee menetelmää käyttävien naisten maksettavaksi.²³⁴ Mertesin mukaan munasolujen pakastamista tarjoavat klinikat ovat voittoa tavoittelevia yksityisiä klinikoita ja mainostavat menetelmää naisille viisaana, ennakoivana toimenpiteenä, jolla naiset voivat saada ”kaiken”, eli perheen ja uran. Menetelmää käyttävät naiset sen sijaan ovat useimmiten epätoivoisia yksittäisiä naisia, jotka haluavat säilyttää jo laskenutta hedelmällisyyttään siihen asti kunnes sopiva partneri löytyy.²³⁵ Useiden klinikoiden mainonnan Mertes näkee tästä syystä harhaanjohtavana ja liikaa lupailevana. Hänen mukaan ”egg freezing cocktail parties” ja mainoksissa esiintyvä kysymys ”Työ, ostokset, munasolupakastus?” antavat ymmärtää, että jokainen nainen, varsinkin korkeasti koulutetut naiset, voi käyttää munasolujen ennakoivaa pakastamista joko harkittuun tulevaisuuden suunnitteluun tai vakuutuksena kaiken varalta.²³⁶

Artikkelissaan Mertes tarkastelee, miten yritysten tarjoama munasolujen ennakoiva pakastaminen työsuhde-etuna vaikuttaa keskusteluun munasolujen ennakoivasta pakastamisesta, lisääkö tämä naisen lisääntymisautonomiamia ja tukeeko etu naisia tulemaan viisaiksi ja proaktiivisiksi. Kuten luvun alussa mainitsin, sai Applen ja Facebookin ilmoitus kriittisen vastaanoton. Mertes analysoi artikkelissaan edun hyviä ja huonoja puolia. Etuna hän näkee, että useampi nainen pakastaisi munasolujaan aikaisemmin, jos kustannukset eivät vaikuttaisi päätökseen. Näin myös nuoremmat naiset, jotka eivät vielä tiedä, milloin he haluavat hankkia lapsia, voivat varmuuden vuoksi pakastaa munasolujaan. Tämä johtaisi munasolujen parempaan laatuun ja IVF-hoitojen

²³³ Mertes korostaa, että naiset haluavat varmistaa, että he yrittivät kaikkensa, etteivät he joudu katumaan mitään myöhemmin. Sen takia naiset eivät kadu toimenpidettä ja toimenpiteen kustannuksia, vaikka hedelmöityshoito ei onnistuisi eikä hän tulisi raskaaksi. Mertes 2015.

²³⁴ Hedelmöityshoitojen kustannukset, myös omilla ennestään pakastetuilla munasoluilla, voivat tulla terveydenhoitojärjestelmän maksettavaksi, jos naisen hedelmöityshoito kuuluu kyseisen maan terveydenhoitojärjestelmän piiriin. Vastaavasti naisen kustannukset nousevat, jos hedelmöityshoito tulee kokonaan naisen maksettavaksi. Munasolujen ennakoivan pakastamisen ja hedelmöityshoidon kustannukset naiselle ovat näin sidoksissa maan säädöksiin ja terveydenjärjestelmään. Sen sijaan munasolujen ennakoiva pakastaminen ei-lääketieteellisistä syistä ja munasolujen varastointikulut tulevat aina naisen maksettavaksi.

²³⁵ Mertes 2015.

²³⁶ Mertes 2015.

suurempaan onnistumisprosenttiin. Varsinkin naiset, jotka suunnittelevat saavansa lapsia myöhemmällä iällä, hyötyisivät tästä ja se parantaisi huomattavasti heidän mahdollisuuksiaan saada oma biologinen lapsi myöhemmällä iällä. Samalla tämän voi nähdä oikeudenmukaisuuskysymyksenä, jos nainen siirtää lapsentekoa keskittyäkseen työntekoon hedelmällisemmällä iällään. Yritys, joka hyötyy tästä, vastaa näin menetelmän aiheutuneista kustannuksista, millä nainen yrittää turvata hedelmällisyyttään.²³⁷ Kokonaisuudessa etu lisää naisen mahdollisuuksia.²³⁸ Jotta munasolujen ennakoiva pakastaminen olisi naisia voimaannuttavaa, Mertesin mukaan kolmen ehdon on täytyttävä. Naisille on järjestettävä riippumatonta neuvontaa, jotta naiset ymmärtävät menetelmän hyödyt, riskit ja rajoitteet. Naiset eivät saa kokea yrityksen puolelta painostusta vastaanottaa tarjousta pakastaa munasolujaan myöhempää käyttöä varten. Tarjottu etu ei saa vaikuttaa negatiivisesti yrityksen tarjoamiin muihin perhe-etuuksiin vaan tarjouksen on täydennettävä muita perhe-etuja. Mertes korostaa, että edun saamiseen liittyvä sopimus on keskeinen. Olennaisia kysymyksiä ovat esimerkiksi, täytyykö naisen hyvittää etu, jos hän lähtee yrityksen palvelusta ja, tietääkö yritys, kuka työntekijöistä on käyttänyt etuaan. Sen lisäksi edun hyödyntäminen tai hyödyntämättä jättämisellä ei saa olla vaikutusta naisen uran kehitykselle. Selvä sopimus, ehtojen täyttö ja naisen riippumaton neuvonta lisäävät naisen lisääntymisautonomiiaa kun taas työsuhde-etu, joka viestittää naisille, että naiset, joilla on lapsia, eivät ole vakavissaan uransa kanssa, heikentää naisten lisääntymisautonomiiaa.

Naisten lisääntymisvapaus, eli perheen perustamisen perusoikeus, on turvattu YK:n ihmisoikeusjulistuksen kuudennessatoista artiklassa ja *Euroopan unionin peruskirjan* yhdeksännessä artiklassa sekä yksityis- ja perhe-elämän kunnioittaminen artiklassa seitsemän. Yksityisyys perusoikeutena merkitsee muun muassa jokaisen itsemääräämisoikeutta omasta kehostaan ja persoonastaan. Kuten aiemmin olen tuonut esille, niin hedelmöityshoidon ja sitä edeltävän toimenpiteen, munasolujen ennakoivan pakastamisen, yhteydessä naisen itsemääräämisoikeutta

²³⁷ Mertes huomauttaa, että naiset, jotka haluavat saada lapsia eivät siirrä lapsen tekoa eläkeiälle, eikä se ole yleisten ikärajoitusten vuoksi edes mahdollista. Useimmiten naiset yrittävät raskautta ennen 43 ikävuotta. Nämä iäkkäimmät äidit voivat olla myös jopa vähemmän korvattavissa olevia kuin nuoremmat äidit. Yritykset tarvitsevat tästä syystä edelleen perhe-etuksia, myös pysyäkseen kilpailemaan työntekijöistä. Samalla Mertes huomauttaa, että perhe-etuudet saattavat heikentyä, jos ensisynnyttäjien ikä nousee ennestään ja tulevaisuudessa on vähemmän perheellisiä työntekijöitä, jotka taistelevat etuuskien edestä. Mertes 2015.

²³⁸ Mertes 2015.

omasta kehostaan voidaan rajoittaa joko naisen tai tulevan lapsen ihmisarvon suojaamiseksi.

Tästä syystä on olennaista erotella keskustelussa, kenen ihmisarvosta ja kenen oikeuksista puhumme. Kun puhumme naisten ihmisarvosta, ihmisarvon käsitteeseen sisältyy vahvasti naisten lisääntymisvapaus. Naisen oikeus päättää raskaudesta, lasten lukumäärästä tai oikeus olla perustamatta perhettä ovat perusoikeuksia. Oikeudet ovat sidoksissa ihmisarvon käsitteeseen merkityksessä ihmisarvo oikeuksien luojana. Toisaalta, kun nainen ei pysty tulemaan luonnollisesti raskaaksi ja turvautuu hedelmöityshoitoon, naisen oikeuksia voidaan rajoittaa vedoten esimerkiksi naisen terveydentilaan tai ikään. Oikeuksien rajoittamisen taustalla on halu suojata naista ja ihmisarvon käsite sisältää tässä merkityksen ihmisarvo oikeuksien rajoittajana. Samalla naisen oikeuksien rajoittamisen taustalla on halu suojata tulevan lapsen ihmisarvoa. Naisen itsemääräämisoikeuden ja lapsen ihmisarvon välillä on harkittava tarkoin. Tähän sisältyvät ongelmat muistuttavat pitkälle aborttikeskusteluun liittyvää keskustelua sikiön ihmisarvosta. Missä vaiheessa sikiö saa ihmisarvon tai onko jo jopa hedelmöityneellä munasolulla, alkiolla, ihmisarvo, ja missä suhteessa sen ihmisarvo on naisten ihmisarvoon? Vaikka perusoikeudet kuuluvat ihmiselle hänen elinaikanaan, tuleva lapsi saa ihmisarvonsa ansiosta jo suojaa ennen syntymää ja lapsen edun varjeleminen johtaa naisen itsemääräämisoikeuden rajoittamiseen. Liittyen munasolujen ennakoivaan pakastamiseen herää epäily, onko oikeutettua rajoittaa naisen itsemääräämisoikeutta vetoamalla hänen korkeaan ikäänsä, jos nainen on terve. Myöhäinen raskaus kohottaa raskausriskejä, mutta missä vaiheessa iäkäs äiti on haitallinen ja vaarantaa lapsen edun? Yksilö kuitenkin saa altistaa itsensä riskeille, kuten esimerkiksi harrastaa vaarallisia urheilulajeja, juoda alkoholia, polttaa tupakkaa ja elää epäterveellisesti. Myöskään naista, joka on tullut luonnollisesti raskaaksi, ei ole mahdollista pakottaa esimerkiksi olemaan juomatta alkoholia raskauden aikana. Naisen ihmisarvo merkityksessä ihmisarvo oikeuksien luojana ja tulevan lapsen ihmisarvo merkityksessä ihmisarvo oikeuksien luojana ovat ääritapauksissa ristiriidassa toistensa kanssa ja yhteensopimattomia.

Myös ihmisarvo välineellistämisen kieltona suojaa sekä naista että tulevaa lasta. Esimerkiksi lapsen kloonaaminen on kielletty. Naisen välineellistämisen kieltä ilmenee hedelmöityshoitolaian kiellossa antaa hedelmöityshoitoa, jos on

syytä olettaa, että lapsi annetaan ottolapseksi, eli laki kieltää sijaissyntytyksen, joka nähdään naisen välineellistämisenä.²³⁹

Keskustelu munasolujen ennakoivasta pakastamisesta ja lapsen edun pohtiminen liittyvät vahvasti myös keskusteluun arvoista ja hyödyllisyydestä. Yritysten tarjoama etu herättää kysymyksiä yritysten arvoista ja intresseistä. Onko munasolujen ennakoiva pakastaminen naisia voimaannuttavaa tai paljastaako yritysten tarjoama etu yhteiskunnassa hallitsevia taloudellisia arvoja? Aihetta on lähestytty myös taloudellisesta näkökulmasta ja munasolujen ennakoivan pakastamisen taloudellista vaikutusta ja potentiaalista taloudellista hyötyä on tutkittu jonkin verran.²⁴⁰ Tutkimuksen tulos vahvistaa eri argumentein Mertessin ja Penningsin johtopäätökseen, että eniten munasolujen ennakoivasta pakastamisesta hyötyisivät 30–35-vuotiaat naiset. Mahdollisuus pakastaa munasoluja työsuhde-etuna tukisi näin naisten lisäksi myös lääketieteellisten resurssien hyödyllistä ja taloudellista käyttöä.

6 Lopuksi

Työni yksi tarkoitus on ollut näyttää, että ihmisarvon käsite ei ole tyhjä, turha, merkitsemätön käsite vaan käsite on sidoksissa historiaansa ja siihen, miten käsitettä on myöhemmin käytetty eri julistuksissa ja perustuslaissa. Tarkoitukseni oli analysoida ihmisarvon käsitettä jo olemassa olevan tutkimuksen avulla ja liittää ihmisarvon käsite ilmiönä tarkasteltuun keskusteluun munasolujen ennakoivasta pakastamisesta. Jo olemassa oleva tutkimus sekä aiheen kannalta keskeiset yleismaailmalliset ja alueelliset julistukset ja asiakirjat muodostavat tämän pro gradu -tutkielman tutkimusaineiston.

²³⁹ Laki hedelmöityshoidoista, § 8.

²⁴⁰ Munasolujen ennakoiva pakastaminen voi mahdollisesti vaikuttaa hedelmöityshoitojen kustannuksiin positiivisesti. Yhdysvalloissa tehtyjen laskelmien mukaan munasolujen ennakoiva pakastaminen voi alentaa hedelmöityshoitojen kokonaiskustannuksia. Tutkimustulokset erittelevät taloudellisen hyödyn naisen iän mukaan. Naisilla, jotka aikovat siirtää lasten hankintaa 40 ikävuoteen asti, munasolujen ennakoiva pakastaminen ennen 38 ikävuotta vähentää kokonaiskustannuksia. Kustannukset on laskettu elävänä syntyneiden lasten mukaan. Toinen tutkimus tarkastelee 25-vuotaiden naisten mahdollisuuksia tulla raskaaksi ja sen kustannuksia joko munasolujen ennakoivalla pakastamisella, munasarjakudoksen pakastamisella tai hoitoon ryhtymisellä vasta 40-vuotiaana, jos raskaus ei ala luonnollisesti. Tässä tutkimuksessa taas munasolujen ennakoiva pakastaminen aiheutti eniten kustannuksia ja toimenpiteisiin ryhtyminen vasta 40-vuotiaana vähiten kustannuksia. Vrt. Hirshfeld-Cytron, Grobman & Milad 2012 ja Devine, Mumford, Goldman et al. 2015. Tutkimukset ja tutkimuksien tulokset ovat sidoksissa yhdysvaltalaiseen terveysjärjestelmään eikä niitä voi siirtää suoraan esimerkiksi Suomen kontekstiin. Vastaava tutkimus Suomessa olisi mielenkiintoinen.

Aiempi ihmisarvotutkimus nostaa esille ihmisarvon käsitteen kaksijakoisuuden ja erittelee sille kaksi merkitystä, ihmisarvo oikeuksien rajoittajana ja ihmisarvo oikeuksien luoja. Jako edustaa uudempaa ihmisarvotutkimusta. Bioteknologian nopean kehittymisen myötä ihmisarvo oikeuksien rajoittajan merkityksessä on ollut vahvasti esillä bioetiikassa sekä oikeudellisessa kontekstissa. Biolääketiedesopimukset korostavat sen lisäksi vielä ihmisarvon olemassaoloa riippumatta ihmisen perimästä tai kognitiivisista kyvyistä sekä korostavat ihmisen kaupallistamisen ja välineellistämisen kieltoa. Biolääketiedesopimukset jatkavat näin Kantin käsitystä, jonka mukaan ihmistä ei saa koskaan kohdella pelkkänä välineenä, vaan aina päämääränä.

YK:n *Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen* ihmisarvon käsite taas sisältää merkityksen ihmisarvosta oikeuksien luoja. Ihmisoikeusjulistuksen ihmisarvon käsite syntyi tarpeesta turvata kaikkien ihmisoikeudet toisen maailmansodan hirmutekojen jälkeen. Julistuksessa sekä useimmissa muissa tässä työssä tarkastelluissa julistuksissa, perustuslaissa ja asiakirjoissa ihmisarvon käsitteellä viitataan ihmisarvoon kaikille ihmisille kuuluvana ominaisuutena, joka kuuluu kaikille yhtäläisesti ja on luovuttamaton. Ihmisarvo kuuluu poikkeuksetta kaikille, eikä ihminen voi edes omasta tahdostaan luopua ihmisarvostaan. Ihmisarvo ja ihmisoikeudet liittyvät kiinteästi yhteen, mutta ihmisarvolla ei tarkoiteta samaa kuin ihmisoikeuksilla. Ihmisarvo ei ole rajoitettavissa, sen sijaan ihmisoikeuksia voidaan tietyissä tapauksissa rajoittaa ihmisarvon suojan nimessä, kuten esimerkiksi kääpiönheittokilpailun tapauksessa tehtiin. Ihmisarvo ei myöskään ole tarkkaan rajoitettu tai vain ihmisoikeuksien summa, vaan ihmisarvo on ihmisoikeuksien taustalla vaikuttava tekijä ja perimmäinen syy ihmisoikeuksille. Ihmisarvolla tarkoitetaan jokaisen yksilön ainutkertaisuutta ja sen kunnioittamista. Ihmisoikeusjulistuksissa jää tarkemmin määrittelemättä, mitä tarkoitetaan, kun ihmisarvoa kutsutaan ihmisoikeuksien perimmäiseksi syyksi.

Käsitteen merkitykset eivät ole suoraan johdettavissa pelkästään käsitteen historiasta. Toisaalta käsitteen historia ja käsitteen merkityksen muutokset vaikuttavat vahvasti modernin ihmisarvon käsitteeseen. Luku kolme toimii tästä syystä ihmisarvon käsitteen pohjustamisena, ja tuon luvussa esille, että käsite on sidoksissa kontekstiin ja käsitteen taustaoletuksiin, kuten esimerkiksi imago Dei -ajatteluun, jossa ihmisarvon perusteena on käsitys siitä, että ihminen on luotu Jumalan kuvaksi. Ihmisarvon merkityksen muutos statukseen liittyvästä ihmisarvosta kaikille kuuluvaksi luonnolliseksi arvoksi on modernin ihmisarvon

käsitteen taustalla ja sai muotonsa Kantin etiikassa. Sen lisäksi esitän, miten ihmisarvo on ymmärretty eri uskonnoissa sekä miten eri uskonnoissa ja kulttuureissa esiintyvää ihmisarvon käsitettä voi lähestyä kulttuurienvälisessä dialogissa. Kontekstin ja taustaoletusten tunnistaminen on olennainen osa käsitteen tulkintaa ja sitä kautta käsitteen merkitystä. Yhtenä tutkimustuloksena työstä nousi esille tarve määritellä ihmisarvon käsite aina uudestaan ja uudestaan kontekstin mukaan sen sijaan, että ihmisarvon käsite saisi tarkkaan määritellyn merkityksen kontekstista riippumatta.

Lähestyin tässä tutkimuksessa ihmisarvon käsitettä systemaattisen käsiteanalyttisen tutkimusmenetelmän avulla. Tutkin ihmisarvon käsitteen merkityksen kannalta keskeisiä lähteitä. Lähteiden intertekstuaalinen kytkeä toisiinsa sekä Bahtinin dialogisuusteoria ohjasivat lähteiden valintaa ja rajausta. Käsiteanalyysin osana nostin esiin käsitteen eri merkityksien lisäksi myös käsitteeseen liittyviä taustaoletuksia sekä käännöksiin liittyviä vaikeuksia. Käsiteanalyysia ohjasi Anu Puusan ”Käsiteanalyysin tutkimusmenetelmät” -artikkelissa esittämä käsiteanalyysi. Käsitteen valinta ohjaa käsiteanalyysin vaiheita ja valintoja. Ihmisarvon käsitteen vahva kytkös ihmisoikeuksiin ja biolääketieteeseen ohjasivat pitkälti lähteiden ja tutkimuskirjallisuuden valintaa.

Lähteiden ja tutkimuskirjallisuuden analyysi vahvisti jo tutkimuskirjallisuudessa olemassa olevan ihmisarvon käsitteen kahtiajaon ihmisarvoon itsemääräämisoikeuden rajoittajana ja ihmisarvoon oikeuksien luojana. Itsemääräämisoikeus ei ole pelkästään autonomian synonyymi vaan itsemääräämisoikeus on osa laajempaa ihmisarvon käsitettä, jonka taustalla vaikuttaa ajatus ihmisarvosta kaikille yhtäläisesti kuuluvana arvona. Ihmisarvo itsemääräämisoikeuden rajoittajana liittyy sen lisäksi vahvasti kantilaiseen ihmisarvoon, jonka mukaan ketään ihmistä ei saa kohdella pelkästään keinona jonkin päämäärän saavuttamiseksi, vaan jokaista on kohdeltava päämääränä sinänsä. Kantin ihmisarvo sisältää ihmisen kaupallistamisen kiellon, joka on myös hallitseva ajatus ihmisarvon merkityksestä bioetiikassa. Biolääketiedesopimuksen ihmisarvokäsite sisältää kantilaista ajattelua kieltämällä taloudellisen hyödyn tavoittelemisen ihmisosista ja ihmisruumista. Ihmisarvo ymmärrettyinä kaupallistamisen kieltona ja itsemääräämisoikeuden rajoittajana suojaa yksilön ihmisarvoa ulkoisilta ihmisarvoa loukkaavilta toimenpiteiltä sekä rajoittamalla itsemääräämisoikeutta yksilöä suojataan omaa ihmisarvoa loukkaavalta

toiminnalta. Ihmisarvo itsemääräämisoikeuden rajoittajana on löydettävissä bioetiikassa sekä oikeudellisessa kontekstissa.

Ihmisarvo oikeuksien luojana on vanhempi merkitys ihmisarvolle kuin ihmisarvo itsemääräämisoikeuden rajoittajana ja läsnä ihmisoikeuksien julistuksessa ja sitä kautta siirtynyt laajasti muihin julistuksiin ja perustuslakeihin kuten esimerkiksi Saksan perustuslakiin. Ihmisarvo oikeuksien luojana korostaa ihmisen autonomiaa ja itsemääräämisoikeutta ja muiden puuttumattomuutta yksilön oikeuteen. Vaikka ihmisarvo oikeuksien luojana on näyttävästi esillä ihmisoikeusjulistuksessa, julistukset eivät määrittele käsitettä tarkemmin. Ihmisoikeuksien ja ihmisarvon vahva kytkentä toisiinsa aiheuttaa arkikielessä käsitteiden synonyymistä käyttöä. Tutkimuskirjallisuudessa ja lähteissä käsitteiden synonyymistä käyttöä on kritisoitu eikä ihmisarvotutkimuksessa käsitteitä ole ymmärretty tai käytetty synonyymeinä. Käsitteiden synonyymien käyttö näyttää olevan ongelma ihmisoikeuksien tutkimuksessa. Vaikka tässä tutkimuksessa aiheella oli yhteinen kosketuspinta, käsitteiden virheellinen synonyymien käyttö ei esiintynyt aineistossa. Sen sijaan päätelmä, että ihmisoikeudet perustuvat ihmisarvolle, on löydettävissä lukuisista julistuksista.

Toinen tutkimuksesta noussut ihmisarvon merkitys on ihmisarvo absoluuttisiin sääntöihin liittyvänä, joka saa muotonsa kidutuksen ja nöyryyttämisen kieltona. Käsite on muun muassa Schaberin, Stoeckerin ja Margalitin kehittämä. Ihmisarvo nöyryyttämisen kieltona on käsitteenä kytköksissä ihmisarvoon oikeuksien luojana. Nöyryyttäminen estää ihmistä käyttämästä itsemääräämisoikeutta. Nuorempien ihmisarvokonseptien ihmisarvon käsite sisältää itsemääräämisoikeuden lisäksi myös ajatuksen jokaisen velvollisuuksista.

Ihmisarvon käsitteen kahtiajaon tunnistaminen on hyödyllistä, koska merkitykset voivat esiintyä rinnakkain samassa asiakirjassa ilman, että asiakirja määrittelee ihmisarvon käsitteen merkityksiä. Kahtiajaon lisäksi ihmisarvon käsite voi esiintyä velvollisuuksia luovassa, ihmisarvo nöyryyttämisen kieltona -merkityksessä sekä epämääräisessä merkityksessä. Epämääräisiä ihmisarvon käsitteitä on kahdenlaisia. Ihmisarvon käsite voi olla epämääräinen tarkoituksellisesti, jotta se olisi tulkittavissa omien taustaoletuksien ja kulttuurisen kontekstin mukaan. Näin käytettynä epämääräinen käsite toimii yleiskäsitteenä, jonka tarkoitus on luoda mahdollisuus yhteisymmärrykselle ja yhteiselle päämäärälle. *Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen* ihmisarvon käsitteen

työstäminen ja syntyhistoria heijastaa yhteisen päämäärän turvaamista ihmisarvon käsitteellä, joka epämääräisyydessään pystyy yhdistämään kaikki sopimuksen osapuolet.

Edellä mainittujen merkityksien ja lähestymistapojen lisäksi tutkimuksessa korostui tarve tarkasti määritellylle ihmisarvon käsitteelle säädöksissä ja laissa. Samalla täytyy ottaa huomioon, että myös tarkka käsitteen määritelmä on kontekstisidonnainen, kulttuurisidonnainen ja sidottu aikaan. Tämä asettaa ihmisarvon käsitteelle oikeuskontekstissa erityisiä haasteita.

Ihmisarvon käsitteen tuomia haasteita varsinkin laissa ja säädöksissä on myös nähtävissä keskustelussa munasolujen ennakoivasta pakastamisesta. Munasolujen ennakoiva pakastaminen tarjoaa naisille mahdollisuuden säilyttää lisääntymiskykynsä ja yrittää raskautta myöhemmällä iällä. Munasolujen pakastamismahdollisuudet ovat parantuneet viime vuosina huomattavasti ja menetelmän luotettavuuden myötä menetelmästä on tullut saavutettavampi. Suomessa omien munasolujen pakastaminen on ollut mahdollista vuodesta 2013 lähtien ja menetelmää säätelevät Suomen perustuslaki, hedelmöityshoitolaki, kudoslaki sekä tutkimuslaki. Suomen perustuslaissa ihmisarvo esiintyy merkityksissä ihmisarvo oikeuksien luojana, ihmisarvo nöyryyttämisen kieltona ja ihmisarvo itsemääräämisoikeuden rajoittajana. Perusoikeudet kuuluvat henkilöille heidän elinaikanaan. Ensisijaisen suojan kohteena ovat siis syntyneet henkilöt. Toisaalta perustuslaki turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden ja suoja yltää myös sikiöihin ja alkioihin. Hedelmöityshoitolaki antaa tulevalle lapselle myös suoraan suojaa ennen syntymää korostamalla lapsen edun tärkeyttä. Hedelmöityshoitolain taustalla vaikuttava ihmisarvon käsite esiintyy sekä merkityksessä ihmisarvo oikeuksien luojana että merkityksessä ihmisarvo itsemääräämisoikeuden rajoittajana. Mielenkiintoista on, että käsite ihmisarvo oikeuksien luojana suojaaa tulevaa lasta, kun taas ihmisarvo itsemääräämisoikeuden rajoittajana suojelee oikeuksia rajoittamalla ensisijaisesti naista. Kudoslain taustalla vaikuttava ihmisarvon käsite korostaa ihmisen välineellistämisen kieltoa ja liittyy näin kantilaiseen ihmisarvoajatteluun.

Menetelmä on herättänyt paljon eettistä keskustelua mediassa ja naisten motivaatiota pakastaa omia munasolujaan on tarkasteltu kriittisesti. Keskustelun keskiöön on noussut naisen itsemääräämisoikeuden rajoittaminen vetoamalla tulevan lapsen ihmisarvoon. Yritysten pyrkimykset tarjota munasolujen ennakoivaa pakastamista työsuhde-etuna on nähty sekä naisen

itseäänärajamisoikeuden rajoittamisena että naisia voimaannuttavana. Keskustelussa on asetettu vastakkain naisen ja yritysten intressit sekä naisen ja tulevan lapsen intressit. Myös keskustelu ikärajojen ja menetelmän sääntelystä heijastaa pyrkimystä rajoittaa naisen oikeuksia vetoamalla tulevan lapsen oikeuksiin, ihmisarvoon. Keskustelulla on tässä yhtymäkohtia aborttikeskusteluun. Keskustelu paljastaa tilanteita, joissa naisen ihmisarvon (ihmisarvo oikeuksien luojana) ja tulevan lapsen ihmisarvon (ihmisarvo oikeuksien luojana) yhteensovittamattomuus tulee esille. Ihmisarvon käsitteiden ristiriitaisen käytön välttäminen ja käsitteiden merkityksien näkyville nostaminen mahdollistaa toimivan keskustelun munasolujen ennakoinnasta pakastamisesta ja sen eettisyydestä sekä tarjoaa työkaluja bioeettisten tapaustutkimuksien tekemiseen. Pro gradu -tutkielman puitteissa munasolujen ennakoivan pakastamisen tarkastelu ilmiönä oli toimiva ihmisarvotutkimuksen kontekstissa.

Tutkimukseni painopiste oli ihmisarvotutkimuksessa ja lähteistä sekä tutkimusaineistosta nousi toistuvia teemoja, joten aineisto oli aiheen kannalta riittävä. Käytetyt lähteet kytkeytyivät vahvasti käytettyyn aineistoon ja täydensivät toisiaan työn kannalta hedelmällisellä tavalla. Tutkimuskohteen merkittävyttä korostaa laaja olemassa oleva vieraskielinen tutkimus. Samalla aihe on edelleen ajankohtainen eikä sitä ole käsitelty tyhjentävästi. Työni on jo olemassa olevasta tutkimuksesta riippumatta tästä syystä hyödyllinen lisä ja johdanto suomenkieliselle ihmisarvotutkimukselle. Tutkimuksessani esitän ihmisarvotutkimuksen keskeisimmät lähestymistavat ja tutkimustulokset ja niistä nousevia merkityksiä ihmisarvon käsitteelle. Lisäarvoa tutkimukseen tuo vahva tuntemus sekä saksankielisestä että myös englanninkielisestä ihmisarvotutkimuksesta ja niiden yhtäläisyyksien ja erojen esille tuominen pro gradun puitteissa. Pro gradun suppean luonteen vuoksi olen joutunut rajaamaan pois erilaisia mielenkiintoisia lisänäkökulmia aiheeseen. Mahdolliset aiheet, jotka olisivat jatkotutkimuksen kannalta hyödyllisiä, olisivat esimerkiksi ihmisarvon kriittinen tarkastelu ainoastaan ihmisille kuuluvana arvona ja sen kyseenalaistaminen. Simpanssien ja ihmisten ero dna:ssa on vain 1,6 prosenttia ja muiden isojen ihmisapinoiden ja ihmisten välinen ero dna:ssa vaihtelee 1,6 prosentista 3,5 prosenttiin. Dna:n tasolla pieni ero ihmisen ja ihmisapinoiden välillä sekä ihmisapinoiden kognitiivinen älykkyys, sosiaalisuus ja ihmistä

muistuttava kärsimiskyky ovat esimerkiksi The Great Ape Projectin²⁴¹ vaatimuksen taustalla antaa ihmisapinoille tiettyjä ihmisoikeuksia muistuttavia oikeuksia ja erityinen arvo verrattuna muihin eläimiin.²⁴² Ihmisoikeudet perustellaan useimmiten ihmisarvolla, ja kuten olen tutkielmassani tuonut esille, ihmisarvo on ihmisoikeuksien perusta. Jos eläimille annetaan ihmisoikeuksia muistuttavia oikeuksia, niin ihmisen ja eläimen arvoa on käsiteltävä kriittisesti. Aihetta tutkinut ja aiheen tunnetuin edustaja on Peter Singer. Singer on teoksessaan *Oikeutta eläimille*²⁴³ argumentoinut spesismiä eli lajisortoa vastaan. Singerin mukaan ei ole olemassa rationaalista perustelua ihmisen erityisoikeuksille verrattuna muihin lajeihin. Singerin edustama etiikka edustaa ihmisarvokeskustelussa yhtä ääripäätä verrattuna esimerkiksi uskonnolliseen ääripäähän, joka näkee ihmisarvon ainoastaan ihmiselle kuuluvana arvona ja ihmisen eläimeen verrattuna erityisasemassa ja erityisoikeuksilla varustettuna. Näiden ääripäiden väliin mahtuvien näkökulmien esille tuominen ja analysoiminen olisi jatkotutkimuksen kannalta hyvin mielenkiintoista. Tähän liittyen myös esimerkiksi Sveitsin perustuslaki on erittäin mielenkiintoinen kohde ihmisarvotutkimuksen lisätutkimukselle. Ensimmäisenä eurooppalaisena maana Sveitsi puhuu perustuslaissaan olennon arvosta (*Würde der Kreatur*). Ihmisen ja eläimien suhde ja arvo olisivat jatkotutkimuksen kannalta hyvin mielenkiintoisia ja hedelmällisiä aiheita. Ihmisarvon käsite ei ole perusteeton tai sisällyksetön, mutta määritelty ihmisarvon käsite ei myöskään tarjoa patenttiratkaisua kaikille eettisille ongelmille. Tästä syystä bioetiikassa on tarvetta jatkotutkimuksille. Bioteknologian nopea kehitys ja bioteknologian tarjoamat mahdollisuudet parantaa ihmistä sekä pyrkimykset ylittää lajien rajat, kuten kimeeritutkimuksessa, luovat lisää tarpeita ihmisarvotutkimukselle.

²⁴¹ The Great Ape Project (GAP) on kansainvälinen liike, joka ajaa ihmisapinoiden oikeuksien edistämistä. Paola Cavalierin ja Peter Singerin toimittama samanniminen artikkelokokelma *The Great Ape Project: Equality Beyond Humanity* vuodelta 1993 loi pohjan GAP-liikkeelle.

²⁴² ”History”. Great Ape Projectin www-sivusto. Katsottu 3.10.2015.

²⁴³ Animal Liberation: A New Ethics for our Treatment of Animals (1975), suom. Oikeutta eläimille: Eläinten vapautuksen filosofiaa (1990).

7 Lähteet ja kirjallisuus

7.1 Lähteet ja apuneuvot

- Basic Law of Federal Republic of Germany (24.5.1949)
2010 [https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf, katsottu 19.3.2015.]
- Case of Pretty v. The United Kingdom (29.4.2002)
2002 [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60448#{"itemid":["001-60448"]}, katsottu 30.8.2015.]
- Case of Tyrer v. The United Kingdom (25.4.1978)
1978 [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57587#{"itemid":["001-57587"]}, katsottu 30.8.2015.]
- Charta der Grundrechte der Europäischen Union (1.12.2009)
2010 Amtsblatt der Europäischen Union, (2010/C83/02)
[http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:DE:PDF, katsottu 19.3.2015.]
- Euroopan ihmisoikeussopimus (4.11.1950)
1999 [http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1999/19990063, katsottu 19.3.2015.]
- Euroopan unionin perusoikeuskirja (1.12.2009)
2010 Euroopan unionin virallinen lehti, (2010/C83/02)
[http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2010:083:FULL&from=fi, katsottu 19.3.2015.]
- Euroopan unionin perusoikeuskirjan selitykset
2007 Euroopan unionin virallinen lehti, (2007/C303/02)
[http://eur-lex.europa.eu/legal-content/fi/ALL/?uri=OJ:C:2007:303:TOC, katsottu 6.8.2015.]
- Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (24.5.1949)
1949 [http://www.gesetze-im-internet.de/gg/index.html, katsottu 27.9.2015.]
- Hallituksen esitys eduskannalle laeiksi hedelmöityshoidoista ja isyyslain muuttamisesta (HE3/2006)
2006 [http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2006/20060003#idp1280832, katsottu 3.10.2015.]
- Helsinki Final Act (1.8.1975)
1975 [http://www.osce.org/mc/39501?download=true, katsottu 23.7.2015.]

- International Declaration on Human Genetic Data (16.10.2003)
2003 [http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17720&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, katsottu 19.3.2015.]
- Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus (10.12.1948)
1948 [http://www.ihmisoikeudet.net/uploads/materiaali/YK_Ihmisoikeuksien%20julistus.pdf, katsottu 19.3.2015.]
- Kansalaisyhteisöjä ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (23.3.1976)
1976 [http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1976/19760008, katsottu 19.3.2015.]
- Laki hedelmöityshoidoista (2006/1237)
— Viimeisin muutos voimaan 1.12.2012.
[http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20061237, katsottu 23.8.2015.]
- Laki ihmisen elimien, kudoksien ja solujen lääketieteellisestä käytöstä (2001/101)
— Viimeisin muutos voimaan 1.1.2016.
[https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20010101, katsottu 27.0.2015.]
- Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta (1999/488)
— Viimeisin muutos voimaan 20.2.2015.
[https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990488, katsottu 25.9.2015.]
- Lissabonin sopimus (2007/C306/01)
2007 Euroopan unionin virallinen lehti, C 306. 17.12.2007
[http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=OJ:C:2007:306:TOC, katsottu 19.3.2015.]
- MOT
— Kielitoimiston sanakirja.
[https://flamma.helsinki.fi/portal/home/fh?_nfpb=true&_pageLabel=netmot]
- Suomen Fertilitiiviyhdistyksen (SFY) suositus
2013 Ennakoiva munasolupakastus; hyvän toimintatavan suositus.
[http://www.felicitas.fi/sites/database/suomi/Ajankohtaista/documents/Ennakoivamunasolupakastussuosituks.pdf, katsottu 19.3.2015.]
- Suomen perustuslaki (1999/731)
— Viimeisin muutos voimaan 1.3.2012.
[https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731, katsottu 23.8.2015.]

- Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (3.1.1976)
1976 [http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1976/19760006, katsottu 25.9.2015.]
- Universal Declaration on Bioethics and Human Rights (19.10.2005)
2005 [http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31058&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, katsottu 19.3.2015.]
- Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights (11.11.1997)
1997 [http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13177&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, katsottu 19.3.2015.]
- Yhdistyneiden kansakuntien peruskirja (24.10.1945)
— [http://www.unric.org/fi/perustietoa-yksta/13, katsottu 25.9.2015.]
- Yleissopimus ihmisoikeuksien ja ihmisarvon suojaamiseksi biologian ja lääketieteen alalla (1.12.1999)
2010 [http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2010/20100024/20100024_2, katsottu 19.3.2015.]
- Ihmisoikeuksien ja ihmisarvon suojaamiseksi biologian ja lääketieteen alalla tehdyn yleissopimuksen lisäpöytäkirja ihmisten toisintamisen kieltämisestä (1.3.2001)
2001 [http://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/ETS168Finnish.pdf, katsottu 25.9.2015.]

7.2 Kirjallisuus

- Ach, Johann S.
2009 Das Menschenwürde-Prinzip in der bioethischen Diskussion in *Der Wert der Menschenwürde*. Hrsg. Christian Thies. Paderborn: Ferdinand Schöningh.
- Andorno, Roberto
2014 Human Dignity and Human Rights. Handbook of Global Bioethics, H. Ten Have & Gordijn (eds.), Dordrecht: Springer.
2009 Human Dignity and Human Rights as a common Ground for a Global Bioethics. *Journal of Medicine and Philosophy*, 34: 223–240, 2009 doi:10.1093/jmp/jhp023.
2007 Global bioethics at UNESCO: in defence of the Universal Declaration on Bioethics and Human Rights. *J Med Ethics* 2007;33:150–154. Doi 10.1136/jme.2006.016543.
- An´xian, Luo
2014 Human dignity in traditional Chinese Confucianism in *The Cambridge Handbook of Human Dignity. Interdisciplinary Perspectives*. Ed. Marcus Düwell, Jens Braarvig, Roger Brownsword and Dietmar Mieth. Cambridge University Press.

- Ashcroft, Richard E.
 2005 Making sense of dignity. *J Med Ethics* 2005;31: 679–682. Doi: 10.1136/jme.2004.011130.
 [http://jme.bmj.com/content/31/11/679.full, katsottu 7.2.2015.]
- Banh, David & Havemann, Dara L. & Phelps, John Y.
 2010 Reproduction beyond menopause: how old is too old for assisted reproductive technology? *J Assist Reprod Genet* 27: 365–370.
 [http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2922699/pdf/10815_2010_Article_9418.pdf, katsottu 11.10.2015.]
- Bernstein, Stephanie & Wiesemann, Claudia
 2014 Should Postponing Motherhood via "Social Freezing" Be Legally Banned? An Ethical Analysis. *Laws* 2014, 3, 282–300.
 [http://www.mdpi.com/2075-471X/3/2/282, katsottu 8.10.2015.]
- Beyleveld, Deryck & Brownsword, Roger
 2001 Human dignity in bioethics and biolaw. New York: Oxford University Press.
- Braarvig, Jens
 2014a Hinduism: the universal self in a class society.
 2014b Buddhism: inner dignity and absolute altruism in *The Cambridge Handbook of Human Dignity. Interdisciplinary Perspectives*. Ed. Marcus Düwell, Jens Braarvig, Roger Brownsword and Dietmar Mieth. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brownsword, Roger
 2014 Human dignity from a legal perspective in *The Cambridge Handbook of Human Dignity. Interdisciplinary Perspectives*. Ed. Marcus Düwell, Jens Braarvig, Roger Brownsword and Dietmar Mieth. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chalmers, Don & Ida, Ryuichi
 2007 On the International Legal Aspects of Human Dignity in *Perspectives on Human Dignity. A Conversation*. Ed. Jeff Malpas, Norelle Lickiss. Dordrecht, The Netherlands: Springer.
- Devine, Kate & Mumford, Sunni L. & Goldman, Kara N. et al.
 2015 Baby budgeting: oocyte cryopreservation in women delaying reproduction can reduce cost per live birth. *Fertility and Sterility* 2015 Vol. 103, 6, 1446–1453.
 [http://www.fertstert.org/article/S0015-0282(15)00159-4/pdf, katsottu 9.10.2015.]
- Dondorp, W.J. & De Wert, G.M.W.R.
 2009 Fertility preservation for healthy women: ethical aspects. *Human Reproduction*, Vol. 24, 8, 1779–1785.
 [http://humrep.oxfordjournals.org/content/24/8/1779.long, katsottu 22.8.2015.]

- Dreier, Horst
2014 Human dignity in German law in *The Cambridge Handbook of Human Dignity. Interdisciplinary Perspectives*. Ed. Marcus Düwell, Jens Braarvig, Roger Brownsword and Dietmar Mieth. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goold, Imogen & Savulescu, Julian
2009 In favour of freezing eggs for non-medical reasons. *Bioethics* Vol. 23/1, 47–58.
[<http://web.b.ebscohost.com.libproxy.helsinki.fi/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=46f8dade-4374-4e3e-845d-350b9ee07b80%40sessionmgr111&vid=1&hid=115>, katsottu 9.10.2015.]
- Heper, Altan
2013 Menschenwürde, Islam und bioethische Fragen in *Menschenwürde und Medizin. Ein interdisziplinäres Handbuch*. Hrsg. Jan C. Joerden, Eric Hilgendorf & Felix Thiele. Berlin: Duncker & Humblot.
- Herrmann, Martina
2003 Pragmatische Rechtfertigung für einen unscharfen Begriff von Menschenwürde in *Menschenwürde. Annäherung an einen Begriff*. Hrsg. Ralf Stoecker. Schriftenreihe der Wittgenstein-Gesellschaft; Bd. 32. Wien: öbv et hpt Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG.
- Hirschfeld-Cytron, Jennifer & Grobman, Willian A. & Milad, Magdy P.
2012 Fertility preservation for social indications: a cost-based decision analysis. *Fertility and Sterility*. 2012 Vol. 97, 3: 665–670.
[[http://www.fertstert.org/article/S0015-0282\(11\)02913-X/pdf](http://www.fertstert.org/article/S0015-0282(11)02913-X/pdf), katsottu 9.10.2015.]
- Häyry, Matti
2004 Another look at dignity, *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics*, 13, 7–14.
2003 European Values in Bioethics: Why, What, and How to be Used? *Theoretical Medicine and Bioethics* 24: 199–214.
2002 Hyvä elämä ja oikea käytös. Historiallinen johdatus moraali- ja filosofiaan. Helsinki: Yliopistopaino.
- Imbach, Ruedi
2014 Human dignity in the Middle Ages in *The Cambridge Handbook of Human Dignity. Interdisciplinary Perspectives*. Ed. Marcus Düwell, Jens Braarvig, Roger Brownsword and Dietmar Mieth. Cambridge: Cambridge University Press.
- Joerden, Jan C.
2014 The promise of human dignity and some of its juridical consequences, especially for medical criminal law in *Humanity across International Law and Biolaw*. Edited by Britta van Beers, Luigi Corrias, Wouter G. Werner. New York: Cambridge University Press.

- 2013 Menschenwürde als juridischer Begriff in *Menschenwürde und Medizin. Ein interdisziplinäres Handbuch*. Hrsg. Jan C. Joerden, Eric Hilgendorf & Felix Thiele. Berlin: Duncker & Humblot.
- Kant, Immanuel
- 2014 Moraalin metafysiikan perustus. Suom. Markus Nikkarla. Turku: Areopagus.
- Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, Akademie-Ausgabe VI (AA). Kantforschungsstelle Korpora.org. [<http://www.korpora.org/kant/aa06/Inhalt6.html>, katsottu 29.6.2015.]
- Metaphysik der Sitten, Akademie-Ausgabe VI (AA). Kantforschungsstelle Korpora.org. [<http://korpora.org/kant/aa06/462.html>, katsottu 14.8.2015.]
- 1996 The Metaphysics of Morals. Transl. and ed. by Mary Gregor; with an introduction by Roger J. Sullivan. 9nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kiljunen, Kimmo
- 2005 Euroopan unionin perustuslaki. Ulkoasiainministeriö/Eurooppatiedotus 184/2005. Helsinki: J-paino Oy. [<http://www.eurooppatiedotus.fi/public/download.aspx?ID=21819&GUID=%7BFB71F432-FB7E-470C-A31B-2A54D2DC4C8C%7D>, katsottu 19.3.2015.]
- Kass, Leon R.
- 2002 Life, liberty and the Defense of Dignity. The Challenge for Bioethics. San Francisco, California: Encounter Books.
- Kivistö, Hanna-Mari
- 2012 The Concept of 'Human Dignity' in the Post-War Human Rights Debates. Res Publica: Revista de Filosofía Política, 27 (2012), 99–108. [<http://revistas.ucm.es/index.php/RPUB/article/view/47867/44788>, katsottu 30.7.2015.]
- Kristeva, Julia
- 1993 Puhuva subjekti: tekstejä 1967–1993. Suom. Pia Sivenius et al. Helsinki: Gaudeamus.
- Lähteenmäki, Mika
- 2009 Dialogisuuden lähteillä: oppihistoriallinen näkökulma Bahtinin dialogiseen kielikäsitteeseen. Puhe ja kieli, 29:2, 63–74.
- Lötjönen, Salla
- 2004 Lääketieteellinen tutkimus ihmisillä. Oikeudellisia ja eettisiä näkökohtia ruumiilliseen koskemattomuuteen puuttumisesta lääketieteellisessä tutkimuksessa. Helsinki: Hakapaino.
- Macklin, Ruth
- 2003 Dignity is a useless concept. BMJ 2003; 327, 1419–1420.

- Margalit, Avishai
1996 The Decent Society. Translated by Naomi Goldblum. Cambridge, Massachusetts London, England: Harvard University Press.
- Maritain, Jacques
1948 Introduction in HUMAN RIGHTS: COMMENTS AND INTERPRETATIONS – A SYMPOSIUM, UNESCO.
[<http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001550/155042eb.pdf>,
katsottu 29.6.2015.]
- Marschelke, Jan-Christoph
2013 Grundbegriffe der interkulturellen Theorie in *Menschenwürde und Medizin. Ein interdisziplinäres Handbuch*. Hrsg. Jan C. Joerden, Eric Hilgendorf & Felix Thiele. Berlin: Duncker & Humblot.
- McCrudden, Christopher
2013 In Pursuit of Human Dignity: An Introduction to Current Debates in *Understanding Human Dignity*. Edited by Christopher McCrudden. New York: Oxford University Press.
2008 Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights. The European Journal of International Law Vol.19 no. 4© EJIL 2008.
- Mensching, Günther
2013 Thomas von Aquin in *Wörterbuch der Würde*. Hrsg. Rolf Gröschner, Antje Kapust, & Oliver M. Lembcke. München: Wilhelm Fink.
- Mertes, Heidi & Guido Pennings
2011 Social egg freezing: for better, not for worse. *Reproductive BioMedicine Online* 23, 824–829.
[[http://www.rbmojournal.com/article/S1472-6483\(11\)00517-7/pdf](http://www.rbmojournal.com/article/S1472-6483(11)00517-7/pdf),
katsottu 7.10.2015.]
- Mertes, Heidi
2013 The portrayal of healthy women requesting oocyte cryopreservation. *Facts Views Vis Obgyn*, 2013, 5 (2): 141–146.
[<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3987355/>, katsottu 8.10.2015.]
2015 Does company-sponsored egg freezing promote or confine women’s reproductive autonomy? *Journal of Assisted Reproduction and Genetics*. 2015; 32(8): 1205–1209.
[<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/26003658>, katsottu 8.10.2015.]
- Metz, Thaddeus
2014 Dignity in the ubuntu tradition in *The Cambridge Handbook of Human Dignity. Interdisciplinary Perspectives*. Ed. Marcus Düwell, Jens Braarvig, Roger Brownsword and Dietmar Mieth. Cambridge: Cambridge University Press.

- Millns, Susan
2002 Death, Dignity and Discrimination: The Case of *Pretty v. United Kingdom*. *German Law Journal* 1/2002: 4.
[<https://germanlawjournal.com/article.php?id=197>, katsottu 7.9.2015.]
- Neumann, Ulfrid
2013 Objektformel in *Wörterbuch der Würde*. Hrsg. Rolf Gröschner, Antje Kapust, & Oliver M. Lembcke. München: Wilhelm Fink.
- Nieminen, Liisa
2005 Ihmisarvon loukkaamattomuus perus- ja ihmisoikeussuojan lähtökohtana. *Lakimies* 1/2005: 49–78.
- O'Malley, Martin
2010 Dignity in US bio-ethics debate: Needs Würde in *Würde – dignité – godność – dignity. Die Menschenwürde im internationalen Vergleich*. Hrsg. Christine Baumbach & Peter Kunzmann. München: Herbert Utz Verlag.
- Peltomäki, Isto
2014 Sielunhoito papin profession valossa. Käsiteanalyttinen tutkimus sielunhoidollisesta auttamisesta. Sosiaalietiikan pro gradu - tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Puusa, Anu
2008 Käsiteanalyysi tutkimusmenetelmänä. *Premissi* 4/2008, 36–43.
- Qing-Ju, Qiao
2014 Dignity in traditional Chinese Daoism in *The Cambridge Handbook of Human Dignity. Interdisciplinary Perspectives*. Ed. Marcus Düwell, Jens Braarvig, Roger Brownsword and Dietmar Mieth. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rensmann, Thilo
2009 Die Menschenwürde als universeller Rechtsbegriff in *Der Wert der Menschenwürde*. Hrsg. Christian Thies. Paderborn: Ferdinand Schöningh.
- Roosevelt, Eleanor
1995 What I hope to leave behind. The essential essays of Eleanor Roosevelt. Edited with an introduction by Allida M. Black; preface by Blanche Wiesen Cook. Brooklyn, New York: Carlson Publishing.
- Rosen, Michael
2012 Dignity. Its History and Meaning. Cambridge, Massachusetts, and London, England: Harvard University Press.

- Salminen, Sakari & Burrell, Riitta & Lehtonen, Lasse
 2007 Hedelmöityshoidot, lisääntymisvapaus ja lapsen etu. Oikeustiede - Jurisprudentia 2007:XL s. 307–404. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen vuosikirja. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. [<http://www.edilex.fi.libproxy.helsinki.fi/oikeustiede/8373.pdf>, katsottu 28.9.2015.]
- Saxén, Salla
 2015 Clinical Bioethics, luentokalvot Helsingin Summer Schoolin Introduction to Bioethics -kurssilta. 7.8.2015, Helsingin yliopisto.
- Schaber, Peter
 2012 Menschenwürde. Grundwissen Philosophie. Stuttgart: Philip Reclam jun. GmbH & Co. KG.
 2003 Menschenwürde als Recht, nicht erniedrigt zu werden in *Menschenwürde. Annäherung an einen Begriff*. Hrsg. Ralf Stoecker. Schriftenreihe der Wittgenstein-Gesellschaft; Bd. 32. Wien: öbv et hpt Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG.
- Schleissin, S. & Kersten, J. & Thaler, C. J. & von Schönfeldt, V.
 2014 Ethical Issues Currently Being Discussed in Relation to Reproductive Medicine and the Law Governing Reproductive Medicine. *Geburtshilfe und Frauenheilkunde* 2014; 74, 436–440. [<https://www.thieme-connect.com/DOI/DOI?10.1055/s-0034-1368393>, katsottu 9.10.2015.]
- Schultziner, Doron
 2007 Human Dignity - Functions and Meanings in *Perspectives on Human Dignity. A Conversation*. Ed. Jeff Malpas, Norelle Lickiss. Dordrecht, The Netherlands: Springer.
- Stoecker, Ralf
 2003 Menschenwürde und das Paradox der Entwürdigung in *Menschenwürde: Annäherung an einen Begriff*. Hrsg. Ralf Stoecker. Schriftenreihe der Wittgenstein-Gesellschaft; Bd. 32. Wien: öbv et hpt Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG.
- Sulmasy, Daniel P.
 2007 Human Dignity and Human Worth in *Perspectives on Human Dignity. A Conversation*. Ed. Jeff Malpas, Norelle Lickiss. Dordrecht, The Netherlands: Springer.
- Söderström-Anttila, Viveca
 2014 Ennakoiva munasolupakastus ei-lääketeollisista tai sosiaalisista syistä. *Suomen lääkärilehti* 23/2014 vsk 69, 1711–1715. [<http://www.potilaanlaakarilehti.fi/tiedartikkelit/hedelmoityshoito-a-kaikille/#.VNU-k3ZetFU>, katsottu 30.8.2015.]
- Söderström-Anttila, Viveca & Mäkinen, Sirpa
 2014 Munasolut säilöön hyvissä ajoin ennen kuin laatu heikkenee. Ennakoiva munasolupakastus. *Duodecim* 2014; 130: 7–8.

- Tiedemann, Paul
2012 Menschenwürde als Rechtsbegriff. Eine philosophische Klärung. 3. überarbeitete Auflage. Berlin: BWV, Berliner Wissenschafts-Verlag.
- Valerius, Brian
2013 Menschenwürde im internationalen Recht in *Menschenwürde und Medizin. Ein interdisziplinäres Handbuch*. Hrsg. Jan C. Joerden, Eric Hilgendorf & Felix Thiele. Berlin: Duncker & Humblot.
- Waldron, Jeremy
2012 Dignity, Rank and Rights. New York; Oxford: Oxford University Press.
- Walén, Laura
2010 Alkio- ja kantasolututkimuksen sääntely bio-oikeudellisena mallina. Helsinki: Yliopistopaino.
- Wittgenstein, Ludwig
1999 Filosofisia tutkimuksia. Suom. Heikki Nyman. Porvoo: WSOY.
- von Wolff, Michael & Germeyer, Ariane & Nawroth, Frank
2015 Fertility preservation for non-medical reasons – controversial, but increasingly common. *Dtsch Arztebl Int* 2015; 112, 27–32. [<http://www.aerzteblatt.de/int/archive/article?id=167247>, katsottu 7.10.2015.]
- Yousefi, Hamid Reza
2013 Interkulturalität in *Wörterbuch der Würde*. Hrsg. Rolf Gröschner, Antje Kapust, & Oliver M. Lembcke. München: Wilhelm Fink.

7.3 Verkkolähteet

- Die Grundrechtecharta
— Europäisches Parlament. Informationsbüro in Deutschland. [http://www.europarl.de/de/europa_und_sie/europa_vorstellung/grundrechtecharta.html, katsottu 3.10.2015.]
- Ennakoiva munasolujen pakastus
— Mehiläinen
munasolujen-pakastus, katsottu 25.9.2015.]
- Frankfurter Allgemeine
27.5.2015 Vierlings-Frühchen bleiben Hochrisikopatienten. [<http://www.faz.net/aktuell/gesellschaft/menschen/vierlinge-von-65-jahre-alte-annegret-r-bleiben-risikopatienten-13614384.html>, katsottu 8.10.2015.]

Grundrechte Konvent

- Bundeszentrale für politische Bildung
[<http://www.bpb.de/nachschlagen/lexika/177028/grundrechte-konvent>, katsottu 20.3.2015.]

Historia ja toiminnan taustoja

- Yhdistyneet kansakunnat
[<http://www.yk.fi/node/255>, katsottu 4.8.2015.]

History

- Great Ape Project
[<http://www.projetogap.org.br/en/history/>, katsottu 3.10.2015.]

HS

- 28.10.2014 Helsingin Sanomat
Omien munasolujen pakastaminen lapsenteon lykkäämiseksi on Suomessa harvinaista.
[<http://www.hs.fi/hyvinvointi/a1414467517831>, katsottu 7.10.2015.]

Tapaustutkimus

- Jyväskylän yliopiston Koppa
[<http://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/tapaustutkimus>, katsottu 7.8.2015.]

YK:n peruskirja

- Yhdistyneiden kansakuntien alueellinen tiedotuskeskus
[<http://www.unric.org/fi/perustietoa-yksta/13>, katsottu 1.2.2015.]

7.4 Lyhenteet

GG	Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland
ICCPR	International Covenant on Civil and Political Rights
ICESCR	International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights
IVF-hoito	koeputkihedelmöityshoito
IVF	in vitro fertilization
KP-sopimus	Kansalaisyhteisöjä ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus
OHSS	ovarian hyperstimulation syndrome
OHSS	hyperstimulaatio-oireyhtymä

SFY	Suomen Fertilititeettiyhdistys
TSS-sopimus	Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus
UDHR	Universal Declaration of Human Rights
UN	United Nations
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
YK	Yhdistyneet kansakunnat